

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

REDA MATULIŪKŠTĖ
CIVILINĖ TEISĖ

**TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMAS: TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR
PROBLEMATIKA**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė-
Lekt. Dalija Svirbutienė

Vilnius, 2015

TURINYS

IVADAS.....	3
1. TĖVŲ IR VAIKŲ ASMENINIŲ SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO RAIDA	6
2. TĖVŲ VALDŽIOS SĄVOKA	14
3. VALSTYBĖS ĮSIKĖSIMO Į PRIVATŲ ŠEIMOS GYVENIMĄ APIMTIES NUSTATYMO PROBLEMA.....	24
4. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS IR PRAKTIKA.....	32
4.1. Tėvų valdžios apribojimo sąvoka.....	32
4.2. Tėvų valdžios apribojimo rūšys.....	34
4.2.1. Vaiko atskyrimas nuo tėvų.....	37
4.2.2. Laikinas arba neterminuotas tėvų valdžios apribojimas.....	44
4.3. Tėvų, kuriems apribota tėvų valdžia, teisė matytis ir bendrauti su vaiku.....	63
5. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO PROCESAS IR JO YPATUMAI.....	67
IŠVADOS.....	77
PASIŪLYMAI.....	80
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	82
ANOTACIJA.....	89
ANOTACIJA ANGLŲ KALBA	90
SANTRAUKA.....	91
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	92
PRIEDAI.....	93
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	101

IVADAS

Problema ir jos aktualumas. Siekiant išnagrinėti tėvų valdžios apribojimo teisinį reglamentavimą ir nustatyti jo problemas, tikslinga išnagrinėti šiuos klausimus: 1) kuo reikia vadovautis, siekiant nustatyti tinkamą balansą tarp vaiko teisės į saugią ir harmoningą aplinką ir tėvų teisės auginti savo vaikus? 2) ar platesnis tėvų ir vaikų santykių teisinis reguliavimas ir dažnesnė valstybės intervencija į šeimos gyvenimą yra tinkamas vaikų teisių apsaugos būdas?

Šeima- tai viskas, ką turi vaikas, todėl visuotinai pripažįstama, kad tėvų valdžia turi būti ribojama tik išimtiniais atvejais, tačiau laiku ir tinkamai nesureagavus į vaiko teisių pažeidimus vaiko gyvybei, sveikatai ir raidai gali kilti pavojus. Pasikeitus vaiko teisių sampratai ir pripažinus, jog vaiko teisės yra žmogaus teisių sudedamoji dalis, o patį vaiką ėmus suvokti ne kaip tėvų nuosavybę, o kaip pilnavertę visuomenės dalį, padažnėjo valstybės institucijų intervencijos į šeimos gyvenimą atvejų. Keičiantis vaiko teisių suvokimui, keičiasi ir tėvų ir vaikų santykių teisinis reguliavimas. Siekiant efektyviau ginti vaikų teises Lietuvos Respublikoje, būtini pokyčiai vaikų teisių apsaugos srityje. Pastebima, kad vaikų priežiūrai keliami vis didesni reikalavimai, visuomenėje šiuo metu ypač aktyviai diskutuojama apie fizinių bausmių vaikams uždraudimą ir keliamas klausimas, kokiais atvejais būtina paaimti vaikus iš biologinės šeimos ir perduoti globėjams, ar visuomet vaikų perdavimas globėjams atitinka geriausius vaiko interesus. Ar pakankami ir svarbūs tėvų valdžios apribojimo pagrindai svarstoma ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu.

Temos naujumas ir problemos ištyrimo lygis. Lietuvos Respublikoje tėvų valdžios apribojimo teisinis reglamentavimas atsirado kartu su Lietuvos Respublikos civilinio kodekso įsigaliojimu, t.y. 2001 m. liepos 1 d. Per šį laikotarpį buvo plėtojama teismų praktika, kuri kito: pradžioje teismų dėmesys buvo sutelktas į įstatyme nurodytų tėvų valdžios apribojimų pagrindų buvimą ar nebuvimą, vėliau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje suformulavo, jog laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas ir nesant įstatyme įtvirtintų pagrindų, šiuo metu į vaikų teisių apsaugos procesą įtraukiami ne tik vaiko teisių apsaugos specialistai, socialiniai darbuotojai, bet ir psichologai, akcentuojamas vaikų ir tėvų emocinio ryšio stiprumas ir jo reikšmė tėvų valdžios apribojimo atvejais. Lietuvos Respublikos teisinėje literatūroje plačiausiai tėvų ir vaikų santykius nagrinėjo G.Sagatys monografijoje „Vaiko teisė į šeimos ryšius. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“. Savo monografijoje G.Sagatys daugiausiai dėmesio skyrė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos keliamiems reikalavimams ir jų suderinamumo su valstybės intervencija į šeimos gyvenimą analizei. Tėvų valdžios apribojimo klausimus taip pat nagrinėjo V.Mikelėnas, vaikų teisių apsaugos stiprinimui moksliniuose straipsniuose dėmesio skyrė

E.Žiobienė. Užsienio teisės moksle tyrimų tėvų valdžios apribojimo srityje taip pat nėra daug, šiame darbe bus remiamasi *U.Kilkelly* Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio taikymo Europos žmogaus teisių teismo bylose analize. Bene plačiausiai tėvų teisių ribojimai yra tiriami ir analizuojami Europos žmogaus teisių teismo praktikoje, kuri kinta išplėsdama šeimos narių suvokimą už biologinės šeimos ribų bei vis labiau pabrėžiant, jog vienas svarbiausių uždavinių tėvų valdžios apribojimo procese yra įvertinti, kokią įtaką vaiko fizinei ir psichologinei sveikatai ir raidai turės vaiko aplinkos pasikeitimas.

Darbo reikšmė. Šis darbas atveria kelią į detalesnę vaiko teisių užtikrinimo bei gynimo taikant tėvų valdžios apribojimą analizę, akcentuojant tėvų valdžios apribojimo tam tikrais būtinumą ir tikslą- apsaugoti vaiką nuo gresiančios žalos jo gyvybei, sveikatai ir raidai. Ne atsitiktinai autorės buvo pasirinkta Norvegijos ir Jungtinės Karalystės teisės normų, nustatančių tėvų teisių ribojimus, apžvalga ir analizė, kadangi 2013-2015 metais tėvų teisių ribojimai šiose valstybėse visuomenėje buvo nagrinėjami daugiausiai tik psichologiniu ir emociniu, bet ne konkrečių vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės normų aspektu, tas pats pasakytina ir apie plačiai Lietuvoje aptartas vaikų globos bylas. Siekiant sukurti efektyvią vaikų teisių apsaugos sistemą Lietuvos Respublikoje svarbu išsiaiškinti pagrindines problemas tėvų valdžios apribojimo srityje: tikslinga ne tik teisės normomis nustatyti griežtesnius reikalavimus tėvams, įgyvendinant Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvadose išreikštą raginimą Lietuvos Respublikai, uždrausti bet kokių fizinių bausmių taikymą vaikams, bet ir sukurti efektyvų pagalbos šeimoms suteikimo mechanizmą, numatyti ir įgyvendinti prevencijos priemonės, suteikti platesnius įgaliojimus vaikų teises saugančioms institucijoms bei imtis priemonių, kurios paskatintų asmenis globoti ne savo biologinius vaikus. Griežtėjant tėvams taikomiems reikalavimams svarbu, kad tėvų valdžios apribojimas būtų taikomas tik išimtiniais atvejais, o daugiau dėmesio skiriama vaiko iš šeimos paėmimo prevencijai.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti, kokiais atvejais ir koku būdu turi būti ribojama tėvų valdžia, kad būtų tinkamai apsaugoti vaikų interesai.

Siekiant nurodyto tikslo, iškelti šie **uždaviniai**:

- 1) Nustatyti, kaip kito vaiko ir tėvų santykių teisinis reguliavimas, vaiko teisių suvokimas;
- 2) Atskleisti, kas yra geriausieji vaiko interesai ir kas yra netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas;
- 3) Išanalizuoti, kokiais atvejais tėvų valdžios apribojimas yra suderinamas su Europos žmogaus teisių ir laisvių konvencijos 8 straipsnyje numatyta teise į šeimos gyvenimo gerbimą;
- 4) Tiriant teismų praktiką, išanalizuoti tėvų valdžios apribojimo pagrindų taikymą;

- 5) Vaikų teises saugančių institucijų įgaliojimai, reikalingi tinkamai vaikų teisių apsaugai ir tėvų valdžios apribojimui.

Tyrimo metodika. Analizuojant tėvų valdžios apribojimo teisinį reglamentavimą ir problematiką, naudoti istorinis, lyginamasis, loginis-analitinis, analizės ir apklausos tyrimų metodai. *Lyginamasis istorinis* metodas naudojamas analizuojant kaip kito vaiko teisių samprata, tėvų ir vaikų santykių teisinis reguliavimas. *Dokumentų analizės* metodas naudojamas tiriant Lietuvos Respublikos, Norvegijos ir Jungtinės Karalystės teisės aktus, reglamentuojančius vaikų teisių apsaugą ir tėvų teisių ribojimą. *Lyginamasis* metodas- palyginant teisinį reglamentavimą skirtingose valstybėse (Lietuvos Respublikoje, Norvegijoje ir Jungtinėje Karalystėje). *Apklausos* metodas naudojamas atliekant vaiko teisių apsaugos specialistų apklausą raštu. *Loginis-analitinis* metodas naudojamas darant apibendrinimus ir formuluojant išvadas. *Sisteminės analizės* metodas taikytas tiriant problemas tėvų valdžios apribojimo srityje, atsižvelgiant į galiojančias teisės normas, teismų praktiką bei statistikos duomenis. *Mokslinės literatūros ir teismų sprendimų analizės* metodas naudojamas siekiant išsiaiškinti tėvų valdžios apribojimo pagrindus, jų taikymą praktikoje, tėvų teisių ribojimo suderinamumą su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos saugoma teise į šeimos gyvenimo gerbimą.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro penki skyriai, vienas iš jų susidedantis iš poskyrių. Pirmajame skyriuje analizuojama kaip kito tėvų ir vaikų santykių teisinis reglamentavimas, vaiko teisių samprata. Antrajame skyriuje atskleidžiama, kas yra tėvų valdžia, iš ko ji kildinama, kokias teises turi vaikas, kas yra tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas. Trečiajame skyriuje analizuojamos pozityviosios ir negatyviosios valstybės pareigos vaikų teisių apsaugos srityje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių 8 straipsnio (teisė į šeimos gyvenimo gerbimą) aiškinimas ir taikymas Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. Ketvirtajame darbo skyriuje, kuris susideda ir trijų poskyrių nagrinėjamos tėvų valdžios apribojimo rūšys, sąlygos arba pagrindai, kuriems esant galimas tėvų valdžios apribojimo taikymas, tėvų valdžios apribojimo pasekmės bei pabaiga, tiriama teismų praktika. Penktajame darbo skyriuje aptariamas tėvų valdžios apribojimo procesas ir jo ypatumai.

Ginamasis teiginys: tėvų valdžios apribojimo teisinis reglamentavimas nėra pakankamas siekiant užtikrinti tinkamą vaikų teisių apsaugą.

TĖVŲ IR VAIKŲ ASMENINIŲ SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO RAIDAI

Tėvų valdžia- tai asmeninio pobūdžio tėvų teisių ir pareigų, susijusių su nepilnamečiais vaikais, visuma. Taigi nagrinėjamai temai atskleisti reikšminga trumpai panagrinėti, kaip kito tėvų ir vaikų asmeninių santykių teisinis reglamentavimas.

Senovės Romoje tėvų ir vaikų santykiai rėmėsi *patria protestas* principu, kuris reiškė absoliučią tėvo valdžią, apimančią ne tik vaikų turtą, bet ir patį vaiko asmenį¹. Atkreiptinas dėmesys, kad romėnų teisė pripažino tik tėvo valdžią vaikams, vaikų motina neturėjo jokių teisių. Romėnų teisėje *patria protestas* turinys kito: nuo absoliučios tėvo valdžios, kuri tėvui suteikė teisę ne tik bausti savo vaikus fizinėmis bausmėmis, tačiau ir teisę nuspręsti palikti gimusį kūdikį gyventi ar jį nužudyti, iki minimalių vaiko teisių užuomazgų, kuomet teisės išmesti ar nužudyti naujagimį ir parduoti vaikus į vergiją buvo panaikintos, o teisės taikyti vaikams fizinės bausmės nors ir išliko, tačiau buvo apribotos². Vaiko, kaip asmenybės, teisių užuomazgos pasireiškė tuo, jog „tėvą, piktnaudžiaujantį savo teise bausti vaikus fizinėmis bausmėmis, valdžios pareigūnai galėjo priversti išlaisvinti sūnų iš *patria protestas*. Vaikams leista paduoti skundą magistratui dėl tėvo žiauraus elgesio su jais“³. Taigi romėnų teisei būdinga itin stipri tėvo valdžia vaikams, nesuteikiant jokių teisių vaikų motinai, o vaiko teisės plėtojosi lėtai ir siauru aspektu (suteikiant vaikui teisę į gyvybę, nuosavybės teisę į vaiko įgytą turtą). Taigi nors visuotinai pripažįstama, jog romėnų teisė padarė didelę įtaką vėlesnei teisės raidai, tačiau suvokiant šių dienų tėvo ir motinos teisių lygybę bei vis didėjančią vaiko teisių apsaugos svarbą visame pasaulyje, darytina išvada, kad romėnų teisėje nei vyro ir moters lygios teisės, nei vaiko teisių apsauga nebuvo išplėtotos, neturėjo didelės reikšmės ir nebuvo saugomos įstatymais.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XII-XVII amžiuje), valstybė iš pradžių reglamentavo tik tuos šeimos santykius, kurie buvo reikšmingi jai pačiai, daugiausia tai būdavo klausimai susiję su nuosavybės teisės perėjimu.

Tėvų ir vaikų asmeninių santykių teisinis reguliavimas atsirado 1566 m. Antrajame Lietuvos statute ir 1588 m. Trečiajame Lietuvos Statute. 1529 m. Lietuvos statute tėvų ir vaikų asmeninių santykių instituto išvis nebuvo. Tačiau minėtuose Statutuose nustatytos tėvų ir vaikų tarpusavio teisės ir pareigos teisinės pasekmės sukėlė tik asmenims, priklausiusiems feodalų luomui ir vaikams, gimusiems krikščioniškais pagrindais sukurtoje tėvų santuokoje, tačiau netgi ir tuo atveju buvo numatyta galimybė tiek tėvui, tiek motinai nepripažinti savo vaiko. Nors Lietuvos statutai nustatė išimtinę tėvo padėtį vaikų auklėjime, tačiau vaiko interesų apsauga

¹ Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2007, p. 170.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 171.

prasidėdavo nuo motinos nėštumo. Statutuose įtvirtinta vaiko teisė į pavardę bei priklausymą privilegijuotam luomui pagal tėvo kraujo ryšį su vaikais. Buvo numatyta tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, tačiau taip pat buvo tėvų teisė atsisakyti vaikų, o tai reiškė teisių į palikimą atėmimą.⁴

1566 m. Antrajame Lietuvos Statute „[...] tėvo valdžia arba gimdytojų teisė turėjo prioritetą prieš visuomenės teisę į vaiką, kaip visuomenės narį. Vaikas buvo labiau atsakingas tėvams nei visuomenei.“⁵ 1588 m. Trečiajame Lietuvos Statute dėl vis stiprėjančių humanistinių idėjų pradėdama riboti tėvų valdžia vaikams, kontroliuojant tėvų veiksmus teisinėmis priemonėmis, vaikai imami laikyti ne tik šeimai, bet ir visuomenei priklausančiais asmenimis.⁶

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas (toliau- Santuokos ir šeimos kodeksas) buvo priimtas 1969 m. liepos 16 d., įsigaliojo 1970 m. sausio 1 d. Šis kodeksas su pakeitimais ir papildymais Lietuvoje galiojo iki 2001 m. liepos 1 d. Minėto kodekso 9 skirsnis nustatė tėvų teises ir pareigas vaikų auklėjimo srityje.⁷ Terminas "tėvų valdžia" išvis nebuvo naudojamas, o 65 straipsnis nustatė asmenines tėvų teises ir pareigas: tėvai privalo auklėti savo vaikus, rūpintis jų fiziniu vystymusi ir mokymu, ruošti visuomenei naudingam darbui, auginti garbingais socialistinės visuomenės nariais⁸. Minėto straipsnio 3 dalis nustatė, kad tėvystės teisės negali būti vykdomos priešingai vaikų interesams.⁹ Terminas "tėvų valdžios apribojimas" taip pat nebuvo naudojamas. Vietoj jo buvo taikomas tėvystės teisių atėmimo institutas. Santuokos ir šeimos kodekso 71 str. numatė, kad iš tėvų ar iš vieno iš jų gali būti atimamos tėvystės teisės, jeigu nustatoma, kad jie vengia vykdyti pareigą auklėti savo vaikus arba piktnaudžiauja savo tėvystės teisėmis, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu, antvisuomenišku elgesiu, taip pat jeigu tėvai yra chroniškai alkoholikai arba narkomanai.¹⁰ Taigi, 1969 m. Santuokos ir šeimos kodeksas nenumatė laikino tėvų valdžios apribojimo galimybės, tėvystės teisės buvo atimamos neterminuotai, tačiau kodeksas numatė galimybę grąžinti tėvystės teises, jeigu to reikalauja vaikų interesai ir tik jeigu vaikai nėra įvaikinti. Taip pat kodekse buvo nustatyta, kad jeigu vaikui yra suėję dešimt metų, teismas, sprenddamas tėvystės grąžinimo klausimą, turi atsižvelgti į vaiko norą. Tėvystės teisių atėmimo ir grąžinimo klausimas buvo sprendžiamas tik teismine tvarka, buvo numatytas būtinas prokuroro dalyvavimas kiekvienoje tėvystės teisių atėmimo ir grąžinimo byloje. 78 straipsnis numatė vaiko

⁴ Andriulis, V. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 142-153.

⁵ *Ibid.*, p. 153.

⁶ *Ibid.*, p. 153.

⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1969 m. liepos 16 d. įsakas Nr. VII-327 „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso patvirtinimo“. *Vyriausybės žinios*. 1969, Nr. 21-186.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

paėmimą, neatimant tėvystės teisių: teismas gali priimti sprendimą paimti vaiką ir perduoti jį globos ir rūpybos organų rūpybai nepriklausomai nuo tėvystės teisių atėmimo, jeigu palikti vaiką pas asmenį, pas kuriuos jis yra, jam yra pavojinga; išnykus priežastims, dėl kurių buvo paimtas vaikas, teismas tėvų pareiškimu priima sprendimą grąžinti jį tėvams, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams.¹¹ Sulyginus minėto straipsnio nuostatas su 2000 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau- Civilinis kodeksas) 3.179 straipsnio nuostatomis dėl vaikų ir tėvų atskyrimo darytina išvada, kad jos iš esmės skirtingos. Šiuo metu galiojantis Civilinis kodeksas nustato, kad vaikų ir tėvų atskyrimas gali būti taikomas dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, t.y. nesant tėvų kaltės, o 1969 m. Santuokos ir šeimos kodekse nėra nurodyta, kokių aplinkybių visumai esant galima taikyti vaiko paėmimą iš tėvų, nurodyta viena sąlyga- "jeigu palikti vaiką pas asmenį, pas kuriuos jis yra, jam yra pavojinga"¹². Kokioje situacijoje vaikui gali kilti pavojus yra teismo vertinimo dalykas, manytina, kad teismas galėtų konstatuoti vaiką esant pavojuje ir dėl objektyvių priežasčių, pavyzdžiui tėvų psichikos sutrikimo, ir dėl subjektyvių priežasčių, pavyzdžiui tėvų piktnaudžiavimo alkoholiu.

1969 m. Santuokos ir šeimos kodekse nebuvo numatyta nepilnamečio vaiko teisių.¹³ Tai reiškia, kad vaikas negalėjo būti laikomas savarankišku teisės subjektu. J.Stripeikienės nuomone „tokios teisinės nuostatos, kai vaiko teisės buvo pripažįstamos išvestinėmis iš jo tėvų teisių, iš esmės pažeidė principą, kad ką tik gimęs asmuo įgyja teisinį subjektiškumą ir tik dėl amžiaus buvo neigiama vaiko teisė būti savarankišku teisės subjektu. Ši samprata lėmė ir vaiko interesų apsaugos sistemą- vaiko interesus gynė ir tenkino tėvai, o jų pareiga auklėti vaikus reiškė būti teisės subjektu vietoje vaiko, kol jis taps pilnamečiu“.¹⁴

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 1969 m. Santuokos ir šeimos kodeksas liko galioti iki 2001 m. liepos 1 d., kuomet 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas.

1996 m. kovo 14 d. buvo priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.¹⁵ Esminių naujovių tėvų valdžios apribojimo srityje minėtame įstatyme nebuvo. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 23 str. 2 d. nustato, jog išskirti vaiką su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais prieš vaiko, taip pat tėvų (teisėtų jo atstovų) valią galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu (nuosprendžiu) ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas (siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai, būtina pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, apsaugoti kitus svarbius vaiko interesus). To pačio straipsnio

¹¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1969 m. liepos 16 d. įsakas Nr. VII-327 „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso patvirtinimo“. *Vyriausybės žinios*. 1969, Nr. 21-186.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Stripeikienė, J., Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. *Jurisprudencija*. 2003, 42(34): 12-17.

¹⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

3 d. nustato, kad iškilus pavojui vaiko gyvybei ar sveikatai, galima jį nedelsiant išskirti su tėvais ar kitais teisėtais jo atstovais vadovaujantis Santuokos ir šeimos kodekso normomis.¹⁶ Taigi, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas nors ir plačiau reglamentuoja vaiko teisių turinį, numato, kad bus kuriamos atitinkamos valstybės ir vietos savivaldos institucijos ir pavedama joms vykdyti vaiko teisių apsaugą (6 str. 3 p.), tačiau iš esmės nereguliuoja tėvų valdžios apribojimo klausimų, o tik pateikia nuorodą į jau šiuo metu negaliojantį 1969 m. Santuokos ir šeimos kodeksą. Faktas, kad Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme iki šiol yra nuoroda į jau daugiau nei dešimt metų negaliojantį teisės aktą, yra taisytina spraga, tačiau praktikoje jos išvengiama taikant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio 3 dalį, kuri suteikia teisę iškilus pavojui vaiko gyvybei ar sveikatai valstybinei vaikų apsaugos institucijai arba valstybinei vaiko apsaugos institucijai kartu su policija nedelsiant paaimti vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoti jį globoti Civilinio kodekso nustatyta tvarka.¹⁷

Pagrindiniai 1969 m. Santuokos ir šeimos kodekso ir 2001 m. Civilinio kodekso skirtumai tėvų ir vaikų santykių reguliavimo srityje yra šie:

1. prisijungusi prie Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencijos, Lietuvos Respublika įsipareigojo laikytis jos nuostatų. Konvencija nenumato galimybės atimti iš tėvų teisę būti tėvais. Toks atėmimas yra neįmanomas, nes motinystė ar tėvystė grindžiama kraujo ryšiu, kuris nepriklauso nuo kitų susiklosčiusių aplinkybių. Manytina, kad dėl minėtos priežasties naujajame 2001 m. Civiliniame kodekse neliko termino "tėvystės teisių atėmimas", o vietoj jo buvo atsirado terminas "tėvų valdžios ribojimas". Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencija numato galimybę riboti, bet ne atimti tėvų teises ir pareigas, kai šito reikia vaiko interesams apsaugoti;
2. 1969 m. Santuokos ir šeimos kodekse nebuvo numatyta nepilnamečio vaiko teisių;
3. tėvų valdžios apribojimas išskiriamas į laikiną tėvų valdžios apribojimą ir neterminuotą tėvų valdžios apribojimą su skirtingomis teisinėmis pasekmėmis;
4. galimas tėvų valdžios būdo pakeitimas kitu;
5. atskirai išskiriamas vaikų ir tėvų atskyrimas dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių;
6. naujajame kodekse neliko privalomo prokuroro dalyvavimo tėvų valdžios apribojimo byloje, paliekant prokurorui teisę kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo, ginant viešąjį interesą.

Reikšminga paminėti, kad 1990-2004 m. Lietuva ratifikavo svarbiausias tarptautines šeimos teisės srities sutartis, pavyzdžiui:

- 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kuri

¹⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

¹⁷ *Ibid.*

Lietuvos Respublikai įsigaliojo 1995 m. gegužės 16 d.;

- 1961 m. Konvenciją „Dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje“, kuri Lietuvai įsigaliojo 2002 m. sausio 22 d.;
- 1975 m. Europos tarybos konvenciją dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, kuri Lietuvai įsigaliojo 1997 m. liepos 18 d.;
- 1989 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvenciją, kuri Lietuvai įsigaliojo 1995 m. liepos 21 d.;
- 1993 m. Konvenciją „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“, kuri Lietuvai įsigaliojo 1998 m. rugpjūčio 1 d.;
- 1996 m. Konvenciją dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, kuri Lietuvai įsigaliojo 2004 m. rugsėjo 1 d.

Reikšminga paminėti tai, kad Lietuvai 2004 m. gegužės 1 d. tapus Europos Sąjungos nare, taikomas 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo (EB) Nr. 44/2001 („Briuselis I“), 2005 m. gegužės 1 d. įsigaliojo 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantys Reglamentą (EB) Nr. 1374/2000, (EB) Nr. 2201/2003 („Briuselis II a“ arba „Briuselis IIbis“, nuo 2011 m. birželio 18 d. taikomas 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje.¹⁸ Minėti Tarybos Reglamentai nustato teismų sprendimų, priimtų po atitinkamo Tarybos Reglamento įsigaliojimo, pripažinimo ir vykdymo Europos Sąjungos valstybėse narėse tvarką.

1996 metais priimtas ir įsigaliojęs Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas paskutinį kartą buvo keistas 2006 metais. Keletą pastarųjų metų tiek tarp politikų, tiek visuomenėje yra aktyviai diskutuojama, kokios apimtys tėvų ir vaikų asmeninių santykių reguliavimas turėtų būti šiuo metu. Ypač daug atgarsio visuomenėje sulaukė 2013 m. kovo 5 d. Seimo narės Onos Valiukevičiūtės pateiktas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2, 10, 49, 56 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas¹⁹, į kurį verta pažvelgti atidžiau.

Minėto įstatymo pakeitimo projekto 1 str. numato pakeisti įstatymo 2 straipsnį ir jame numatyti visiškai naują sąvoką – „smurtas prieš vaiką- visos seksualinės, fizinės, psichologinės ir emocinės prievartos, vaiko žeminimo ir išnaudojimo, vaiko priežiūros stokos arba aplaidumo formos, sukeliančios pavojų gyvybei, faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui,

¹⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2015-02-18]. <<http://www.tm.lt/tarptautbendradarb/teisinisbendradarbiavimaspart/2>>

¹⁹ Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. Vilnius, [žiūrėta 2015-02-18]. <<http://www.lrs.lt>>

vystymuisi ar orumui, taip pat fizinės bausmės“²⁰.

Smurto prieš vaiką sąvokos nustatymas įstatyme yra tikslingas, kadangi šiuo metu Lietuvos Respublikoje nėra teisės aktais apibrėžta, kas yra laikoma smurtu prieš vaiką, kas neabejotinai yra teisinės sistemos spraga. Tačiau, darytina išvada, kad minėtas smurto prieš vaiką sąvokos išdėstymas yra itin platus, kai kurios jos formuluotės yra abstrakčios, nekonkrečios, tad gali būti įvairiai interpretuojamos, pavyzdžiui, „vaiko priežiūros stokos ar aplaidumo formos“ gali būti taikomos ir tais atvejais, kuomet tėvų veiksmuose nėra kaltės, todėl autorė nepitaria minėtam smurto prieš vaiką sąvokos išdėstymui.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė E.Žiobienė, kalbėdama apie minėtą Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pataisą ir smurto prieš vaiką sąvokos nustatymą, teigė, jog įstatymo pataisa, kuria būtų draudžiamas bet koks smurtas prieš vaikus yra skirta auklėti tėvus, kad jie pagaliau suvoktų, jog smurtauti prieš vaikus negalima, paaiškinti tėvams, kad vaiko mušti jie neturi teisės.²¹ Autorė pritaria E.Žiobienės nuomonei, kad Lietuvos Respublikoje yra būtinas įstatymas, kuriame būtų nurodyta, jog bet koks vaiko mušimas yra smurtas prieš vaiką. Žvelgiant į vaiką, kaip į pilnavertę visuomenės dalį, fizinių bausmių naudojimas negali būti pateisinamas, jei suvokiame, kad mušti suaugusįjį yra neteisėtas veiksmas, tai taip pat turėtume suvokti tą ir vaiko atžvilgiu, tuo labiau, kad vaikas yra labiau pažeidžiamas ir negali pats tinkamai apsiginti nuo prieš jį naudojamo smurto.

Alternatyvus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Lietuvos Respublikos Seime užregistruotas 2015 m. balandžio 13 d.²², šiuo įstatymo projektu ketinama pakeisti ne pavienius įstatymo straipsnius, o visą Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą išdėstyti nauja redakcija. Minėto įstatymo projekto 2 straipsnio 2 dalis nustato **smurto prieš vaiką sąvoką**: „vaiko patiriamas kito asmens neatsitiktinis veikimas ar neveikimas, darantis tam vaikui fizinį, emocinį, seksualinį poveikį, ar nepriežiūra, sukelianti ar galinti sukelti žalą vaiko raidai, sveikatai ir orumui“; 2 straipsnio 3 dalis nustato smurto prieš vaiką formas, tai: fizinis smurtas, emocinis smurtas, seksualinis smurtas, nepriežiūra.²³ Autorė pritaria minėtai smurto prieš vaiką sąvokai, nes sąvokoje pabrėžiamas kito asmens sąmoningas, tyčinis veikimas ir akcentuojama, jog tokia veika sukelia arba gali sukelti vaiko sveikatai ar

²⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2, 10, 49,56 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-317, Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. Vilnius, 2013-03-05 [žiūrėta 2015-02-18]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=443881&p_tr2=2>

²¹ Delfi ir BNS informacija. Vaiko teisių kontrolierė- apie „vaikų atiminėjimo“ pataisą: laikas auklėti tėvus. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2013-10-31[žiūrėta 2015-03-06]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vaiko-teisiu-kontroliere-apie-vaiku-atiminejimo-pataisa-laikas-aukleti-tevus.d?id=63179954>>

²² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2>

²³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2>

raidai žalą. Reikėtų pažymėti, jog siekiant išvengti teisės taikymo problemų tikslingiau būtų vietoje sąvokos „neatsitiktinis veikimas ar neveikimas“ vartoti įprastas kaltės formų sąvokas, tokias kaip tiesioginė ar netiesioginė tyčia bei didelis nerūpestingumas. Taigi šiame įstatymo projekte nėra pernelyg abstrakčių sąvokų, kiekvienai smurto prieš vaiką formai pateikiamas aiškus apibrėžimas, pavyzdžiui emociniu smurtu laikomas ne bet koks vienkartinis vaiko įžeidimas, o „kito asmens nuolatinė neigiama nuostata dėl vaiko, jo individualumo nepripažinimas, pozityvios socializacijos trikdyimas, sukeliantis ar galintis sukelti žalą vaiko fizinei, psichikos, socialinei sveikatai ar raidai“²⁴.

1948 m. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija įtvirtina, jog „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“.²⁵ Laikantis nuostatos, kad visi žmonės savo orumu lygūs, negalima išskirti ir vaikų orumo, todėl vaiko teises pripažįsta dauguma pasaulio valstybių ir šiandien vaiko teisės yra suvokiamos kaip sudėtinė žmogaus teisių dalis.

Ilgą laiką Lietuvoje galiojęs teisinis reguliavimas, pagal kurį nepilnametis vaikas nelaikomas kaip atskiras nuo tėvų, savarankiškas individas, lėmė tai, kad iki šiol didelė dalis visuomenės vaiką suvokia kaip tėvų nuosavybę, nors toks suvokimas yra akivaizdžiai klaidingas. Lietuvoje iki šiol aktyviai diskutuojama, ar reikia uždrausti auklėti vaiką fizinėmis bausmėmis, nors 31 pasaulio šalis yra uždraudusi fizinių bausmių taikymą vaikams bet kokioje aplinkoje, iš jų 23 yra Europos šalys²⁶.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 m. gruodžio 18 d. parengtame apibendrinime „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvadų įgyvendinant JT vaiko teisių konvenciją Lietuvoje“ konstatuojama, jog Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas ragina Lietuvos Respubliką užtikrinti, kad naujuose teisės aktuose būtų draudžiama taikyti visų formų fizinės bausmės bet kokioje aplinkoje, o savo teisės aktuose numatyti vykdymo užtikrinimo mechanizmus, įskaitant ir atitinkamas sankcijas, taikytinas pažeidimų atveju. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas taip pat rekomendavo, jog valstybėje būtų išplėstas švietimas, kuris paskatintų taikyti vaikams nesmurtinio pobūdžio auklėjamąsias priemones.²⁷ Autorės nuomone, prieš įstatymais uždraudžiant taikyti vaikams fizinės bausmės Lietuvoje, svarbu propaguoti teiginį, kad fizinių bausmių prieš vaikus panaudojimas yra žmogaus teisių pažeidimas.

2015 m. balandžio 13 d. Seime užregistruotame Vaiko teisių apsaugos pagrindų

²⁴ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2>

²⁵ Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 48-1854.

²⁶ Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“. Fizinių bausmių vaikams taikymas Lietuvoje [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2015-03-03]. <<http://gelbvaik.lt/wp-content/uploads/2013/04/Fiziniu-bausmiu-vaikams-Lietuvoje-tyrimas-2012.pdf>>

²⁷ LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija [interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-03-03]. <www.socmin.lt/download/6120/jtvtk_2013_lentele.pdf>

įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projekto 18 straipsnio 1 dalis nustato, jog „draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis ar taikyti jam fizinės bausmės“.²⁸ Jeigu būtų priimtas minėtas įstatymo projektas, Lietuvos Respublika taptų 24-ąja Europos valstybe, uždraudusia fizinių bausmių taikymą vaikų auklėjime.

Taigi, ilgą laiką apie vaiko teises nebuvo net užsimenama, tačiau pamažu vaiką pripažįstant pilnaverte visuomenės dalimi, šiandien vaiko teisės užima svarbią vietą šeimos teisinių santykių reguliavime, tačiau būtinas visuomenės švietimas, siekiant, kad vaiko teisės būtų tinkamai suvokiamos ir efektyviai apginamos. Lietuvos Respublikoje būtina teisės aktais uždrausti fizinių bausmių vaikams taikymą, įstatyme apibrėžti, kas yra smurtas prieš vaikus.

Šeimos santykių, o tame tarpe ir tėvų ir vaikų asmeninių santykių, teisinis reglamentavimas su laiku plečiasi, jo raida rodo, kad demokratinėje visuomenėje valstybės intervencija į šeimos gyvenimą yra reikalinga siekiant apsaugoti kiekvieno asmens interesus, nuo minimalaus teisinio reguliavimo pereinama prie vis didesnės apimties teisinio reguliavimo, todėl dabartiniam teisiniui reguliavimui iškilo naujas svarbus uždavinys- nustatyti tinkamą pusiausvyrą tarp šeimos gyvenimo autonomijos ir valstybės intervencijos būtinumo.

²⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2>

TĖVŲ VALDŽIOS SĄVOKA

Tėvų valdžia- tai tėvų teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu. Nagrinėjant tėvų valdžios sąvoką, pirmiausiai svarbu atsakyti į klausimą, iš kur kyla tėvų teisės ir pareigos.

Tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje yra įtvirtintas vaiko interesų viršenybės principas. 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad "Prigimtinės žmogaus teisės- tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes."²⁹ Vaiko teisės yra prigimtinės. Vaiko interesų viršenybės principas, kaip pamatinis vaiko teisių apsaugos principas, įtvirtintas 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje. 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvenciją ir taip įsipareigojo užtikrinti vaikams joje numatytas socialines, ekonomines, politines vaikų teises.³⁰

Pagal 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau- Vaiko teisių konvencija) 1 straipsnį, vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis aštuoniolikos metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau³¹. Nagrinėjamai temai reikšminga Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta vaiko teisė žinoti savo tėvus ir būti jų globojamam³². Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnio 1 dalyje nustatoma pareiga valstybėms dalyvėms užtikrinti, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. Tai nustatyti gali prireikti tam tikru konkrečiu atveju, pavyzdžiui, kai tėvai žiauriai elgiasi su vaiku arba juo nesirūpina, arba kai tėvai gyvena atskirai ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas.³³

Vaiko interesų viršenybės principas visais atvejais nurodo prioritetą teikti vaiko interesų apsaugos užtikrinimui. Minėtas principas įtvirtintas ir Civilinio kodekso 3.3 str. 1 d.³⁴ Vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 str. 1 d. 1 p. taip pat nurodyta, kad visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus.³⁵ Vaiko interesai reiškia vaiko, kaip sveikos, intelektualios asmenybės vystymąsi, atsižvelgiant į jo dvasinius, psichologinius, kultūrinius,

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (byla Nr. 2/98).

³⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

³⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

moralinius, turtinius ir kitokius poreikius. Vaiko interesai negali būti sutapatinti su vaiko noru. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarime Nr. 24 "Dėl įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas" konstatuojama, kad „vaiko interesai- tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybės šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje“.³⁶

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2002 m. birželio 19 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-883/2002 konstatavo, jog „ratifikavus Vaiko teisių konvenciją ir priėmus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, Lietuvos teisėje įsigaliojo nuostata, kad vaikas yra savarankiškas teisės subjektas, turintis atskiras bei nuo tėvų nepriklausančias teises.“³⁷

Vaiko teisių konvencijos 27 str. 1 p. nustato, kad valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi.³⁸

Civilinio kodekso 3.161 straipsnis įtvirtina pagrindines vaikų teises, tokias kaip teisę gyventi bei sveikai vystytis, žinoti savo tėvus, gyventi kartu su tėvais, bendrauti su jais, vaikų turtines teises.³⁹ Minėtame straipsnyje įtvirtintos vaikų teisės yra pamatinės vaikų teisės, detalios nekonkretizuojamos.

M.Šimonis ir J.Januškienė išskyrė šias pagrindines vaikų teises šeimoje: „1) teisė bendrauti su abiem tėvais, kai tėvai gyvena skyrium, taip pat su kitais giminaisiais; 2) teisė turėti atskirą turtą nuo šeimos narių; 3) teisė reikalauti iš abiejų tėvų sudaryti tinkamas sąlygas vystytis, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu; 4) teisė į nuomonės pareiškimą vaiką liečiančiais klausimais ir į tai, kad į šią nuomonę būtų atsižvelgta“.⁴⁰ Pirmosios trys vaiko teisių grupės yra numatytos įstatymuose, pavyzdžiui teisę bendrauti su abiem tėvais numato Civilinio kodekso 3.161 straipsnio 3 dalis, teisę turėti atskirą turtą- 3.161 straipsnio 4 dalis, teisę į materialinį išlaikymą- LR Konstitucija⁴¹ ir kiti teisės aktai. Vaiko teisės į tai, kad jo nuomonę būtų atsižvelgta, įstatymas nereglamentuoja, tačiau, autorės nuomone, ši teisė gali būti kildinama iš vaiko orumo, vaikas turi teisę būti gerbiamas kaip ir bet kuris kitas asmuo.

J. Eekelaar teigimu vaikas turi trijų rūšių teises: 1) pagrindines, 2) vystymosi, 3) savarankiškumo (*autonomy*).⁴² Pirmosios dvi grupės apima vaiko teisę į sveiką gyvenimą,

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 „Dėl įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas“. *Teismų praktika*. 2000, Nr. 12.

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-883/2002. *Teismų praktika*. 2002, Nr. 18.

³⁸ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

³⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁴⁰ Januškienė, J., Šimonis, M. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Teisės problemos*. 2001, 4:63-84.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis: „tėvų teisė ir pareiga-auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

⁴² Eekelaar J., *Family Law and Personal Life*. Oxford University Press: 2007, p. 155.

bendravimą, sąlygų vaikui vystytis sudarymą ir kitas pagrindines vaiko teises, reikalingas jam sveikai augti ir vystytis. Trečioji vaiko teisių rūšis (savarankiškumo) reiškia, kad vaiko tėvai (globėjai) turi pareigą vaikui sukurti labiausiai palankią aplinką jo asmenybei vystytis, kad užaugęs vaikas gebėtų savarankiškai priimti sprendimus. Tėvai turi sudaryti galimybę vaikui pasirinkti iš kelių galimų variantų, įvertinti galimas savo pasirinkimo pasekmes, taip ugdati vaiko savarankiškumą.

Vaiko teisės gali būti skirstomos į absoliučias ir santykines⁴³. Absoliučios vaiko teisės, tai yra tos vaiko teisės, kurias turi ginti, saugoti ir gerbti visi asmenys⁴⁴. Pavyzdžiui, už vaiko teisės į gyvybę gynimą yra atsakingi ne tik vaiko tėvai, bet ir valstybė bei jos institucijos. Santykinės vaiko teisės sietinos su konkrečiais subjektais⁴⁵, pavyzdžiui vaiko teisę į normalias gyvenimo sąlygas turi užtikrinti jo tėvai, vaiko teisę į saugias ir sveikas darbo sąlygas privalo užtikrinti jo darbdavys. Tam tikros vaiko teisės užtikrinimas sukelia konkrečiam subjektui pareigą apsaugoti ir užtikrinti vaiko interesus. Daugumą vaiko teisių užtikrina jo tėvai. Tą įtvirtina ir Vaiko teisių konvencijos 27 str. 2 d., kuri nustato, kad būtent tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus bei finansines galimybes.⁴⁶ Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 1 dalis nustato, kad tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, doriais žmonėmis.⁴⁷ Pagal minėto įstatymo 11 straipsnį, vaiko teisę į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi, užtikrina tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės ir vietos savivaldos institucijos.⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas bylą dėl nepilnamečių vaikų turinčios šeimos išskeldinimo iš gyvenamųjų patalpų, konstatavo, kad "pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 11 straipsnį vaiko teisę į jo vystymuisi būtinas gyvenimo sąlygas visų pirma privalo užtikrinti vaiko tėvai, o valstybės ir savivaldos institucijoms tokia pareiga atsiranda, kada vaiko tėvai šios teisės dėl įvairių priežasčių užtikrinti negali".⁴⁹

Taigi, tėvų teisės ir pareigos yra kildinamos iš vaikų teisių užtikrinimo, prioritetinės vaikų teisių apsaugos.

Atsakius į klausimą iš kur kyla tėvų teisės ir pareigos, sekantis reikšmingas klausimas-

⁴³ Mikelėnas, V. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 371.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo". *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-883/2002. *Teismų praktika*. 2002, Nr. 18.

nuo kada atsiranda tėvų teisės ir pareigos rūpintis savo vaikais.

Civilinio kodekso 3.137 straipsnio 2 dalis nustato, kad vaiko kilme yra grindžiamos vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos. Minėto straipsnio 3 dalis nustato, kad vaiko kilmė iš tėvų patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir nuo tos dienos sukuria su ja susijusias, įstatymų nustatytas teises ir pareigas.⁵⁰

Taigi tėvų valdžia prasideda vaikus gimus. Teismo sprendimas dėl tėvystės nustatymo turi retroaktyvų efektą, t.y. teisinis tėvystės santykis vaiką ir tėvą sieja nuo vaiko gimimo.

Iš minėtų teisės aktų nuostatų darytina išvada, kad asmuo, kuris yra biologinis vaiko tėvas ar motina, tačiau kurio tėvystė ar motinystė nėra nustatyta įstatymų nurodyta tvarka, tėvų teisių ir pareigų neturi. Europos žmogaus teisių teismo (toliau- EŽTT) praktikoje pripažįstama, kad negalima riboti biologinio tėvo teisės pripažinti tėvystę, bei jo teisių tais atvejais, kai tėvystė dėl vieno ar kitų priežasčių nėra pripažinta, tačiau tarp vaiko ir jo biologinio tėvo susiklosto faktiniai šeimos santykiai.⁵¹

Taigi, tėvystė yra teisinis tėvo ryšys su vaiku, kuris reiškia socialinį ir teisinį vaiko ir tėvo ryšio pripažinimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis bei juos iki pilnametystės išlaikyti.⁵² Tai- pamatinė tėvų valdžios sampratos nuostata, kuri detalizuojama kituose šeimos teisinius santykius reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Tėvų valdžios sąvoka atskleidžiama per tėvų valdžios turinį, kurį sudaro visuma tėvų teisių ir pareigų vaiko atžvilgiu.

Pagal Civilio kodekso 3.155 str. 2 d., tėvų valdžios turinį sudaro daugybė jų teisių ir pareigų: "<...> dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje".⁵³ V.Mikelėno nuomone „šioje normoje pateikta tėvų valdžios samprata visiškai atitinka tėvų valdžios turinio apibrėžimą, kurį yra pateikęs Europos Tarybos Ministrų komitetas 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijoje“. ⁵⁴ V.Mikelėnas teigia, kad „pagal šią rekomendaciją tėvų valdžią sudaro kompleksas tėvų pareigų ir teisių. Tai: pirma, tėvų pareiga ir teisė auklėti, lavinti ir mokyti vaiką; antra, tėvų pareiga ir teisė prižiūrėti ir ginti vaiką, įgyvendinti jo teises ir interesus; trečia, tėvų pareiga ir teisė rūpintis vaiko sveikata; ketvirta, tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaiką; penkta, tėvų teisė ir pareiga matytis ir bendrauti su vaiku; šešta, tėvų teisė ir pareiga atstovauti

⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁵¹ *Lebbink v. Netherlands*, no. 45582/99, §37, ECHR 2004-II.

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁴ Mikelėnas, V. *Supra* note 43, p. 372.

vaikui pagal įstatymą (CK 3.157 str.); septinta, tėvų teisė ir pareiga administruoti vaikų turtą.⁵⁵

Civilinio kodekso 3.30 straipsnis taip pat nustato, kad „sutuoktiniai privalo išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, rūpintis jų švietimu, sveikata, užtikrinti vaiko teisę į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, vaiko turtines, socialines ir kitokias teises, numatytas vidaus ir tarptautinės teisės“.⁵⁶

Civilinio kodekso 3.165 straipsnyje nustatytas tėvų asmeninių teisių ir pareigų turinys: tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymą, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu; tėvai privalo sudaryti sąlygas savo vaikams mokytis iki įstatymuose nustatyto amžiaus.⁵⁷ Tėvams suteikta pirmumo teisė auklėti vaiką, rūpintis juo. Civilinio kodekso 3.168 straipsnio 3 dalis nustato, kad tėvai turi teisę reikalauti grąžinti jiems nepilnamečius vaikus iš kiekvieno asmens, laikančio juos pas save ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą.⁵⁸ Tai reiškia, jog nesant teismo sprendimo atskirti vaiką nuo tėvų ar apriboti tėvų valdžią ir tėvams reikalaujant grąžinti vaiką, pripažįstama, kad vaikas pas kitus asmenis atsidūrė ne pagal įstatymą.

Jungtinėje Karalystėje galiojantis Vaikų įstatymo 1 straipsnis (*Children Act 1989*) sąvoką „tėvų atsakomybė“ („*parental responsibility*“) apibūdina kaip visas teises, pareigas ir įgaliojimus, kuriuos pagal įstatymus turi tėvai santykiuose su vaiku ir tvarkant vaiko turtą.⁵⁹ Minėtas įstatymas nedetalizuoja vaikų teisių ir tėvų pareigų, jas nustato žemesnio lygmens teisės aktai, pavyzdžiui Vaikų ir jaunuolių teisių laipsnis (*Rights of Children and Young Persons (Wales) Measure 2011*), galiojanti Velso provincijoje, nustato pareigą visuomet atsižvelgti į Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatas, vadovautis geriausiųjų vaiko interesų principu.⁶⁰

Norvegijoje galiojantis Vaikų įstatymas (*The Children Act*) nustato tėvų pareigas pirmiausiai pabrėžiant, kad jos turi būti vykdomos atsižvelgiant į vaiko interesus ir poreikius. Vaiko tėvai ar globėjai turi teisę priimti sprendimus vaiko gyvenime, tačiau įstatymas nustato, jog priimant sprendimus, tėvai ar globėjai privalo atsižvelgti į vaiko, kuris pagal savo amžių ir subrendimą gali išsakyti savo mintis, nuomonę. Teisės norma įtvirtinta, jog vaiko, kuriam yra suėję 12 metų, nuomonei turi būti teikiama pirmenybė. Vaikams, kuriems yra suėję 15 metų, yra suteikiama teisė patiems spręsti klausimus, susijusius su jų išsilavinimu ir su įstojimu į

⁵⁵ Lundy, L. *Family Values in the classroom? Reconciling Parental Wishes and children's Rights in State Schools. International Journal of Law, Policy and the Family*, 2005, Vol. 19, No 3, p. 346-372. (Cituota iš: Mikelėnas, V. *Supra* note 43, p. 372).

⁵⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Children Act 1989, no.41, UK Public General Act. The official home of UK legislation*. [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>>

⁶⁰ *Rights of Children and Young Persons (Wales) Measure 2011. The official home of UK legislation*. [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/2/contents>>

asociacijas. Tėvai ar globėjai yra atsakingi už savo vaikų turtą, taip pat jie privalo užtikrinti, kad vaikas gautų išsilavinimą pagal savo sugebėjimus.⁶¹

Lietuvos Respublikos įstatymai atsižvelgimą į vaiko nuomonę numato tik teismo proceso metu⁶², tačiau Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nėra akcentuojamas vaiko nuomonės išklausymas, tėvai patys sprendžia, ar atsižvelgti į vaiko nuomonę, o Norvegijoje įstatymas netgi nustato konkretų vaiko amžių nuo kurio vaiko nuomonei turi būti suteikiama pirmenybė sprendžiant klausimus, susijusius su vaiko gyvenimu, net ir jaunesnio amžiaus vaikai, jeigu tik jie sugeba aiškiai reikšti savo mintis privalo būti išklausyti. Autorės nuomone, tai nėra vien tik deklaratyvi teisės norma, kuri suteikia vaikui teisę ne tik išsakyti savo nuomonę, bet teisę, kad į jo nuomonę būtų atsižvelgta, nes jos vykdymas gali būti realiai užtikrintas vaiko teises ginančių institucijų pagalba, kurių teisės Norvegijoje yra didesnės ir apima platesnes sritis, nei vaiko teises ginančių institucijų Lietuvoje. Plačiau vaiko teises ginančių institucijų įgaliojimai bus nagrinėjami kitame šio darbo skyriuje. Sprendžiant iš to, kad minėtos teisės normos Norvegijoje buvo priimtose 1981 metais, galima teigti, kad Norvegijos visuomenė vaiką, kaip atskirą nuo tėvų individą, pradėjo suvokti gerokai anksčiau nei Lietuvoje, kurioje tik pastaraisiais metais ėmė pamažu keistis vaiko suvokimas.

Kita labai svarbi Norvegijos Vaikų įstatymo teisės norma nustato, jog vaikas negali būti veikiamas smurtinėmis priemonėmis ar kitoku būdu su juo elgiamasi taip, kad kiltų grėsmė vaiko fizinei ar psichologinei sveikatai. Ši taisyklė galioja ir tuomet, kai prievarta naudojama vaiką auklėjant. Smurto, bauginančių, žeminančių priemonių naudojimas vaiko atžvilgiu ar kitoks neapdairus elgesys yra draudžiamas.⁶³ Darytina išvada, kad Norvegijoje bet kokios fizinės bausmės auklėjant vaikus yra draudžiamos kaip ir bet koks kitas fizinis ar psichinis smurtas vaiko atžvilgiu, tačiau teisės normoje vartojama sąvoka „kitoks neapdairus elgesys“ nėra detalčiau paaiškinta, tad gali būti interpretuojama labai plačiai. Fizinės bausmės Norvegijoje uždraustos 1987 metais, Švedija buvo pirmoji pasaulio valstybė uždraudusi fizinių bausmių taikymą vaikams, atitinkamus teisės normų pakeitimus ji priėmė 1979 metais.⁶⁴ Autorės nuomone, faktas, kad Norvegijoje jau seniai draudžiamos fizinės bausmės vaikų auklėjime, gali būti tinkamas pavyzdys Lietuvai priimant naujus teisės aktus, tačiau pagrindinis Vaikų įstatymo

⁶¹ *The Children Act, no. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents. Ministry of Children, Equality and Social Inclusion, The Government of Norway* [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <<https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-children-act/id448389/>>

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. Nr. 39, 2013 m.

⁶³ *The Children Act, no. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents. Ministry of Children, Equality and Social Inclusion, The Government of Norway* [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <<https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-children-act/id448389/>>

⁶⁴ Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiai ir teisiniai aspektai. *Teisės problemos*. 2007, 2(56):7-54.

trūkumas yra jo plataus pobūdžio sąvokos, aiškaus įvardijimo, kas yra neapdairus elgesys, nebuvimas. Tokiu atveju, sprendžiant ar tėvai tinkamai vykdo savo pareigas, ar jas pažeidė, atsiranda daug vietos interpretacijai, kuri gali būti skirtinga priklausomai nuo konkrečios situacijos, siekiant to išvengti, tikslinga teisės normomis nustatyti sąvokų paaiškinimus.

EŽTT byloje *A. v. The United Kingdom* teigė, jog situacija, kai tėvai ar kiti asmenys yra nebaudžiami, jei vaikui pritaikyta bausmė buvo saikinga ir atitinkanti tam tikras sąlygas, yra netoleruotina ir pažeidžianti EŽTK 3 straipsnį (kankinimo uždraudimas).⁶⁵ Fizinės bausmės Jungtinės Karalystės mokyklose buvo uždraustos 1987 metais, tačiau bet kokių fizinių bausmių taikymas vaikams namuose iki šiol dar nėra uždraustas⁶⁶.

V.Mikelėno nuomone, tėvų teisės ir pareigos turi tam tikrus, tik joms būdingus ypatumus. Pavyzdžiui, dauguma tėvų teisių ir pareigų galioja iki tol, kol vaikas sulaukia pilnametystės, tėvų teisės ir pareigos vaikams yra asmeninio pobūdžio, todėl negali būti perleidžiamos kitiems asmenims, tėvų teisių ir pareigų negalima atsisakyti. Kai kurių tėvų pareigų vykdymas gali būti užtikrinamas valstybės prievarta, pavyzdžiui išlaikymo nepilnamečiam vaikui mokėjimas, o asmeninių neturtinių pareigų vykdymo užtikrinti taikant valstybės prievartą yra neįmanoma, pavyzdžiui, priversti tėvą bendrauti su vaiku. Dauguma tėvų teisių, tokių kaip auklėti savo vaiką, kartu yra ir pareigos, kurių tinkamą vykdymą prižiūri atsakingos valstybės institucijos.⁶⁷

Ypač atkreiptinas dėmesys, jog tėvai ne visuomet suvokia, kad jų teisė auginti savo vaiką reiškia ne teisę auginti savo vaiką taip, kaip tėvai nori ar gali, o teisę auginti savo vaiką taip, kad jis augtų sveikoje ir harmoningoje aplinkoje, kad užaugęs vaikas gebėtų savarankiškai priimti sprendimus, dorai gyventi ir siekti tobulėjimo. Visuomenėje dar stebimas požiūris į vaiką, kaip į tėvų nuosavybę, tokį požiūrį į vaiką Lietuvos Respublikoje būtina keisti, nes vaikas yra asmenybė. Reikėtų pritarti *A.B. Smith* nuomonei, kad atsižvelgimas į vaiko nuomonę nereiškia to, kad suaugusieji pataikauja vaiko norams. Vaiko nuomonės išklausymas rodo, kad į vaikus žiūrima kaip į pilnavertę visuomenės dalį.⁶⁸ Tokią pačią nuomonę yra išreiškusi ir E.Žiobienė: „vaiko nuomonės išklausymas yra tiesiogiai susijęs su jo garbe ir orumu- jis yra gerbiamas ir jo yra atsiklausiama, jam yra paaiškinamas priimamas sprendimas“.⁶⁹ Darytina išvada, jog tam, kad tėvai galėtų tinkamai įgyvendinti savo teises ir pareigas, visų pirma jie turi tinkamai jas suvokti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje aptinkamas apibrėžimas, jog „tinkamas tėvų

⁶⁵ *A. v. The United Kingdom*, 23 September 1998, § 23, *Reports* 1998-VI.

⁶⁶ *The official home of UK legislation* [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk>>

⁶⁷ Mikelėnas, V. *Supra* note 43, p. 372-373.

⁶⁸ Smith, A.B. Children as Social Actors: An Introduction. *The International Journal of Children's Rights*. 2007, 15:1-4.

⁶⁹ Žiobienė, E. (Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai. *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai. Mokslo studija*. Mykolo Romerio universitetas:2013, p.188.

valdžios įgyvendinimas reiškia tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų vaikui garantuojamų teisių žinoti, kas jo tėvai bei su jais gyventi ir būti jų auklėjamam bei aprūpinamam, turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi užtikrinti.⁷⁰ Autorės nuomone, nei teismų praktikoje, nei Lietuvos Respublikos teisės aktuose iki galo taip ir neatskleista, kur yra riba tarp tinkamo tėvų rūpinimosi vaikais ir nesirūpinimo vaikais. Suvokimas, kas yra nesirūpinimas vaiku gali skirtis priklausomai nuo asmens požiūrio į vaikų auklėjimą, kultūros, religijos, šalyje galiojančių teisės aktų. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė E.Žiobienė teigė, jog Lietuvoje vaiko teisių apsaugos standartai yra labai žemi: neturime apibrėžtų smurto prieš vaiką formų, įstatymais neįtvirtinta, jog vaikai ikimokyklinio amžiaus vaikai negalėtų būti paliekami vieni be vyresnių nei 14 metų asmenų priežiūros ir pan.⁷¹ E.Žiobienės nuomonei taip pat pritaria Lietuvos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos vyriausioji specialistė V.Vaičiulytė, kuri teigė, kad daugelyje Europos Sąjungos šalių priimti tokie griežti vaikus ginantys įstatymai, kad tėvai institucijų, atsakingų už vaikų teisių apsaugą, dėmesio gali sulaukti net kilus barniui šeimoje. Daugelyje Europos Sąjungos valstybių draudžiama vaikus iki 10 metų (kai kuriose šalyse iki 12 metų) palikti be priežiūros namuose ar vienus išleisti į gatvę.⁷² Tik naujausiame LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projekte yra numatomos ir smurto prieš vaiko formos, ir tai, jog vaiko tėvai ar kiti vaiko atstovai yra atsakingi už tai, jog jaunesni nei 14 metų vaikai neliktų be vyresnių nei 14 metų asmenų priežiūros, tačiau šis įstatymo projektas dar nėra priimtas.⁷³ Autorės nuomone, vaiko teisių apsaugos standartai, palyginti su Europos Sąjungos ar Skandinavijos šalimis, yra žemi, tačiau tai nėra vien tik teisės normų, reglamentuojančių vaikų apsaugą, problema. Priėmus LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo teisės normas, įtvirtinančias griežtesnius reikalavimus tėvams, reikėtų numatyti ir reikalavimų laikymosi užtikrinimo mechanizmą, t.y. pavesti tam tikroms institucijoms (labiausiai tikėtina, jog tai būtų Vaiko teisių apsaugos skyriai) tikrinti, ar tėvai nepažeidžia nustatytų reikalavimų, ir nustatyti sankcijas, jei pažeidimai būtų nustatyti. Tokiu atveju, Vaiko teisių apsaugos skyriuose būtų tikslinga padidinti specialistų skaičių, nes jau dabar atlikus Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų apklausą „Tėvų valdžios apribojimo problematika“ (toliau- Apklausą) matyti, kad

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013, *Teismų praktika* Nr. 39, 2013 m.

⁷¹ BNS informacija. E.Žiobienė: Lietuvoje vaiko teisių apsaugos standartai- labai žemi. *Kauno diena*. [interaktyvus]. Kaunas, 2015-02-05[žiūrėta 2015-03-06]. <<http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/e-ziobiene-lietuvoje-vaiko-teisiu-apsaugos-standartai-yra-labai-zemi-673641#.VUE7dCHtmkp>>

⁷² Baronienė, D. Emigrantų vaikai- po didinamuoju stiklu. *Lietuvos Žinios*. [interaktyvus] Vilnius, 2013-03-15 [žiūrėta 2015-03-06]. <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuviai-svetur/emigrantu-vaikai-po-didinamuoju-stiklu/37785>>

⁷³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2>

viena iš pagrindinių problemų yra darbuotojų trūkumas, ją įvardijo 23,3 % respondentų⁷⁴. Tačiau darbuotojų skaičiaus padidėjimas nebus efektyvus, jeigu Vaiko teisių apsaugos skyriams nebus suteikti įgaliojimai tėvams taikyti sankcijas ar teikti tėvams pagalbą. Kiti sunkumai, su kuriais praktiškai susidurtų vaiko teises ginančios institucijos, yra susiję su tuo, jog nustačius daugiau vaiko teisių pažeidimų ir taikant sankcijas tėvams, padidėtų tėvų valdžios apribojimo atvejų ir laikinosios globos vaikams nustatymo atvejų. Remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, vaikų, kuriems nustatoma globa (rūpyba) per metus skaičius yra daugiau nei du tūkstančiai vaikų per metus, pavyzdžiui 2010 metais globa (rūpyba) nustatyta 2145 vaikams, 2011 metais- 2305 vaikams, 2012 metais- 2055 vaikams, 2013 metais- 2112 vaikams.⁷⁵ Daugiau nei pusei jų globėjais (rūpintojais) paskirti vaikų globos namai, t.y. į globos namus atvykusių vaikų skaičius 2010 metais siekė 1474, 2011 metais- 1584, 2012 metais- 1404, 2013 metais- 1488.⁷⁶ Toks didelis vaikų, patekusių į vaikų globos namus, skaičius rodo tai, kad Lietuvos Respublikos gyventojai nenoriai imasi globoti ne savo biologinius vaikus. Tą patvirtina ir Apklausos duomenys: 30 % respondentų kaip pagrindinę problemą tėvų valdžios apribojimo srityje įvardijo globėjų trūkumą.⁷⁷ Taigi, pradėjus taikyti griežtesnę vaiko teisių apsaugą ir sankcijas tėvams, kyla klausimas, kas rūpinsis tėvų globos netekusiais vaikais. Autorės nuomone, būtent dėl globėjų trūkumo, net įvedus griežtesnius reikalavimus tėvams, tėvų valdžios apribojimas neturėtų būti taikomas dažniau nei dabar, o tėvams skiriamos sankcijos turėtų būti nesusijusios su tėvų valdžios apribojimu, o būtų prevencinio pobūdžio, kurių pagrindinis tikslas yra užkirsti kelią vaiko paėmimui iš šeimos, pavyzdžiui, pastabos tėvams pareiškimas, įpareigojimas lankyti psichologo konsultacijas ar lankyti vaiko auklėjimo nesmurtiniais metodais kursus. Piniginės sankcijos tėvams taip pat neturėtų būti taikomos, nes pabloginus šeimos turtingumą padėtų bus pažeidžiami vaikų interesai.

Taigi, tėvų valdžia, tai visuma asmeninio pobūdžio tėvų teisių ir pareigų, kurios atsiranda vaikui gimus ir nustačius jo kilmę, o baigiasi vaikui sulaukus pilnametystės ar tapus veiksniui, ir už kurių netinkamą įgyvendinimą arba nevykdymą tėvams gali būti taikomos specifinės teisines sankcijos, iš kurių griežčiausia yra tėvų valdžios apribojimas. Tėvų valdžios negalima atsisakyti ar perduoti jos kitiems asmenims. Tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas reiškia tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų vaikui garantuojamų teisių užtikrinimą, kurių suvokimas skiriasi priklausomai nuo kultūros, požiūrio į vaikų auklėjimą, visuomenėje nusistovėjusių elgesio vertinimo normų. Vertiname, ar tėvai tinkamai įgyvendina tėvų valdžią, pastebimas tėvams keliamų reikalavimų griežtėjimas: siekiant tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią

⁷⁴ Apklausa: tėvų valdžios apribojimo problematika. Priedai: lentelė Nr. 3.

⁷⁵ Lietuvos Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas[interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-03-01]. < <http://osp.stat.gov.lt/lietuvos-vaikai> >

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Apklausa: tėvų valdžios apribojimo problematika. Priedai: lentelė Nr. 3.

svarbu ne tik suteikti vaikui materialinį aprūpinimą, bet ir užtikrinti, kad vaikas augtų ir vystytųsi saugioje ir harmoningoje aplinkoje, atsižvelgti į vaiko nuomonę, suvokti vaiką ne kaip tėvų nuosavybę, o kaip asmenybę, kurios teigiamam vystymuisi reikalinga ypatinga apsauga.

VALSTYBĖS ĮSIKIŠIMO Į PRIVATŲ ŠEIMOS GYVENIMĄ APIMTIES NUSTATYMO PROBLEMA

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnis nustato, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.⁷⁸ Šia Lietuvos Respublikos Konstitucijos norma šeimai suteikiamas prioritetas prieš kitus šeimos institutus. Šeima, kaip tam tikras susivienijimas, turi savo specifinius interesus ir tam tikrą apsauginį teisinį poveikį. LR Konstitucinis Teismas teigė, jog „tėvų ir vaikų, net sulaukusių pilnametystės, santykiai daugeliu atžvilgiu yra ypatingi, jų ryšiai konstituciškai vertingi“.⁷⁹

Moderni šeimos samprata, išplėtotą dvidešimto amžiaus viduryje, šeimą suvokė kaip kartu gyvenančių susituokusiųjų porą ir jų vaikus. Postmodernios šeimos suvokimas, pradėjęs formotis dvidešimto amžiaus pabaigoje, išplėtė modernios šeimos sampratą už biologinių ir santuokinių ryšių, išsiplėtė šeimos modelių įvairovę.⁸⁰

Taigi, anksčiau šeima buvo laikomas tik aiškos struktūros asmenų susivienijimas: vyras ir moteris, kuriuos sieja santuoka, ir jų vaikai. Dabar šeimos suvokimas apima ir atvejus, kai vyras ir moteris gyvena nesusituokę, bet kartu augina vaikus, kaip šeima suvokiama ir tokia šeima, kurioje nėra vyro (vaiko tėvo) ar moters (vaiko mamos), t.y. nekyla abejonių, kad kartu gyvenantys mama ir vaikas bus laikomi šeima. Dar 1979 metais, Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau- EŽTT) byloje *Marckx v. Belgium* nustatė, santykiai tarp netekėjusios motinos ir jos vaiko apima šeimos gyvenimo sąvoką.⁸¹ Manytina, kad valstybėms pripažinus tų pačių lyčių santuokas ir jų teisę auginti vaikus, šeimos gyvenimo apibrėžimas bus toliau plėtojamas. Šeima vis dažniau apibūdinama per jos narius siejančius faktinius ir emocinius ryšius, pavyzdžiui byloje *I. And U. v. Norway* EŽTT pabrėžė, jog vien tik biologinė giminystė be tolimesnių teisinių ar faktinių elementų, rodančių asmeninių ryšių egzistavimą, yra nepakankama teisės į šeimos gyvenimo gerbimą apsaugai pagal Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (toliau- EŽTK) 8 straipsnį taikyti.⁸² LR Konstitucinio Teismo teigimu „[...]sąvoka „šeimos nariai“ gali apimti tiek žmones, susijusius su tam tikro laipsnio giminystės ryšiais, tiek žmones, tokiais ryšiais

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (byla Nr. 36/2009-20/2010-4/2011-9/2011).

⁸⁰ Česnuitytė, V. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. *Socialinis darbas*. 2012, Nr. 11(2): 257-270.

⁸¹ Kilkelly, U. Article 8: the right to respect for private and family life, home, and correspondence. Harris, O'Boyle and Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights*. Second edition. Oxford University Press: 2009, p. 373.

⁸² *I. And U. v. Norway*, no. 75531/01, ECHR 2004.

nesusijusius [...]“.⁸³ Požiūris į tėvystę ne tik kaip į biologinį ryšį leidžia užtikrinti šeimos santykių reglamentavimo lankstumą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija padarė išvadą, kad vaiko darnios ir harmoningos raidos požiūriu, svarbiau yra tai, ką pats vaikas laiko savo motina ar tėvu, nei tai, kas yra biologinis vaiko tėvas ar motina.⁸⁴

Nagrinėjamai temai svarbiausias yra vaiko ir jo tėvų šeimos ryšių nenutrūkstamumas. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos preambulėje įtvirtintas principas, „**jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje**, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“⁸⁵. Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta vaiko teisė būti globojamam tėvų, 9 straipsnio 1 dalyje- draudimas išskirti vaiką su jo tėvais, išskyrus atvejus, kai tai reikalinga vaiko interesams, 9 straipsnio 3 dalyje- teisė nuolat bendrauti su išskirtais tėvais, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais.⁸⁶

G.Sagačio teigimu „šeimos autonomijos principas daugumoje liberaliosios demokratijos valstybių laikomas vertybiniu šeimos santykių teisinio reguliavimo pagrindu. Šio principo turinys remiasi prezumpcija, pagal kurią šeima laikoma autonominiu vienetu, kurio valdymas priklauso išimtinai jį sudarančių individų kompetencijai“.⁸⁷ G.Sagatys pateikia išvadą, jog „šeimos autonomijos principas paprastai suvokiamas kaip valstybės institucijų kišimosi, sprendžiant vidinius šeimos reikalus, ribojimas. Ši taisyklė draudžia valstybės institucijoms spręsti vidines šeimos problemas, nustatant jos narių teises ir pareigas“.⁸⁸ Šeimos autonomijos principas nėra ir negali būti absoliutus⁸⁹, kadangi šeimos vidiniame gyvenime taip pat egzistuoja tam tikri viešieji interesai- pavojus šeimos narių gyvybei ar sveikatai, vaikų išnaudojimas darbui ir pan. Dažniausiai minėti viešieji interesai apima vaikų interesų apsaugą. Minėtos taisyklės išimtys, kada valstybės kišimasis ir teisinis reguliavimas yra būtinas, dažniausiai skirstomos į tris kategorijas: pirma, santuokos pabaigos atvejai; antra, atvejai, kada šeima nebeatlieka šeimos funkcijų (pavyzdžiui vaikų nepriežiūros atveju); trečia, atvejai, kuomet šeimos viduje pažeidžiami svarbūs viešieji interesai (pavyzdžiui atvejai, kada vaiko gyvybei ar sveikatai gresia realus pavojus).⁹⁰ Taigi, valstybė į privatų šeimos gyvenimą kišasi tuomet, kai būtina apsaugoti viešąjį interesą. U.Trumpulis viešąjį interesą apibūdino, kaip „žmogaus ir jo teisių pirmumu

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (byla Nr. 36/2009-20/2010-4/2011-9/2011).

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2010.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

⁸⁷ Sagatys, G.. *Vaiko teisė į šeimos ryšius. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 218.

⁸⁸ *Ibid*, p. 221.

⁸⁹ *Ibid*.

⁹⁰ *Ibid*.

pagrįstą visuomenės bei valstybės interesą, užtikrinantį Konstitucijoje įtvirtintų siekių įgyvendinimą, atskiro žmogaus, visuomenės, valstybės egzistavimą bei vystymąsi“.⁹¹ Kiekvienas vaikas turi teisę augti ir vystytis saugioje bei harmoningoje aplinkoje, o šios vaiko teisės užtikrinimas yra ne tik vaiko interesas, bet ir visuomenės, nes visuomenė siekia, kad vaikas užaugtų doru ir sąžiningu žmogumi.

G.Sagačio nuomone, valstybės ir šeimos interesų balanso problema tampa aktualiausia valstybės institucijoms priimant sprendimus dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko globos paskyrimo.⁹² Minėtais atvejais kyla būtinybė įvertinti kiekvieno suinteresuoto asmens teisių apsaugą.

EŽTK 8 straipsnyje asmens teisė į jo šeimos gyvenimo gerbimą formuluojama taip:

"1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

2. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti".⁹³

Minėtas EŽTK 8 straipsnis gina keturis interesus: privatų gyvenimą, šeimos gyvenimą, buto (namų, būsto) neliečiamybę ir susirašinėjimo slaptumą. Nagrinėjamai temai aktualus tik šeimos gyvenimo interesas.

EŽTK 8 straipsnyje numatyta teisė į šeimos gyvenimo gerbimą nėra absoliuti, tačiau bet koks kišimasis į privatų šeimos gyvenimą gali būti pateisinamas tik išimtiniais atvejais. Šeimos išskyrimas yra išimtinė priemonė, kuri turi būti pagrįsta pakankamais ir svariais argumentais, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus.

EŽTK 8 straipsnio (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) aiškinimas ir taikymas formuojamas EŽTT praktikoje. EŽTT suformulavo principą, jog tėvo (motinos) ir vaiko buvimas kartu, mėgavimasis vienas kito draugija yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis.⁹⁴

G.Sagatys daro išvadą, jog „[...] vaiko atskyrimas nuo šeimos aplinkos derinasi su EŽTK 8 straipsniu tik tuo atveju, kai valstybė gali pagrįsti, jog tai yra „būtina demokratinėje

⁹¹ Trumpulis, U. Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas. *Socialinių mokslų studijos*. 2010, 2(6):123-137.

⁹² Sagatys, G. *Supra* note 87, p. 225.

⁹³ 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

⁹⁴ *Kutzner v. Germany*, no. 46544/99, § 58, EHCR 2002-1; *Diamante and Pelliconi v. San Marino*, no. 32250/08, §170, ECHR 2011.

visuomenėje“, siekiant apsaugoti vaiko ar (ir) tėvų interesus, o pats apribojimas yra taikomas pagal įstatymus“.⁹⁵ Minėta išvada atitinka EŽTT praktikoje suformuluotus tris pagrindinius kriterijus: pirma, ribojimas bus atliktas laikantis įstatymų, antra, atitiks teisėtą tikslą, t.y. ribojimas bus proporcingas siekiamam teisėtam tikslui, trečia, ribojimas bus būtinas demokratinėje visuomenėje, t.y. egzistuoja svarbūs ir pakankami motyvai.⁹⁶

U.Kilkelly pabrėžia, jog EŽTK 8 straipsnio taikymas reikalauja dviejų pakopų testo. Pirmoji pakopa apima atsakymus į klausimus:

1) ar skundas patenka į vieną iš saugomų interesų apimtį (pavyzdžiui, šeimos gyvenimo),

2) ar yra pozityvi pareiga gerbti (saugoti) tą interesą.

Antroji pakopa apima atsakymus į klausimus,

3) ar buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnio saugomas interesas,
ir jeigu jis buvo pažeistas :

a) Ar laikantis įstatymų,

b) Ar teisėti tikslai, kurių siekiama priimtu sprendimu,

c) Ar ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje?⁹⁷

Nustačius nacionalinių teisės aktų pažeidimą, EŽTT nustatys EŽTK 8 straipsnio pažeidimą nenagrinėjant kitų skundo motyvų.⁹⁸ Ar priimtu sprendimu buvo siekiama teisėto tikslo (*legitimate aim*) nėra sudėtinga nustatyti, nes teisėtas tikslas šeimos gyvenimo atvejais gali būti siekis apsaugoti vaikų fizinę ir psichinę sveikatą bei raidą, tikslas užtikrinti geriausius vaiko interesus. Sudėtingesnė analizė apima paskutinįjį kriterijų- ar toks ribojimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje. Valstybės valdžios institucijos, spręsdamos dėl būtinumo patikėti vaiką ne jo biologiniams tėvams ypač skubiomis aplinkybėmis, egzistuojant grėsmei vaiko sveikatai ir gerovei, naudojasi plačiomis vertinimo laisvės ribomis, tačiau kruopštesnio tyrimo reikalauja bet kokie tolimesni tėvų teisių ribojimai.⁹⁹

G.Sagatys valstybės intervenciją išskiria į negatyviąją ir pozityviąją: „pozityvioji valstybės intervencija apima išimtinai įstatymų leidėjo kompetenciją teisiškai reglamentuoti vidinius šeimos santykius, nustatant jų dalyviams atitinkamas teises ir pareigas. Negatyvioji valstybės intervencija apima įstatymų leidėjo kompetenciją nustatyti valstybės reagavimo į vaiko ir kitų šeimos narių teisių pažeidimus šeimoje pagrindus, būdus ir tvarką, taip pat konkrečius

⁹⁵ Sagatys, G. *Supra* note 87, p. 226-227.

⁹⁶ *Diamante and Pelliconi v. San Marino*, no. 32250/08, § 172, ECHR 2011; *Olsson v. Sweden*, no. 31127/96, § 59, 27 November 1992, Series A no. 250.

⁹⁷ Kilkelly, U., *Supra* note 81, p. 363.

⁹⁸ *Ibid*, p.399.

⁹⁹ *Kutzner v. Germany*, no. 46544/99, § 67, ECHR 2002-1.

vykdomosios ar teisminės valdžios veiksmus, kuriais ši valstybės teisė realiai įgyvendinama”.¹⁰⁰ Pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 1 dalies nuostata, kad „tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, dorais žmonėmis“¹⁰¹, yra pozityviosios valstybės intervencijos pavyzdys. Tėvų valdžios apribojimo atvejai patenka į negatyviosios valstyvės intervencijos sąvoką.

U. Kilkelly taip pat pabrėžia, kad valstybė turi ir negatyviasias, ir pozityviasias pareigas, pavyzdžiui, EŽTT byloje *Marckx v. Belgium* nustatė, kad valstybės pozityvioji pareiga yra sukurti nacionalinių teisės aktų sistemą taip, kad ji pripažintų ne santuokoje gimusius vaikus.¹⁰²

Tai, kad valstybė turi dvejopo pobūdžio pareigas- negatyvias ir pozityvias- patvirtina ir EŽTT praktika. EŽTT pabrėžė, kad pagrindinis EŽTK 8 straipsnio tikslas yra apsaugoti asmenį nuo savavališkų valdžios institucijų veiksmų, tačiau egzistuoja ir pozityviosios valstybės institucijų pareigos, kurios turi padėti užtikrinti asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą efektyvų užtikrinimą. Abiem atvejais reikia atsižvelgti į teisingos pusiausvyros tarp individo ir bendruomenės, kaip visumos, interesų.¹⁰³ Valstybės pozityviosios pareigos pasireiškia ne tik tada, kai būtina apsaugoti vaiką nuo jam gresiančios žalos, bet ir tada, kai siekiama atkurti vaiko ir tėvų emocinius ryšius, siekiant suvienyti biologinę šeimą.

Analizuojant valstybės pareigas vaiko teisių apsaugos srityje, svarbu pabrėžti, kad neigiamų padarinių kyla ne tik tuomet, kai valstybės institucijos nepagrįstai įsikiša į privatų šeimos gyvenimą, tačiau ir tuomet, kai valstybės institucijos savo neveikimu ar neveikimu laiku padaro žalos vaikų interesams. G.Sagačio teigimu, „tėvų piktnaudžiavimo savo teisėmis ir nesirūpinimo vaiku atvejais valstybės institucijų neveikimas, nesiimant reikiamų veiksmų (vaiko atskyrimo nuo tėvų ir globos nustatymo), gali kelti klausimą dėl vaiko teisių, įtvirtintų EŽTK 3 (kankinimo, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio uždraudimas), 8 (teisė į privataus gyvenimo gerbimą) bei 13 (teisė į veiksmingas pažeistų teisių gynybos priemonės) straipsniuose, pažeidimo.“¹⁰⁴

EŽTT *Glass v. United Kingdom* byloje išplėtė EŽTK 8 straipsnio taikymo sferą ir pripažino, jog šiame straipsnyje įtvirtinta kiekvieno asmens teisė į privataus gyvenimo gerbimą apima ir pozityvią valstybės pareigą apsaugoti kiekvieno asmens teisę į fizinę ir moralinę tapatybę nuo kitų asmenų kėsimosi.¹⁰⁵

G.Sagatys, remdamasis *Z. And Others v. United Kingdom* ir *D.P. and J.C. v. United*

¹⁰⁰ Sagatys, G. *Supra* note 87, p. 222.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

¹⁰² Kilkelly, U. *Supra* note 81, p. 382-384; 392.

¹⁰³ *Cristescu v. Romania*, no. 13589/07, §56, ECHR 2012.

¹⁰⁴ Sagatys, G., *Supra* note 47, p. 248

¹⁰⁵ *Glass v. United Kingdom*, no. 61827/00, §74, 2004-II.

Kingdom bylomis, išskyrė šias dvejopo pobūdžio valstybių pozityviasias pareigas:

„1. Nuo tada, kai valstybės (savivaldybių) institucijos sužino (objektyvusis kriterijus) arba privalo sužinoti (subjektyvusis kriterijus) apie vaiko teisių pažeidimus šeimoje, jos turi imtis efektyvių priemonių šiems pažeidimams pašalinti (nuo valstybės pagalbos šeimai iki vaiko atskyrimo nuo neigiamos šeimos aplinkos). Valstybės institucijų neveikimas ar nepakankamas taikomų priemonių efektyvumas gali reikšti pozityvių įsipareigojimų pagal EŽTK 3 straipsnį, (atskirais atvejais- pagal 8 straipsnį) nevykdymą.

2. Nacionalinė teisinė sistema privalo užtikrinti galimybę vaikui naudotis efektyviomis pažeistų teisių gynimo priemonėmis, įskaitant teisę pareikšti ieškinį teisme dėl institucijų, įpareigotų ginti jo teises, neveikimo, taip pat reikalavimus dėl tokių institucijų veiksmais (neveikimu) padarytos žalos (įskaitant ir neturtinę žalą) atlyginimo[...]“¹⁰⁶.

Autorės nuomone, EŽTT jurisprudencijoje akcentuojant, jog laikinosios globos tikslas yra suvienyti biologinę šeimą, reikėtų išskirti ir trečios rūšies pozityviasias pareigas: valstybės institucijos turi imtis priemonių, kurios padėtų atkurti vaiko ir tėvų ryšius, patikrinti, ar situacija šeimoje pagėrėjo, ar vaikas gali grįžti gyventi į šeimą.

Ieškinio pareiškimo teisme galimybė dėl institucijų neveikimo ar nepakankamo veikimo yra būtina kaip priemonė, visų pirma, užtikrinanti, kad valstybės institucijos bus atsakingos už netinkamą savo veikimą arba neveikimą tokioje svarbioje srityje kaip vaikų teisių apsauga, o antra- kaip priemonė vaikui, patyrusiam žalą dėl valstybės institucijų neveikimo ar netinkamo veikimo gauti pagrįstą žalos atlyginimą. Galimas žalos išieškojimas iš valstybės, kaip atsakingos už vaiko teisių apsaugos institucijas, kurios turi veikti pagal savo paskirtį ir realiai imtis priemonių apsaugoti vaikus nuo patiriamos žalos, yra ir prevencinė priemonė, todėl valstybė turi kontroliuoti kaip vaiko teisių apsaugos institucijos atlieka savo funkcijas.

Praktikos, kuomet asmenys siekia prisiteisti iš valstybės institucijų patirtos neturtinės žalos atlyginimą Lietuvoje nedaug, tačiau į vieną atvejį derėtų atkreipti dėmesį. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2009 konstatavo, jog „Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 55 straipsnyje nustatyta, kad asmenys, pažeidę vaiko teises, įtvirtintas Konstitucijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose, reglamentuojančiuose vaiko teisių apsaugą, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Byloje teismų priimtuose procesiniuose sprendimuose konstatuota, kad ieškovės iš vaikų globos namų į JAV išvežtos ir apgyvendintos įvaikinimo tikslu, nors Lietuvoje nebuvo pradėta įvaikinimo procedūra užsienio piliečiams. Valstybės institucijų veiksmai joms atliekant ieškovių išvežimą į užsienį teismų įvertinti kaip neteisėti, nes valstybės institucijų pareigūnai neveikė taip, kaip jie privalėjo veikti pagal įstatymų reikalavimus [...] Dėl

¹⁰⁶ Sagatys, G., *Supra* note 87, p. 249.

neteisėtų valstybės institucijų veiksmų ieškovės išvežtos į JAV, jų grąžinimas po devynerių gyvenimo JAV metų į Lietuvos Respubliką yra neteisėto išvežimo pasekmė, kuri sukėlė ieškovėms dvasinius išgyvenimus, depresiją, jų paveiktus kitus sveikatos sutrikimus“.¹⁰⁷ Teismas taip pat pabrėžė valstybės institucijų veikimo stoką imantis priemonių nepilnamečių vaikų adaptacijai Lietuvoje bei atkreipė dėmesį į pažeistą ieškovių orumą. Minėtoje byloje valstybės atsakomybei taikyti teismai konstatavo visas būtinas civilinės atsakomybės sąlygas: neteisėtus veiksmus ir neteisėtą neveikimą, žalą ir priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir žalos atsiradimo. Ieškovėms buvo priteistas neturtinės žalos atlyginimas iš Lietuvos Respublikos.¹⁰⁸

Pasak G.Sagačio, aplinkybę, jog Lietuvoje nėra teismų praktikos dėl valstybės institucijų nereagavimo į vaikų teisių pažeidimus, galima paaiškinti nepakankamu socialinės-teisinės valstybės vaidmens suvokimu.¹⁰⁹

Nereikėtų pamiršti, jog valstybės institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą, kaltė kiekvienu atveju turi būti įrodyta ir ne visais atvejais veiksmai ar neveikimas pripažintini neteisėtais, ypač jei tais veiksmais buvo siekiama apsaugoti vaiką nuo galimų pažeidimų. Tai, kad valstybės institucijos, vykdydamos savo tiesiogines funkcijas apsaugoti vaiko interesus, gali pagrįstai suklysti ir tai nebus laikoma neteisėtu veiksmu pripažįstama EŽTT praktikoje. *M.A.K. and R.K. v. United Kingdom* byloje EŽTT pripažino EŽTK 8 straipsnio pažeidimą dėl nepagrįstai apriboto vaiko lankymo ligoninėje. Teismas pripažino, kad, nors valdžios institucijos galėjo pagrįstai įtarti vaiko prievartą (egzistavo svarbūs ir pakankami motyvai) jo paguldymo į ligoninę metu, delsimas pasikonsultuoti su dermatologu (vaikui nustatyta reta odos liga) pratęsė pareiškėjų teisės į šeimos gyvenimo gerbimą apribojimą ir nebuvo proporcingas teisėtam tikslui apsaugoti vaiką nuo žalos. Tuo pačiu teismas pažymėjo, jog profesionalų padaryti klaidingi sprendimai ar vertinimai patys savaime nelemia vaikų priežiūros priemonių neatitikties EŽTK 8 straipsnio reikalavimams. Tiek socialinės apsaugos, tiek medicininės institucijos turi pareigą apsaugoti vaikus ir negali būti laikomos atsakingomis kiekvieną kartą, kai nuoširdus ir pagrįstai iškeltas susirūpinimas dėl vaikų saugumo jų šeimoje pasirodo buvęs klaidingas.¹¹⁰

EŽTT sprendime *BEVACQUA and S. v. Bulgaria* taip pat nustatyti EŽTK 8 straipsnio pažeidimai dėl pareiškėjos prašymo taikyti laikinosios globos nustatymo priemonės skyrybų procese neišnagrinėjimo deramai stropiai ir be delsimų bei dėl specifinių administracinių ir viešosios tvarkos palaikymo priemonių stokos smurto šeimoje byloje. Skubios pagalbos

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2009.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Sagatys, G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004, p. 164.

¹¹⁰ *M.A.K. and R.K. v. United Kingdom*, no. 45901/05 and 40146/06, § 35, ECHR 2010.

pareiškėjams (vaikui ir motinai) nesuteikimas (neįvykdymas pareigos taikyti sankcijas smurtautojui arba priversti jį susilaikyti nuo neteisėtų veiksmų) nesiderino su valstybės pozityviomis pareigomis pagal EŽTK 8 straipsnį.¹¹¹

Taigi, kiekvienu atveju būtina detali ir išsami valstybės institucijų veiksmų analizė tam, kad būtų nustatyta, ar vaiko teisių apsaugos institucijos veikė teisėtai, ar jų veiksmai buvo proporcingi siekiamam tikslui.

Darytina išvada, kad EŽTK 8 straipsnis įtvirtina ne tik apsaugą nuo savavališkų valdžios institucijos veiksmų, bet ir gali suponuoti valstybės institucijų pareigą įsikišti į privačių asmenų tarpusavio santykius, ypač vaikai ir kiti pažeidžiami asmenys turi teisę į efektyvią valstybės apsaugą nuo smurtinių veiksmų, be to, valstybės institucijos turi pareigą padėti suvienyti, atkurti biologinę šeimą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo formuojamoje teismų praktikoje nurodo, jog valstybė į privatų šeimos gyvenimą gali ir turi įsikišti dviem atvejais: pirma, teikdama tėvams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui ir priežiūrai, antra, imdamasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, siekiant apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, kuriuos vaikas gali patirti iš tėvų ar kitų jį globojančių asmenų.¹¹²

Taigi, valstybė, siekdama užtikrinti šeimos ir jos atskirų narių autonomiškumą, tėvų ir vaiko santykius reglamentuoja taip, kad būtų užtikrinti būtiniausi vaiko poreikiai, vaikas būtų apsaugotas nuo jam daromos žalos ir būtų palikta galimybė šeimos tradicijų kūrimui ir puoselėjimui, saviraiškos tarpusavio santykių kūrimui. Būtent siekiant apsaugoti vaiko interesus, jo gerovę, valstybės įsikišimas į privatų šeimos gyvenimą tam tikrais atvejais yra būtinas, o valstybės nesikišimas, ar laiku nesiėmimas veiksmų, netgi gali padaryti vaikui žalos. Valstybei kyla nepaprastai sudėtingas uždavinys, kaip nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuomet valstybės įsikišimo nebūtų nei per mažai, nei per daug, nes ir vienu, ir kitu atveju gali kilti žala šeimai, o svarbiausia- vaikui. Darytina išvada, kad tėvų valdžia ribojama ir vaikai nuo tėvų turėtų būti atskiriami tik išimtiniais atvejais, tačiau dažnesnė valstybės intervencija į šeimos gyvenimą gali apsaugoti vaiką nuo galimos didesnės žalos jo gyvybei, sveikatai ar vystymuisi.

¹¹¹ *BEVACQUA and S. v. Bulgaria*, no. 71127/01, §65, ECHR 2008.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.

TĖVŲ VALDŽIOS TEISININIS REGLAMENTAVIMAS IR PRAKTIKA

Tėvų valdžios apribojimo sąvoka

Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra pateikta tikslaus tėvų valdžios apribojimo apibrėžimo.

Civilinio kodekso 3.160 str. apibrėžia atvejus, kai tėvų valdžia baigiasi. Minėto straipsnio 2 d. nustato, kad tam tikrais atvejais, atsižvelgiant į vaiko interesus, tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota arba vaikas gali būti atskirtas nuo tėvų Civilinio kodekso trečiosios knygos nustatyta tvarka.¹¹³

Prisijungusi prie Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencijos, Lietuvos Respublika įsipareigojo laikytis jos nuostatų. Konvencija nenumato galimybės atimti iš tėvų teisę būti tėvais, nes tėvystė ar motinystė grindžiama kraujo ryšiu. Minėta konvencija numato galimybę riboti, bet ne atimti, vaiko ir tėvų bendravimą valstybių dalyvių vidaus įstatymuose nustatyta tvarka, kai šito reikia vaiko interesams apsaugoti. Darytina išvada, kad tėvų valdžios apribojimas negali būti laikomas tėvų valdžios pabaiga. Tėvų valdžios apribojimą reikėtų aiškinti kaip tėvų teisių, susijusių su vaikais, įgyvendinimo sustabdymą tam tikram arba neterminuotam laikui.

Tėvų valdžios apribojimas taip pat yra teisinė sankcija tėvams, taikoma už tėvų pareigų vaikams nevykdymą ar netinkamą jų vykdymą, piktnaudžiavimą tėvų valdžia. Pažymėtina, kad tokios teisinės sankcijos, kaip tėvų valdžios apribojimas, taikymas yra kraštutinė priemonė ir taikytina siekiant apsaugoti vaiko interesus, kai iš esmės pažeidžiamos tėvų pareigos. Jos taikymo padarinys- tėvų asmeninių ir turtinių teisių, pagrįstų giminystė ir nustatytų įstatyme, sustabdymas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, jog „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta tėvų pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir išlaikyti juos iki pilnametystės. Šios pareigos vykdymas neįmanomas be nuolatinio bendravimo su vaiku, rūpinimosi jo materialine ir dvasine gerove. Jeigu tėvai nesirūpina savo vaikų sveikata, jų tinkamu auklėjimu, priežiūra, ugdymu, tinkamų buitinių sąlygų sudarymu, tai reiškia, jog jie nevykdo savo konstitucinės pareigos, ir tai yra pakankamas pagrindas taikyti tokiems tėvams teisinės sankcijas, t.y. apriboti tėvų valdžią. Lietuvos Respublikos teismų praktikoje pripažįstama, kad tokios priemonės turėtų būti taikomos tik išskirtinėmis aplinkybėmis ir ginant geriausius vaiko interesus, t.y. šių priemonių taikymą

¹¹³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

teismas pripažįsta išimtinu“.¹¹⁴ Taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos yra pabrėžta, jog „tėvų valdžios apribojimas reiškia esminį vaiko teisės į šeimos ryšius, į jo gyvenimą biologinėje šeimoje suvaržymą, todėl ši priemonė gali būti taikoma tik teismo ir tik tada, kai nustatoma, kad jai taikyti egzistuoja įstatyme nustatytos sąlygos“.¹¹⁵

Šeimos įtaka vardo raidai yra neginčijama, šeima yra pirmas socialinis institutas, su kuriuo susiduria gimęs vaikas. Vaikui yra būtina šeimos globa, meilė ir rūpestis. Šeimos gyvenimas laikomas vertybe ir saugomas teisės normų. Tėvų valdžios apribojimu šeima, kaip vertybė, yra pažeidžiama. EŽTT, nagrinėdamas bylas dėl asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą apribojimo, sprendžia, ar teisės ribojimas buvo pagrįstas siekiant teisėtų tikslų, pavyzdžiui: vaiko fizinė ir psichinė sveikata, raida, vaiko teisės ir laisvės. Autorės nuomone, būtent minėtų teisėtų tikslų siekimas atspindi tėvų valdžios apribojimo paskirtį.

Civilinio kodekso 1.114 straipsnio 1 dalis nustato nebaigtinį asmeninių ir neturtinių vertybių sąrašą: vardas, gyvybė, sveikata, kūno neliečiamybė, garbė orumas, žmogaus privatus gyvenimas, autoriaus vardas, dalykinė reputacija ir kt.¹¹⁶ S.Cirtautienė pabrėžia, jog „[...] asmens teisės į gyvybę ir sveikatą, kurios savo esme yra absoliučios teisės, teisės į privatų gyvenimą, garbę ir orumą ir kitos asmeninės neturtinės teisės, kurios yra santykinės teisės, negali būti vertinamos vienodai [...]“.¹¹⁷ Šiai nuomonei pritaria ir R.Volodko, teigdamas, jog „teisės saugomos turtinės ir neturtinės vertybės savo prigimtimi, priklausymu vienai ar kitai kategorijai, vertingumo tiek visuomenei, tiek konkrečiam individui laipsniu, kokybiniu svoriu, [...] jų pažeidimu sukeltamų materialių ir nematerialių pasekmių pobūdžiu, nėra vienodos ir lygiavertės“.¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo formuojamojoje praktikoje pažymėjo, jog kuo aiškesnė ir svarbesnė vertybė, tuo stipriau ji ginama.¹¹⁹

Darytina išvada, kad vaiko teisė į gyvybę ir sveikatą yra absoliučios teisės. Asmens gyvybė ir sveikata yra suvokiamos kaip vienos vertingiausių asmeninių neturtinių vertybių, kurių pažeidimas gali sukelti sunkius padarinius (gyvybės neįmanoma atkurti, sveikata vienu atveju gali būti atkurta, o kitu ne), todėl yra itin saugomos. Vaiko teisė į šeimos ryšius yra santykinė teisė, ir nors ji taip pat saugoma teisės normų, ji nėra absoliuti.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008.

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. Nr. 39, 2013 m.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹¹⁷ Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Monografija. Vilnius: Justitia, 2008, p. 112.

¹¹⁸ Volodko, R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. Teorija ir praktika. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 191.

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-144/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2015.

Vaiko paėmimu iš biologinės šeimos suvaržomos tokios asmeninės neturtinės teisės kaip vaiko teisė į šeimos ryšius, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, tačiau tėvų valdžios apribojimu siekiama apsaugoti absoliučias vaiko teises į gyvybę, sveikatą, raidą. Tai yra pagrindinis tėvų valdžios apribojimo tikslas. Suvaržant vaiko teisę augti kartu su savo tėvais, vaikas yra apsaugomas nuo didesnio blogio- galimo gyvybės praradimo, sveikatos ir raidos sutrikdymų.

Tėvų valdžia gali būti ribojama tiek biologinių, tiek vaiko tėvų pagal įstatymą (įvaikintųjų) valdžia. Civilinio kodekso 3.227 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų bei jų giminaičių pagal kilmę tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos ir sukuriamos įtėviams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuonims tarpusavio asmeninės bei turtinės teisės bei pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę.¹²⁰ Tai reiškia, kad įvaikintųjų teisės ir pareigos, susijusios su įvaikiais, yra lygios biologinių tėvų teisėms ir pareigoms ir turi būti vienodai įgyvendinamos ir vykdomos, todėl šių teisių neįgyvendinimo bei pareigų nevykdymo padariniai įtėviams turi būti tokie patys kaip ir biologiniams tėvams. Vaiko globėjui ar rūpintojui tėvų valdžios apribojimas netaikomas. Globėjo ar rūpintojo atsakomybė už savo pareigų nevykdymą yra nustatyta Civilinio kodekso 3.273 straipsnyje. Taigi, sprendžiant tėvų valdžios apribojimo klausimą, būtina sąlyga yra, ar asmuo vaiko gimimo liudijime yra įrašytas kaip vaiko tėvas ar motina.

Taigi, tėvų valdžios apribojimas yra vaiko interesų gynimo būdas, kuomet sustabdomos tėvų asmeninės ir turtinės teisės vaiko atžvilgiu tam tikram arba neterminuotam laikui.

Šiame darbo skyriuje bus nagrinėjama tėvų valdžios apribojimo rūšys (vaiko atskyrimas ir laikinas arba neterminuotas tėvų valdžios apribojimas), sąlygos arba pagrindai, kuriems esant galimas tėvų valdžios apribojimo taikymas, tėvų valdžios apribojimo pasekmės bei tėvų valdžios apribojimo pabaiga.

Tėvų valdžios apribojimo rūšys

Civilinis kodeksas numato dvi tėvų valdžios apribojimo rūšis:

1. vaiko atskyrimas nuo tėvų;
2. tėvų valdžios apribojimas:
 - 2.1. Laikinas tėvų valdžios apribojimas,
 - 2.2. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas.¹²¹

Sprendžiant klausimą dėl tėvų valdžios apribojimo esminis dalykas yra nustatyti tėvų

¹²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹²¹ *Ibid.*

veiksmus, kuriais neįgyvendinama arba įgyvendinama priešingai vaiko interesams tėvų valdžia, ir įvertinti jų pobūdį. Tėvų, nevykdančių savo pareigų vaikams, veiksmai ar neveikimas laikytini priešingais teisei.

Pagrindinis kriterijus, atskiriantis vaiko atskyrimą nuo tėvų ir tėvų valdžios apribojimą, yra tėvų kaltės buvimas ar nebuvimas. Tėvų kaltės nustatymo klausimas yra fakto klausimas. A.Norkūnas kaltę, kaip civilinės atsakomybės sąvoką, apibūdino kaip subjektyvųjį (faktinį) nesąžiningumą, t.y. „asmens nesugebėjimas konkrečioje situacijoje būti reikiamai rūpestingam, apdairiam ir atidžiam“.¹²² Taigi, tėvams nesugebant tinkamai pasirūpinti savo vaikais ir tam nesant objektyvių priežasčių, bus konstatuota tėvų kaltė.

Norvegijoje galiojantis Vaiko gerovės įstatymo Nr. 100 (*the Child Welfare Act*) 4-20 skyrius nustato, jog tėvų valdžia gali būti apribota (įstatyme vartojamas terminas „iš tėvų gali būti atimtos visos tėvų pareigos“ - *aut. pastaba*) apskrities socialinės gerovės komisijos sprendimu¹²³. Atkreiptinas dėmesys, kad Norvegijos Vaiko gerovės įstatyme nevartojami terminai laikinas ar neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, tačiau atlikus teisės aktų analizę, darytina išvada, kad vaiko teisių apsaugos institucijos vadovo sprendimu gali būti priimtas globos įsakymas (*care order*), kuris gali būti atšauktas tėvams įrodžius, jog jie gali tinkamai pasirūpinti savo vaiku, o tėvų pareigų atėmimo (*deprivation of parental responsibility*) atšaukimo nenumatyta, dar daugiau- tokiu atveju apskrities socialinės gerovės komisija turi teisę duoti sutikimą vaiką įvaikinti¹²⁴, kas iš esmės reiškia tėvų valdžios apribojimo neterminuotumą.

Vaiko gerovės įstatymo 4-12 skyrius nustato, jog globos įsakymas (*care order*) gali būti priimtas (tai reiškia, kad vaikas iš tėvų paimamas ir jam nustatoma globa), jeigu vaikui reikalinga pagalba rimtais kasdieninės nepriežiūros atvejais, kai tėvai neužtikrina vaikui saugumo, netenkina jo ypatingų poreikių (kai vaikas neįgalus, serga, turi specialiųjų poreikių), į juos neatsižvelgia arba nemoka to daryti, kai namuose prieš vaiką smurtauojama ar kitaip blogai elgiamasi, kai dėl tėvų nesugebėjimo tinkamai pasirūpinti vaiku kyla didelė grėsmė jo sveikatai ir raidai.¹²⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad Vaiko gerovės įstatymas neišskiria tėvų ir vaikų išskyrimo, kuomet nėra tėvų kaltės. Tie patys pagrindai taikomi tiek esant tėvų kaltei, tiek jos nesant. Vaiko gerovės įstatymo 4-20 skyrius apskritai nenustato pagrindų, kuomet tėvų teisės gali būti apribotos, apsiribojant tik tuo, kad jeigu apskrities socialinės gerovės komisija priėmė globos įsakymą (*care order*), tai gali priimti ir sprendimą apriboti tėvų valdžią.¹²⁶ Taigi Vaiko

¹²² Norkūnas, A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. *Jurisprudencija*, 2002, 28(20):115-121.

¹²³ *Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (the Child Welfare Act). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway.* [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <<https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>>

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ *Ibid.*

gerovės įstatyme vartojamos sąvokos gali būti plačiai interpretuojamos, priklausomai nuo to, kaip Vaiko gerovės tarnybos suvokia vaiko nepriežiūrą. Iš žiniasklaidos priemonių skleidžiamos informacijos darytina išvada, kad vaiko nepriežiūros suvokimas yra daug griežtesnis nei Lietuvoje, pavyzdžiui vaiko teisių pažeidimu Norvegijoje bus laikomi atvejai, kai vaikas pasimeta renginio metu, tėvai vartoja alkoholį vaiko akivaizdoje ir pan.¹²⁷ Norvegų teisininkas M.Reikeraas teigė, jog viena iš pagrindinių problemų Norvegijoje yra ta, kad norvegai nepakankamai skiria dėmesio Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencijai.¹²⁸ Autorės nuomone, norvegų teisininkas turėjo omenyje tai, kad Norvegijoje taikomas plataus pobūdžio vaiko teisių pažeidimų reglamentavimas ir griežtas institucijų reagavimas į pažeidimus nereiškia to, jog tokiu būdu bus užtikrinti geriausiai vaiko interesai.

Jungtinėje Karalystėje galiojantis Vaikų įstatymas (*Children Act 1989*) nustato, kad teismas turi teisę priimti šiuos įsakymus: globos (*care order*), priežiūros (*supervision order*), laikinąjį globos arba priežiūros (*interim order*), skubios apsaugos (*emergency protection order*) ir įvertinimo (*assessment order*).¹²⁹

Vaikų įstatymo 31 straipsnis nustato, kad teismas gali priimti globos arba priežiūros įsakymus tik jeigu vaikas patiria ar yra tikėtina, kad jis patiria didelę žalą, ir jeigu žala ar tikėtina žala atsirado dėl to, kad vaiko priežiūra yra ne tokia, kokios yra protingai tikimasi iš tėvų arba vaikas yra tėvų neprižiūrimas (*beyond parental control*). Teismas negali priimti globos ar priežiūros įsakymo, jeigu vaikui yra suėję 17 metų. Minėto įstatymo 35 straipsnyje nustatyta, kad priežiūros įsakymas reiškia tai, jog vaikui yra paskiriamas konsultantas, kuris jam padeda, pataria ir jį prižiūri, tačiau vaikas lieka gyventi šeimoje. Priėmus globos įsakymą, vietos valdžia turi teisę paskirti vaikui globėją ir duoti sutikimą vaiką įvaikinti (33 straipsnis), taigi šiuo atveju vaikas netenka teisės gyventi su savo tėvais. Teismas priima laikinąjį globos arba priežiūros įsakymą, kol sprendžiama byla dėl globos ar priežiūros įsakymo priėmimo (jei teismo posėdis atidedamas arba reikalingas papildomas situacijos tyrimas), tačiau laikinoji globa ar priežiūra negali trukti ilgiau nei 8 savaites (38 straipsnis). Teismas taip pat turi teisę priimti įvertinimo įsakymą, kai yra pagrindo manyti, kad vaikas patiria ar gali patirti didelę žalą, teismas paveda atlikti išsamų situacijos tyrimą (43 straipsnis).¹³⁰

Taigi tėvų valdžią Jungtinėje Karalystėje gali riboti tik teismas, išskyrus skubios

¹²⁷ DMN informacija. Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ vadovė gina norvegus. *Kauno diena*. [interaktyvus]. Kaunas, 2015-02-03 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/organizacijos-gelbekit-vaikus-vadove-gina-norvegus-673098#.VUFFQCHtmko>>

¹²⁸ ELTA ir Lietuvos Ryto informacija. Norvegija ne visada laimi bylas dėl vaikų teisių apsaugos. *Lietuvos Rytas*. [interaktyvus]. Vilnius, 2015-03-04 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.lrytas.lt/lietuvas-diena/aktualijos/norvegija-ne-visada-laimi-bylas-del-vaiku-teisiu-apsaugos.htm>>

¹²⁹ *Children Act 1989, no.41, UK Public General Act. The official home of UK legislation*. [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>>

¹³⁰ *Ibid.*

apsaugos atvejus, kuomet policijos pareigūnas, manantis, kad vaikas patiria žalą ar jam gresia pavojus, gali perkelti vaiką į saugią vietą, tačiau tokia policijos apsauga negali trukti ilgiau nei 72 valandas¹³¹. Per minėtą laiko tarpą vaikas turi būti grąžintas tėvams, tačiau jei manoma, kad vaiką grąžinti tėvams yra nesaugu, turi būti kreipiamasi į teismą dėl skubios apsaugos įsakymo priėmimo (*emergency protection order*).

Vaikų įstatymas (*Children Act 1989*) neišskiria tėvų ir vaikų išskyrimo, kuomet nėra tėvų kaltės, tėvų kaltė nenustatinėjama. Tėvų valdžia Jungtinėje Karalystėje gali būti ribojama tik išimtiniais atvejais ir tik siekiant apsaugoti vaiko interesus, tai nustato Vaikų įstatymo 1 straipsnio 5 dalis: teismui sprendžiant priimti ar ne įsakymą, susijusį su tėvų valdžia ir vaiko teisėmis, teismas turėtų nepriimti įsakymo, nebent mano, jog įsakymo priėmimas (tėvų teisių suvaržymas) geriau atitiks vaiko interesus, nei jokio įsakymo nepriėmimas.¹³²

Lietuvos Respublikoje, esant tėvų kaltei, vienintelis vaiko teisių apsaugos būdas yra laikinas arba neterminuotas tėvų valdžios apribojimas. Tačiau iškyla tokių situacijų, kuomet tėvų kaltės nėra, tačiau vaiko interesai vis tiek pažeidžiami, tokiems atvejams yra skirtas vaiko atskyrimo nuo tėvų institutas. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, dėl kurių vaiko tėvai ar vienas iš jų negali gyventi su vaiku ar juo rūpintis, gali būti priimtas sprendimas atskirti vaiką nuo tėvų ar vieno iš jų.

Vaiko atskyrimas nuo tėvų

Vaikų ir tėvų atskyrimas reglamentuojamas Civilinio kodekso 3.179 straipsnyje: „tais atvejais, kai tėvai (tėvas ar motina) negyvena kartu su vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių bei reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas, teismas gali nuspręsti atskirti vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos). Jei nepalankios aplinkybės susiklosto vienam iš tėvų, o kitas gali gyventi kartu su vaiku ir auklėti jį, vaikas atskiriamas tik nuo to iš tėvų.“¹³³

Taigi, taikant vaiko ir tėvų atskyrimą būtinos dvi sąlygos: pirma, tėvai negyvena kartu su vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, antra, reikalinga nuspręsti, kur turi gyventi vaikas. Tik egzistuojant minėtų sąlygų visumai galima taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų.

Kokios aplinkybės yra pripažįstamos objektyviomis kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teismas įvertinęs byloje pateiktus įrodymus. Civilinio kodekso 3.179 straipsnio 1 dalis, nustatanti vaikų ir tėvų atskyrimą, nenurodo apibrėžto sąrašo aplinkybių, kurioms esant vaikai gali būti atskirti nuo tėvų, o numato tik bendrą principą, kad toks atskyrimas nuo tėvų gali būti

¹³¹ *Children Act 1989, no.41, UK Public General Act. The official home of UK legislation.* [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. < <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents> >

¹³² *Ibid.*

¹³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

daromas dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, kai reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikai. Tokiomis aplinkybėmis gali būti tėvų liga, dėl kurios tėvams patiems reikalinga priežiūra, slauga, tai įvairios psichikos ligos ar kitos sunkios ligos, ilgas gydymas stacionare, ir tėvų išvykimas- į ilgalaikę komandiruotę darbo reikalais, emigravus ir kitais atvejais. Kadangi vaiką galima atskirti nuo tėvų susiklosčius objektyvioms aplinkybėms, būtent jos turi lemti tėvų negalėjimą vykdyti pareigų savo vaikams, o tėvų veiksmuose neturi būti kaltės.

Tam, kad geriau atskirti, kokie tėvų veiksmai yra kalti, tikslinga paanalizuoti kelis pavyzdžius.

Kaip jau buvo minėta, dažna objektyvi aplinkybė, dėl kurios tėvai negali tinkamai įgyvendinti savo teisų ir pareigų, yra tėvų liga. Asmens priklausomybė nuo alkoholinių ar narkotinių medžiagų medicinos ir psichologijos moksluose traktuojama kaip liga. Tai patvirtina TLK-10-AM sisteminis ligų sąrašas¹³⁴, kuris remiasi Tarptautine statistine ligų ir susijusių sveikatos problemų klasifikacija, jame yra išskiriami psichikos ir elgesio sutrikimai, vartojant psichoaktyvias medžiagas, t.y. vartojant alkoholį, narkotines medžiagas, raminamąsias ir migdomąsias medžiagas ir kitas medžiagas, kurios neigiamai veikia žmogaus psichiką ir sukelia sveikatos bei elgesio sutrikimus. Tačiau šiuo atveju, tėvų priklausomybė alkoholiui, narkotinėms ar psichotropinėms medžiagoms kaip liga negali būti vertinama kaip objektyvi aplinkybė, nes objektyvios aplinkybės turi kilti ne iš sąmoningų tėvų veiksmų. Tuo tarpu, asmuo vartodamas psichoaktyvias medžiagas (alkanolį, narkotines ir kitas žmogaus psichiką veikiančias medžiagas veikia sąmoningai, t.y. suvokia, kad tokių medžiagų vartojimas gali sukelti priklausomybę ir su ja susijusius neigiamus padarinius. Autorės nuomone, teismui nustatčius, kad tėvų pareigų nevykdymą lemia priklausomybė nuo psichoaktyvių medžiagų, teismas turėtų konstatuoti tėvų kaltę ir taikyti tėvų valdžios apribojimą, o ne vaiko atskyrimą nuo tėvų.

Antruoju pavyzdžiu bus analizuojama situacija, kai vaiko tėvai išvyksta dirbti į kitas šalis. Tėvai, išvykdami į kitas šalis dirbti, dažniausiai pasirūpina vaikais juos palikdami artimųjų giminaičių globai ar priežiūrai. Tačiau šie asmenys negali pakankamai pasirūpinti vaikais, kadangi jie nėra įstatyminiai vaiko atstovai. Pavyzdžiui, vaikui gydantis ligoninėje, duomenis apie vaiko sveikatą gydytojas gali teikti tik vaiko atstovams pagal įstatymą, t.y. tėvams (įtėviams), globėjams, rūpintojiems. Tik teisėti vaiko atstovai pagal įstatymą turi teisę reikalauti grąžinti jiems nepilnamečius vaikus iš kiekvieno asmens, laikančio juos pas save ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą. Todėl tokiu atveju svarbu, kad vaikas neliktų be teisėtų pagal įstatymą atstovų, kurie galėtų užtikrinti jo teisių įgyvendinimą ir apsaugą. Svarbu pažymėti, kad teisės aktuose nėra nustatytas tėvų gyvenimo skyrium laikotarpis, kuriam esant gali būti

¹³⁴ Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtas pataisytas ir papildytas leidimas „TLK-10-AM Sisteminis ligų sąrašas“. TLK-10-AM/ACHI/ACS elektroninis vadovas [interaktyvus]. Australijos sandrauga, 2008 [žiūrėta 2015-03-12]. <<http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp>>

taikomas vaiko ir tėvų atskyrimas. Gyvendami atskirai nuo vaikų, tėvai neturi galimybės įgyvendinti savo teisės gyventi kartu su vaikais ir atstovauti jiems. Tačiau visos kitos teisės ir pareigos gali būti įgyvendinamos ir gyvenant atskirai. Būtent nuo to, ar tėvai vykdo visas kitas savo pareigas ir priklauso, ar jų veiksmuose yra kaltė, ar ne. Šiuolaikinių technologijų dėka net gyvendami kitoje šalyje tėvai turi galimybę nuolat bendrauti su vaiku, domėtis jo raida, poreikiais, pasiekimais, bendrauti su vaiko globėjais ir dalyvauti, kai priimami svarbūs sprendimai. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos nuomone, jei vaikas žinos, kad kiekvieną dieną per Skype su tėvais bus aptarti vaiko džiaugsmai ir rūpesčiai, jam bus lengviau, tačiau toks bendravimas niekada neatstos gyvo bendravimo.¹³⁵ Ypač svarbi tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo nepilnametį vaiką, taip sudarant palankias sąlygas vaiko raidai ir mokymuisi. Jeigu tėvai materialiai neišlaiko savo vaiko, nesirūpina juo ir nesistengia, kad jų tarpusavio ryšys nenutrūktų, turėtų būti taikomas tėvų valdžios apribojimas, nes tokiuose tėvų veiksmuose pasireiškia kaltė. Priešingu atveju, vaiko interesams užtikrinti pakanka taikyti vaiko atskyrimą nuo tėvų. Autorės nuomone, vaiko atskyrimas nuo tėvų galimas tik tokiu atveju, jeigu tėvai išvyko į užsienį laikinai. Laikiną tėvų išvykimą ir vaiko palikimą gali pateisinti tam tikros objektyvios priežastys, pavyzdžiui darbinė komandiruotė ar siekis uždirbti pinigų šeimos gyvenimo sąlygų pagerinimui. Jeigu vaiko tėvai išvyksta į užsienį nuolat gyventi, o vaiką palieka Lietuvoje gyvenantiems giminaičiams, autorės nuomone, tokiam tėvų elgesyje pasireiškia kaltė – nenoras ar nesugebėjimas patiems auginti savo vaikus ir kiekvieną dieną jais rūpintis, todėl konstatavus, jog vaiko tėvai užsienyje gyvena nuolat, turėtų būti taikomas tėvų valdžios apribojimas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. spalio 15 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-965/2003, nustatė, kad abu tėvai netinkamai vykdo savo pareigas, tačiau abu siekia rūpintis dukra (domisi jos gyvenimu, prisideda prie jos išlaikymo, bendrauja su dukra), bet dėl susidėjusių šeimyninių aplinkybių negali savo pareigų tinkamai atlikti. Dėl ilgo gyvenimo atskirai tėvų santykiai su dukra nėra artimi, motina gyvena užsienyje su kitu vyru, o tėvas yra sukūręs kitą šeimą ir gyvena kitame mieste. Abu tėvai nėra visiškai nusišalinę nuo tėvų pareigų vykdymo ir teismas nematė pagrindo apriboti tėvų valdžią. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog vaiko atskyrimas nuo tėvų yra švelnesnė priemonė, kuri taikoma, kai tėvai negali vykdyti savo pareigų dėl objektyvių priežasčių.¹³⁶ Autorės nuomone, minėtoje byloje tiek motinos, tiek tėvo atžvilgiu turėjo būti taikytas tėvų valdžios apribojimas. Faktas, kad motina užsienyje gyvena su kitu vyru, nepateisina motinos pareigų nevykdymo, o netgi priešingai

¹³⁵ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-08]. <http://www.vaikoteises.lt/lt/tarptautine_apsauga/isvykstantieji_i_uzsieni_/isvykimas_laikiniai.html>

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-965/2003.

suponuoja jos kaltę- motina neaugina savo vaiko savo pačios pasirinkimu, lygiai tas pats pasakytina ir apie vaiko tėvą, faktas, kad tėvas sukūrė kitą šeimą, neatleidžia jo nuo pareigos tinkamai pasirūpinti visais savo vaikais, tuo labiau, kad įdėjus pastangų, vaikas galėtų tapti naujos tėvo šeimos pilnaverčiu nariu. Kadangi, reikalavimai tėvams griežtėja, manytina, jeigu minėta byla būtų nagrinėjama pastaraisiais metais, teismo sprendimas būtų ne atskirti vaiką nuo tėvų, o apriboti tėvų valdžią.

Taigi, išnagrinėti pavyzdžiai patvirtina, kad kiekvienu konkrečiu atveju teismas turi įvertinti, ar pripažinti aplinkybes, dėl kurių tėvai nevykdo pareigų savo vaikams, objektyviomis, ar tėvų veiksmuose pasireiškia kaltė.

Vaiko ir tėvų atskyrimo teisinius padarinius vaikui nustato Civilinio kodekso 3.179 straipsnio 2 dalis: "atskirtam nuo tėvų vaikui išsaugomos visos asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos, pagrįstos giminyste".¹³⁷ Teisinius padarinius tėvams nustato minėto straipsnio 3 dalis: "atskyrus vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos), tėvai netenka teisės gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų. Kitomis teisėmis tėvai gali naudotis tiek, kiek tai įmanoma negyvenant kartu su vaiku".¹³⁸ Tai reiškia, kad vaiko atskyrimas nuo tėvų iš esmės neriboja vaiko teisių ir pareigų, susijusių su tėvais, t.y. jos lieka be ribojimų tokios, kokios nustatytos įstatyme.

Tėvų teisė matytis ir bendrauti su vaiku bei teisė priimti sprendimus, susijusius su vaiku, išlieka bei turi būti įgyvendinama, jei tai nepažeidžia vaiko interesų, nedaro jam žalos. Pavyzdžiui, atskirti nuo vaiko tėvai turi teisę matytis ir bendrauti su vaiku, jeigu tai nekenkia vaikui. Vien faktas, kad tėvas ar motina serga psichikos liga, nėra pagrindas jiems neleisti matytis su vaiku. Ar dėl konkrečios ligos tėvai gali bendrauti su vaikais yra fakto klausimas, kurį reikėtų spręsti atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ir vadovaujantis tik vaiko interesais. Nusprendęs, kad bendravimas su atskirtais tėvais nekenks vaikui, teismas gali nustatyti atitinkamą tėvų bendravimo su vaiku tvarką.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. spalio 23 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-530/2006, nustatė, kad vaikas negyvena su tėvu dėl susiklosčiusių aplinkybių, t.y. dėl vaiko tėvų buvusių tarpusavio santykių (gyvenimo skyrium). Mirus vaiko motinai, tėvas kreipėsi į teismą su prašymu nustatyti su juo vaiko gyvenamąją vietą bei grąžinti jam vaiką iš senelių globos. Teismai nustatė, kad dėl to neužsimezgė socialiniai- dvasiniai vaiko ir tėvo ryšiai ir todėl, remdamiesi Civilinio kodekso 3.179 straipsniu, nusprendė atskirti vaiką nuo tėvo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog byloje nenustatytos tėvo galimybės užtikrinti pagrindines vaiko teises gyventi ir sveikai raidai. Vaiko tėvui daug laiko praleidžiant užsienyje neaišku, ar jis galėtų pats auginti ir auklėti vaiką. Šiuo konkrečiu atveju vaikas iš esmės atskirtas

¹³⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹³⁸ *Ibid.*

nuo tėvo dėl to, kad dėl susidariusių aplinkybių tėvas nevykdė tėviškų pareigų ir nėra vaiko ir tėvo tarpusavio ryšio. Teismas pažymėjo, jog tokiu atveju atskyrus vaiką nuo tėvo, taikant Civilinio kodekso 3.179 straipsnio 1 dalį būtų būtina kartu spręsti ir bendravimo tvarkos su vaiku nustatymą, siekiant atkurti vaiko teisę į šeimos ryšius, o nustačius teisinį pagrindą vaiką grąžinti tėvui, nustatyti vaiko bendravimo tvarką su seneliais. Teismas, nustatęs, kad vaiko perkėlimas į tėvo šeimą apsunkintas, turėtų svarstyti galimybę dėl sprendimo vykdymo atidėjimo iki bus atkurti tėvo ir vaiko tarpusavio ryšiai, sprendimo vykdymo atidėjimą numato LR civilinio proceso kodekso 284 straipsnis.¹³⁹

Vaiko atskyrimas nuo tėvų yra laikina vaiko teisių apsaugos ir interesų įgyvendinimo priemonė. Vaiko atskyrimas nuo tėvų gali būti panaikintas išnykus aplinkybėms, dėl kurių jis buvo taikytas (LR CK 3.181 str. 1 d.).¹⁴⁰ Kiekvienu atveju, nagrinėjant vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo klausimą, būtina išsiaiškinti, ar išnyko aplinkybės, nustatytos teismo sprendimu atskiriant vaiką nuo tėvų ar nuo vieno iš jų, ar neatsirado kitų, naujų aplinkybių, dėl kurių vaikas negali gyventi su tėvais ar su vienu iš jų. Net jeigu išnyko aplinkybės, dėl kurių vaikas buvo atskirtas nuo tėvų, teismas turi spręsti klausimą, ar vaikas yra pasiruošęs grįžti į savo biologinę šeimą, ar reikalingas pereinamasis laikotarpis, nes kiekvieną situaciją teismas turi įvertinti vadovaudamasis geriausiais vaiko interesais.

EŽTT byloje *Z.J. v. Lithuania* nagrinėjo klausimą, ar teismų sprendimai, kuriais buvo atsisakyta grąžinti jam dviejų vaikų globą, nepažeidė jo teisės į šeimos gyvenimo gerbimą (EŽTK 8 straipsnis).¹⁴¹ Po vaikų motinos mirties, dvynukus, kurie buvo kūdikiai, pasiėmė prižiūrėti vaikų motinos giminaitė. Pareiškėjas, vaikų tėvas, neprieštaravo, jog ji taptų oficialia dvynukų globėja. Šiaulių miesto apylinkės teismas pripažino, kad dvynukų tėvas iš esmės nedaro vaikams jokio žalingo poveikio, o jais rūpintis negalėjo būtent dėl susidariusių objektyvių priežasčių, todėl teismas taikė tėvų valdžios apribojimo būdą, kuomet nesama tėvo kaltės, t.y. vaikų ir tėvo atskyrimą. Nagrinėjant civilinę bylą dėl vaikų grąžinimo tėvui, teismas nustatė, kad aplinkybės, dėl kurių buvo pritaikytas vaikų ir tėvo atskyrimas išnyko- tėvas buvo pasiruošęs auginti savo vaikus. Tačiau nepaisant fakto, kad minėtos aplinkybės išnyko, teismas pripažino, kad vaikų grąžinimas tėvui neatitiks geriausių vaikų interesų. Emocinis ryšys tarp vaikų ir tėvo buvo susilpnėjęs, ir nors psichologai pripažino, kad tėvo neigiamam vertinimui turi įtakos tėvo ir vaikų globėjos nesutarimai, staiga perkėlus juos iš jų gyvenamosios vietos, kur jie jaučiasi saugūs su savo globėja, bus pažeista jų psichinė sveikata. Esant tokioms aplinkybėms, teismas pripažino, kad tėvas negalės atlikti savo pareigų tinkamai, tačiau pabrėžė, kad pasikeitus tėvo ir

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-530/2006. *Teismų praktika*. 2007, Nr. 26.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁴¹ *Z.J. v. Lithuania*, no. 60092/12, ECHR 2014.

vaikų santykiams, jis galėtų kreiptis dėl vaikų grąžinimo jam. Teismo nuomone, buvo būtinas pereinamasis laikotarpis, per kurį būtų atstatytas tėvo ryšys su vaikais, todėl teismas nustatė vaikų bendravimo su tėvu tvarką. Teismas pažymėjo, jog tiek pareiškėjas, tiek vaikų globėja turėtų iškelti vaikų interesus aukščiau už savuosius. Vaikų globėja taip pat turėtų dėti pastangas, kad vaikai bendrautų su tėvu ir atkurtų tarpusavio emocinį ryšį, o pareiškėjas nesielgtų ambicingai vien tik siekdamas savo interesų ir neverstų vaikų bendrauti su juo, tada kai jie to nenori.

Savo EŽTT pateiktame skunde pareiškėjas teigė, kad dėl vaikų globėjos, Vaiko teisių apsaugos tarnybos ir teismų kaltės jo santykiai su vaikais su laiku tik pablogėjo, o emocinis ryšys susilpnėjo, kas toliau ir apsunkino jo situaciją, todėl vaikai auga ne biologinėje šeimoje ir nėra duomenų, kad padėtis vėliau galėtų pasikeisti. Pareiškėjas teigė, kad buvo pažeista jo teisė į šeimos gyvenimo gerbimą pagal EŽTK 8 straipsnį.

EŽTT pripažino, kad buvo įsikišta į pareiškėjo privatų šeimos gyvenimą. Ar šiuo konkrečiu įsikišimu valstybė pažeidė EŽTK 8 straipsnį, sprendžiama pagal tris pagrindinius kriterijus: ar įsikišimas buvo pagal įstatymų reikalavimus, ar pareiškėjo teisių ribojimas turėjo teisėtą tikslą, ar toks ribojimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje. EŽTT pripažino, kad pareiškėjo teisės buvo ribojamos laikantis įstatymų, turėjo teisėtą tikslą, t.y. priemonės buvo proporcingos siekiamam tikslui, nes visų pirma buvo siekiama apsaugoti vaikų sveikatą ir raidą. Teismui kilo abejonė, ar pareiškėjo teisių ribojimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje.

EŽTK 8 straipsnis reikalauja iš vietinės valdžios institucijų nustatyti teisingą balansą tarp vaiko ir tėvų interesų, tačiau visgi didžiausias dėmesys turi būti skiriamas geriausiems vaiko interesams, kurie priklausomai nuo jų pobūdžio ir rimtumo gali būti viršesni už tėvų interesus.¹⁴² Valstybė privalo veikti tokiu būdu ir tokiomis priemonėmis, jog būtų galima atkurti ryšį tarp tėvų ir vaikų ir imtis priemonių, kurios suvienytų vaiką ir biologinius tėvus.¹⁴³ EŽTT konstatavo, jog vaikų grąžinimas tėvui ir jų perkėlimas iš jiems pažįstamos ir saugios aplinkos būtų pastatęs į pavojų vaikų fizinę ir psichinę sveikatos būklę. Tėvams negali būti suteikta teisė į priemones, kurios padarytų žalos vaiko sveikatai ir raidai.¹⁴⁴ EŽTT taip pat konstatavo, jog visi Lietuvos teismų procesai vyko laikantis taisyklių, pareiškėjas juose dalyvavo ir jam buvo suteiktos visos teisės gauti visą su bylą nagrinėjimu susijusią informaciją, tiek reikšti savo argumentus tiek žodžiu, tiek raštu. Teismo procesų metu buvo išklaudyta ir vaikų nuomonė, atsižvelgta į gydytojų ir psichologų išvadas. EŽTT padarė išvadą, kad vaikai šiuo konkrečiu atveju tapo susidariusios

¹⁴² *Olsson v. Sweden*, no. 31127/96, §90, 27 November 1992, Series A no. 250; *Z.J. v. Lithuania*, no. 60092/12, § 99, ECHR 2014.

¹⁴³ *Margareta and Roger Anderson v. Sweden*, no. 00012963/87, § 91, 25 February 1992, Series A no. 226; *Z.J. v. Lithuania*, no. 60092/12, §99, ECHR 2014.

¹⁴⁴ *Johansen v. Norway*, no. 17383/90, § 78, 17 January 1995, *Reports* 1996-III ; *Z.J. v. Lithuania*, no. 60092/12, §103, ECHR 2014.

situacijos įkaitais, nes vaikų tėvas ir vaikų globėja nesugebėjo iškelti vaikų interesų aukščiau už savuosius. Lietuvos valstybės institucijos savo pareigas atliko tinkamai, o vien fakto, kad vaikai nėra psichologiškai pasiruošę gyventi su savo tėvu, nepakanka, kad būtų nustatyta valstybės institucijų kaltė. Galiausiai, EŽTT pabrėžė, kad Lietuvos Respublikos teismai niekada nepadarė išvados, kad vaikai niekada negalės gyventi su tėvu, priešingai, situacijai pasikeitus, vaikų ir tėvo santykiams pagerėjus, vaikai galės gyventi kartu su biologiniu tėvu. Taigi, EŽTT šioje byloje nenustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimo.¹⁴⁵

Išanalizavus EŽTT sprendimą J.Z. prieš Lietuvą, darytina išvada, jog net išnykus toms aplinkybėms, dėl kurių buvo taikytas vaiko ir tėvų atskyrimas, dar nereikia, jog vaikas tuoj pat bus grąžintas į biologinę šeimą. Iš esmės tiek EŽTT, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pripažįstama, kad laikinosios globos tikslas- grąžinti vaiką į šeimą, tiek globėjai, tiek valdžios institucijos privalo padėti užtikrinti vaikų bendravimą su biologiniais tėvais. Biologinio tėvo ir vaikų, kurie gyvena globėjos šeimoje, santykiams atnaujinti reikia pasiruošti ir aktyviai bendradarbiauti. Globėjo elgesys, kuris neleidžia, trukdo ar kitaip apsunkina vaiko bendravimą su tėvais, neatitinka geriausiųjų vaiko interesų. Nepaisant minėto fakto, visų instancijų teismai vadovavosi pagrindiniu principu- prioritetinės vaikų teisių apsaugos principu. Darytina išvada, kad minėtoje byloje priimtiems teismų sprendimams daugiausiai įtakos turėjo gydytojų ir psichologų teikiamos išvados apie vaikų sveikatos būklę. Nustačius faktą, kad vaikų grąžinimas į biologinę šeimą turės ar gali turėti neigiamos įtakos jų sveikatos būklei, teismų priimti sprendimai palikti vaikus globėjos šeimoje atitiko geriausius jų interesus.

Vaiko ir tėvų atskyrimas gali būti taikomas, kai tėvai negyvena kartu su vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, nenustačius tėvų veiksmuose kaltės. Nustačius tėvų kaltę (nenorą, nesugebėjimą patiems auginti vaikus ir tinkamai jais pasirūpinti), turėtų būti taikomas tik tėvų valdžios apribojimas. Išnykus objektyvioms aplinkybėms, dėl kurių buvo taikytas atskyrimas, būtina išanalizuoti, ar neatsirado kitų aplinkybių, dėl kurių vaikas negali būti grąžintas tėvams. Ypač atkreiptinas dėmesys į vaiko psichologinį pasiruošimą grįžti į biologinę šeimą. Vaiko pasiruošimui įvertinti turi būti pasitelkiami specialistai: psichologai, socialiniai darbuotojai ir kt. Specialistų išvados dažnai turi lemiamą reikšmę sprendimo priėmimo, todėl jų vaidmuo sprendžiant klausimus, susijusius su tėvų ir vaikų santykiais, darosi vis svarbesnis. Vaiko interesų viršenybės principo taikymas lemia, jog vaiko interesas būti apsaugotam nuo galimos fizinės ar psichologinės žalos yra svarbesnis už tėvų interesą gyventi su savo vaiku.

¹⁴⁵ Z.J. v. Lithuania, no. 60092/12, §106, ECHR 2014.

Laikinas arba neterminuotas tėvų valdžios apribojimas

Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalyje yra išvardintos sąlygos, kai ribojama tėvų valdžia. Pabrėžtina, kad jų sąrašas yra baigtinis ir jos yra tada, kai tėvas ar motina:

- 1) vengia atlikti savo pareigas vaikams,
- 2) piktnaudžiauja tėvų valdžia,
- 3) žiauriai elgiasi su vaiku,
- 4) daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu,
- 5) nesirūpina vaikais.¹⁴⁶

Nustačius bent vieną iš minėto straipsnio tėvų valdžios apribojimo pagrindų, turi būti taikomas laikinas arba neterminuotas tėvų valdžios apribojimas. Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, tėvų valdžiai apriboti pakanka vien to fakto, kad tėvai nevykdo savo prigimtinių pareigų rūpintis vaikais. Jeigu tėvai nesirūpina savo vaikų sveikata, jų tinkamu auklėjimu, priežiūra, ugdymu, tinkamų buitinių sąlygų sudarymu ir kita, tai reiškia, jog jie nevykdo savo konstitucinės pareigos, ir tai yra pakankamas pagrindas taikyti tokiems tėvams tėvų valdžios ribojimą. Bylas dėl tėvų valdžios ribojimo nagrinėjantys teismai, aiškindami ir taikydami materialinės teisės normas, reglamentuojančias tam tikrus visuomeninius santykius, visų pirma turi atsižvelgti į šeimos santykių teisinio reglamentavimo principą – prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą, įtvirtintą tiek Civilinio kodekso 3.3 straipsnio 1 dalyje, tiek Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalyje bei Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punkte. Aiškinant Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalį ir sprendžiant klausimą dėl tėvų valdžios apribojimo, turi būti vadovaujama šiuo principu.¹⁴⁷

Visais išvardytais atvejais ribojant tėvų valdžią turi būti nustatyta tėvų kaltė. Kaip jau buvo minėta, tėvų kaltės nustatymo klausimas yra fakto klausimas. Tėvystė visų pirma yra pareigos vaikui, todėl tėvai visada turi teikti prioritetą vaiko, o ne savo poreikiams.

Vengimas atlikti savo pareigas vaikams gali pasireikšti vengimu juos išlaikyti, atsisakymu priimti gyventi vaiką, kai vaikas negali gyventi su kitu iš tėvų, pavyzdžiui, vienam iš tėvų mirus, kitas likęs gyvas vaiko tėvas atsisako priimti vaiką gyventi pas save.

Piktnaudžiavimas tėvų valdžia gali būti laikomas fizinio ar psichologinio smurto naudojimas vaiko auklėjime. Pasak V.Mikelėno, „subjektinės teisės įgyvendinimas pažeidžiant nustatytas ribas, t.y. imperatyvias įstatymo normas, kito asmens teises, arba nesąžiningas savo

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2008 ir 2003 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-995/2003.

teisės įgyvendinimas vadinama piktnaudžiavimu teise¹⁴⁸. Jeigu tėvai be pateisinamos priežasties neleidžia vaikų į mokyklą, naudoja vaikams skirtas išmokas ne pagal paskirtį, verčia vaikus dirbti akivaizdžiai jų amžiaus ir fizinių galimybių neatitinkančius namų ruošos ar ūkio darbus, tėvai tokiu savo elgesiu taip pat piktnaudžiauja tėvų valdžia.

Autorės nuomone, akivaizdžiausias pagrindas riboti tėvų valdžią yra **žiaurus elgesys su vaikais**. Žiaurus elgesys gali pasireikšti tiek fizinio, tiek psichologinio, tiek seksualinio smurto naudojimu vaiko atžvilgiu, taip pat vaikui reikalingos medicininės pagalbos nesuteikimu, laisvės apribojimu ir kitais neteisėtais poveikio psichikai būdais, kuriais žeminama vaiko garbė ir orumas.

Kai tėvai vaikų akivaizdoje daro nusikalstamas veikas, pažeidinėja viešąją tvarką, girtauja ar kitokiu būdu nesilaiko visuomenėje priimtinių elgesio standartų, gali būti pripažinta, jog **tėvai daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu**. „Amoralus- nedorovingas, nepripažįstantis moralinių principų, nepadorus.“¹⁴⁹ Suvokimas, kas yra nepadoru, nedorovinga gali skirtis priklausomai nuo religijos, kultūros. Kanonų kodekso 795 straipsnis teigia, jog „kadangi tikras auklėjimas privalo būti kreipiamas į pilną žmogaus formavimą, siekiant jo galutinio tikslo bei bendros visuomenės gerovės, vaikai ir jaunuoliai turi būti taip auklėjami, kad galėtų harmoningai atskleisti savo fizines, moralines ir intelektualines galimybes, įgytų geresnį atsakomybės jausmą ir sugebėjimą tinkamai naudotis laisve bei būtų parengti aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime“.¹⁵⁰ Taigi, vaikas turi vystytis tokiomis sąlygomis, kad pats gebėtų atskirti netinkamą elgesį, todėl smurto naudojimas, barniai, necenzūrinių žodžių vartojimas, tėvų buvimas neblaiviems vaiko akivaizdoje taip pat mažamečių vaikų tvirtinimas ir kiti seksualiniai nusikaltimai prieš vaiką arba vaikų akivaizdoje yra laikomi amoraliu elgesiu, pavyzdžiui Vilniaus apygardos teismas konstatavo, jog muštynės, klyksmai šeimoje, keliantys vaikui baimę, daro žalą vaiko psichikai ir yra laikomi amoraliu elgesiu¹⁵¹.

Autorės nuomone, daugiausiai diskusijų kyla dėl to, kas laikytina **nesirūpinimu vaiku**. Tėvų pareigų nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms laikytina kaltais veiksmais, pavyzdžiui, jei yra nustatoma, kad vaikui reikalinga medicininė ar psichologinė pagalba, o tėvai nesudaro sąlygų, kad vaikas tokią pagalbą gautų, jų veiksmai laikomi nesirūpinimu savo vaikais, kas yra pakankamas pagrindas riboti tėvų valdžią, tačiau ne kiekvienu atveju. Pavyzdžiui, jei vaikas serga ir tėvai nesirūpina vaiko gydymu, tai turi būti laikoma tėvų aplaidumu, tačiau tuo atveju, kai tėvai renkasi vieną gydymo būdą iš kelių alternatyvių, pavyzdžiui pasirenka gydymą vaistinėmis žolėmis, o ne cheminiais vaistais, ir

¹⁴⁸ Mikelėnas, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos. *Justitia*. 1996, 1(1):10.

¹⁴⁹ Tarptautinių žodžių žodynelis. UAB „Gimtinė“, Vilnius, 1999, p. 41.

¹⁵⁰ Kanonų teisės kodeksas. *Cidex iuris canonici*. Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012, p. 219.

¹⁵¹ Vilniaus apygardos teismo 2011 m. birželio 20 d. Nutartis administracinėje byloje Nr. ATP-207-533/2011.

siekia geriausio rezultato savo vaikui, tačiau rezultatui esant nesėkmingam, akivaizdu, kad tėvų pasirinkimas neatitiko vaiko geriausių interesų, tačiau abejotina, ar tai būtų pakankamas pagrindas taikyti tėvų valdžios apribojimą. Tėvų nesirūpinimas vaikais taip pat gali būti laikomi vaiko neišlaikymas, nebendravimas su vaiku, atsisakymas specialistų pagalbos gerinant jų būklę, ignoruojant socialinių darbuotojų pastangas skatinant domėtis vaiku ir jo poreikiais. Vaikų poreikiai yra ne tik fiziologiniai, bet ir emociniai, ugdymo poreikiai, todėl tėvų pareiga yra sudaryti vaikams sąlygas mokytis bei tobulėti. Tinkamas vaiko poreikių nustatymas yra viena iš tėvų pareigų, kurios nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo pareigoms laikytina kaltais veiksmais¹⁵². Dėl tėvų netinkamos priežiūros ar nepakankamos priežiūros vaikai gali ne tik patys pradėti vykdyti nusikalstamas veikas, bet ir tapti nusikalstamos veikos aukomis. Jeigu teismas nustato, kad tai yra nepakankamos tėvų priežiūros padariniai, atsiranda svarbus pagrindas riboti tėvų valdžią dėl tėvų kaltės. Nesirūpinimas vaiku gali pasireikšti vaiko palikimu be priežiūros, leidimu vaikui vartoti alkoholį ar narkotikus, leidimu be svarbios priežasties praleidinėti pamokas, nesimokyti. Kaip jau buvo minėta, suvokimas, kur yra riba tarp tinkamo rūpinimosi vaiku ir netinkamo, priklauso nuo kultūros, šalyje galiojančių įstatymų, požiūrio į vaiko auklėjimą. Lietuvoje tam, kad teismas taikytų tėvų valdžios apribojimą, nesirūpinimas vaiku dažnai turi sukelti vaikui akivaizdžius neigiamus padarinius, pavyzdžiui vaiką palikus vieną namie, jis iškrenta per langą ir susižaloja, o kitose užsienio valstybėse vien pats palikimo faktas laikomas rimtu pažeidimu. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė E.Žiobienė pripažino, kad Lietuvoje nuolaidų biologinei šeimai yra daug vien dėl to, kad Lietuvoje yra tikrai stengiamasi, kad vaikas pasilikėtų šeimoje.¹⁵³

E.Žiobienės žodžius patvirtina ir teismų praktika, pavyzdžiui Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija konstatavo, jog byloje yra duomenų, kad situacija šeimoje nekito daugiau kaip šešerius metus: šeimoje trūko švaros, tvarkos, vaikams dažnai trūkdavo mokymosi priemonių ir normalių sąlygų pamokų ruošai ir poilsiui, dėl dėmesio stokos vaikai bėgdavo iš namų, vagiliaudavo.¹⁵⁴ Iš esmės byloje pripažinta, kad tėvai vaikais nesirūpino daugiau kaip 6 metus, kol galiausiai Vaiko teisių apsaugos skyrius nusprendė kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo.

Autorės atlikta Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų Apklausą parodė, jog netinkamas vaiko tėvų gyvenimo būdas dažniausiai lemia Vaiko teisių apsaugos skyriaus

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.

¹⁵³ BNS informacija. E.Žiobienė: Lietuvoje vaiko teisių apsaugos standartai- labai žemi. *Kauno diena* [interaktyvus]. Kaunas, 2015-02-05 [žiūrėta 2015-03-06]. <<http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/e-ziobiene-lietuvoje-vaiko-teisiu-apsaugos-standartai-yra-labai-zemi-673641#.VUFKGCHtmko>>

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.

sprendimą kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo, šį atsakymo variantą pasirinko 28,6 % respondentų, 14,3 % darbuotojų atsakė, jog dažniausiai tokį sprendimą lemia nepakankama vaiko priežiūra, 13 % - užfiksuotas smurto prieš vaiką atvejis, 10,4 % materialinio išlaikymo vaikui neteikimas.¹⁵⁵ Autorės nuomone, dažniausiai nebūna vienos konkrečios priežasties, lemiančios Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistų sprendimą kreiptis dėl tėvų valdžios apribojimo, susideda kelios priežastys, kurių viena sąlygoja kitą, pavyzdžiui tėvams piktnaudžiaujant alkoholiu tikėtinas ir smurtas šeimoje ir iškyla pavojus vaiko sveikatai ir harmoningam vystymuisi.

Lietuvos Respublikoje teismai, priimdami sprendimus riboti tėvų valdžią, turi nustatyti tėvų veiksmus, kuriais dėl jų kaltės neįgyvendinama arba įgyvendinama priešingai vaiko interesams tėvų valdžia, įvertinti jų pobūdį. Atsižvelgdamas į šiuos kriterijus ir faktines bylos aplinkybes, teismas sprendžia, kokią taikyti vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo priemonę: laikiną ar neterminuotą tėvų valdžios apribojimą. Pažymėtina, kad tėvų valdžios apribojimo būdai – laikinai ar neterminuotai – nėra tolygūs. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas yra gerokai griežtesnė sankcija tėvams, nevykdantiems ar netinkamai vykdančiams savo pareigas. Laikinas tėvų valdžios apribojimas taikomas tuomet, kuomet konkrečiu atveju yra nustatoma, kad yra požymių (turint vilties), jog tėvai pasitaisys ir vėliau galės tinkamai auklėti savo vaikus. Parinkti konkrečiu atveju tinkamiausią tėvų valdžios apribojimo būdą yra teismo teisė, atsižvelgiant į vaiko interesus.

Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, laikinas tėvų valdžios apribojimas dažniausiai taikomas nesant Civiliniame kodekse 3.180 straipsnyje išvardintų pagrindų ir yra laikomas prevencine priemone tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ar gyvenimo būdą, taip pat kaip būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ši jam bus padaryta.¹⁵⁶ Tėvų pareigų nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms jau laikytina jų kaltais veiksmais. Pavyzdžiui, jeigu vaikų tėvas savanoriškai neteikė vaikams išlaikymo, nors šis buvo priteistas teismo sprendimu, pinigai vaikams išlaikyti buvo išieškomi antstolio pagalba, nutraukė ryšį su vaikais, jų nelankė ir visiškai su vaikais nebendravo keletą metų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008 m. gegužės 30 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2008 konstatavo, kad „tėvų valdžios apribojimo institutas atliko ne nubaudo, bet daugiau auklėjamąją, prevencinę funkciją, todėl laikinas atsakovo, kaip tėvo, valdžios apribojimas pagrįstai buvo taikomas kaip prevencinė priemonė, kad šis pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą, o svarbiausia – kad nepilnametės mergaitės būtų apsaugotos tiek nuo psichologinio tėvo smurto, tiek nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ši joms būtų padaryta. Dėl to nepagrįstas

¹⁵⁵ Apklausa: tėvų valdžios apribojimo problematika. Priedai: lentelė Nr. 4.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2008.

kasatoriaus argumentas, kad teismai taikė tėvų valdžios apribojimą nenustatę įstatyme (CK 3.180 straipsnio 1 dalyje) nustatytų pagrindų apriboti tėvo valdžią“.¹⁵⁷

Cituota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika prieštarauja Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 daliai, kurioje konkrečiai įvardinta, kokiems pagrindams esant, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino tėvų valdžios apribojimo. Kaip jau buvo minėta, tėvų valdžios apribojimo pagrindų, įtvirtintų Civilinio kodekso 3.180 straipsnyje, sąrašas yra baigtinis. Civilinio kodekso normos nenumato, jog laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas ir nenustačius įstatyme išvardintų pagrindų. Nei Civiliniame kodekse, nei kituose LR teisės aktuose nėra įvardinta, kad laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė, siekiant užkirsti kelią galimos žalos atsiradimui, ši taisyklė yra sukurta ir plėtojama tik teismų praktikoje. Pripažintina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas praktiką, jog laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė, siekiant apsaugoti vaiką nuo galimos žalos, plečiamai aiškina ir taiko LR Civilinio kodekso 3.180 straipsnį. Siekiant įvertinti, ar toks teismo aiškinimas, kuris prieštarauja įstatyme įtvirtintai taisyklei, yra žalingas, būtina atkreipti dėmesį į teismo pateikiamus motyvus. Teismas, formuodamas minėtą teismų praktiką, visuomet pabrėžia, jog svarbiausia yra apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo žalos, nelaukiant kol ji bus padaryta. Taigi, darytina išvada, jog minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika nors ir prieštarauja Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalies tekstui, tačiau iš esmės atitinka prioritetingą vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą ir nėra žalinga teisinėje valstybėje, o netgi atvirkščiai- teismas, matydamas, kad esantis teisės normos turinys ne visais atvejais suteikia galimybę apsaugoti vaikų teises ir jas apginti, nesilaiko įstatymo pagal raidę, o taiko jį atsižvelgdamas į siekiamą įstatymo tikslą- apsaugoti vaiko teises ir interesus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pažymi, kad teismas, priimdamas sprendimą tėvams tėvų valdžią riboti laikinai, o ne neterminuotai, turi nustatyti, kad yra galimybės tėvams pakeisti savo elgesį ir gyvenimo būdą. Laikinas tėvų valdžios apribojimas negali būti neapibrėžtas, todėl teismas kartu vaiko teisių apsaugos srityje veikiančiomis institucijomis turi nustatyti aiškų veiksmų planą, kokių priemonių tėvai turėtų imtis, kad situacijai pasikeitus, jie galėtų kreiptis dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo ir susigrąžinti vaikus.¹⁵⁸

Atkreiptinas dėmesys, kad esant neaiškiam laikui, kada gali išnykti aplinkybės, dėl kurių laikinai apribota tėvo (motinos) valdžia, ir ar aš iš viso taip gali atsitikti, teismas gali

¹⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2008.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.

nenustatyti laikino tėvų valdžios apribojimo termino.¹⁵⁹

Tėvai gali kreiptis į teismą dėl laikino tėvų valdžios panaikinimo, kai tik išnyks aplinkybės, dėl kurių jis nustatytas (Civilinio kodekso 3.182 straipsnio 3 dalis). Dėl šios priežasties gali būti nenustatomas laikino apribojimo terminas, tačiau termino nenustatymas nereiškia tėvų valdžios apribojimo neterminuotumo prezumpcijos.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. kovo 3 d, nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009, kurioje buvo keliama LR CK 3.180 straipsnio aiškinimo ir taikymo problema, konstatavo, jog biologinių tėvų elgesys iš esmės pasikeitė tik teisme pradėjus nagrinėti tėvų valdžios apribojimą klausimą, iki tol tėvai vaiko neaugino ir juo nesirūpino, vaikas tėvų nepažįsta, todėl staigus tėvų elgesio pasikeitimas negali būti pagrindas atsisakyti apriboti tėvų valdžią, teismas pripažino, kad žemesnės instancijos teismai pagrįstai tėvų valdžią apribojo laikinai, tačiau nenustatė termino, nes byloje neaišku, kada vaikas bus pasiruošęs grįžti į biologinę šeimą ir ar išvis taip bus. Byloje nustatyta, kad nutraukus vaiko ir jo globėjų emocinį ryšį, vaikui būtų padaryta sunki psichologinė trauma. Vaiko tėvų argumentą, kad teismai vilkina vaiko grąžinimą į biologinių tėvų šeimą, teisėjų kolegija vertino kaip nepagrįstą, nes šiuo atveju negalima konstatuoti grąžinimo vilkinimo dėl to, jog vaiko teisė į geriausių interesų užtikrinimą, augimą saugioje ir stabilioje aplinkoje turi pirmenybę prieš tėvų teisę vėl būti kartu su vaiku.¹⁶⁰

Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas turi atsispindėti nagrinėjant kiekvieną su vaiko teisėmis susijusią bylą. Tai, kad vaiko augimas saugioje ir stabilioje aplinkoje turi pirmenybę prieš biologinių tėvų teisę auginti savo vaiką pripažįstama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartyje Nr. 3K-3-209/2008.¹⁶¹ Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai atmetė ieškinį dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo, nes byloje buvo nustatyta, jog tėvų elgesys pasikeitė ir jie gali įgyvendinti tėvų valdžią. Kasacinis teismas nustatė, jog vaiko emociniai ryšiai su biologiniais tėvais nesusiformavo nuo pat vaiko gimimo, o nutraukus vaiko ir globėjų emocinį ryšį, vaikui būtų padaryta sunki psichologinė trauma, taigi teismas pažymėjo, jog teismas šio pobūdžio bylose yra nesaistomas pareikštų reikalavimų ir taigi taikyti kitą tėvų valdžios apribojimo būdą. Kasacinis teismas išaiškino, jog „esant bylos duomenimis patvirtintai teisinei situacijai, kai vaiko ir tėvų ryšiai nesusiformavę, teismas turėtų svarstyti galimybę taikyti atitinkamą įstatyme nustatytą tėvų valdžios apribojimo priemonę kartu ją derinant su įstatyme

¹⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009.

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009.

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008.

nustatytomis vaiko teisių įgyvendinimo priemonėmis, taip pat ir galimybę atkurti ryšius su šeima. Taigi vaiko laikinąją globa užtikrinamas vaiko geriausių interesų įgyvendinimas, tačiau kartu negali būti paneigta biologinių tėvų teisė turėti galimybes bendrauti su vaiku“.¹⁶²

Minėtas pavyzdys patvirtina, kad netgi tėvams pakeitus savo elgesį ir įrodžius, jog jie yra pasirengę auklėti savo vaiką, tai dar nereiškia, jog vaikas yra pasirengęs grįžti į biologinę šeimą. Nustačius, kad staigus vaiko grąžinimas biologiniams tėvams gali vaikui sukelti psichologinę traumą, tėvams gali būti laikinai apribojama tėvų valdžia ir nustatoma laikinoji globa, tačiau tokiu atveju privalo būti paliekama biologiniams tėvams teisė matytis ir bendrauti su vaiku, nes tik tėvams sukūrus tvirtą emocinį ryšį su vaiku bus pasiektas tikslas suvienyti biologinę šeimą. Minėtas pavyzdys taip pat pagrindžia teiginį, kad laikinas tėvų valdžios apribojimas dažniausiai taikomas nesant Civiliniame kodekse 3.180 straipsnyje išvardintų pagrindų ir yra taikomas kaip būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos.

Praktikoje dažnai pasitaiko situacijų, kuomet tėvo (motinos) valdžia yra apribojama dėl to, jog tėvas (motina) atlieka laisvės atėmimo bausmę už padarytas nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas 2012 m. gruodžio 13 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 2A-2399-480/2012, nustatė, kad įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu yra nustatyta, kad vaiko tėvas padarė kelis sunkius nusikaltimus, jo vaidmuo darant nusikaltimus bendrininkų grupėje buvo pagrindinis, o padarytos veikos yra pavojingos visuomenei. Teismas nurodė, kad darydamas tyčinius nusikaltimus tėvas elgėsi neatsakingai ir savo nepilnametės dukters atžvilgiu, nes nesiekė vaikui užtikrinti saugios aplinkos šeimoje, toks elgesys rodo abejingumą tėvo pareigoms. Atlikdamas bausmę įkalinimo įstaigoje jis neaugina savo vaiko, nesirūpina juo. Teismas, atsižvelgdamas, kad tėvui paskirta 9 metų ir 9 mėnesių laisvės atėmimo bausmė, tėvo valdžia apribojo neterminuotai.¹⁶³ Kitu atveju, Šiaulių apygardos teismas tėvui, atliekančiam laisvės atėmimo bausmę, tėvo valdžią apribojo laikinai. Teismas pažymėjo, kad tėvo santykiai su vaiku dar nėra nutrūkę, o tėvas, išėjęs į laisvę norėtų dirbti ir teikti paramą vaikui. Teismas manė tikslinga taikyti atitinkamą įstatyme nustatytą tėvų valdžios apribojimo priemonę kartu ją derinant su įstatyme nustatytomis vaiko teisių įgyvendinimo priemonėmis, taip pat ir galimybę atkurti jo ryšius su biologine šeima, todėl teismas laikė, kad tikslingiau taikyti ne neterminuotą, o laikiną tėvo valdžios apribojimą, šiuo būdu bus užtikrinamas vaiko geriausių interesų įgyvendinimas ir palikta teisė turėti galimybes bendrauti su vaiku.¹⁶⁴ Laikiną tėvų valdžios apribojimo būdą taikė ir Klaipėdos apygardos teismas. Teismas pažymėjo, kad sprendžiant dėl tėvų valdžios apribojimo, teismas turi nepažeisti vaiko teisės į šeimos ryšius, nustatytos LR CK

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008.

¹⁶³ Kauno apygardos teismo 2012 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-2399-480/2012.

¹⁶⁴ Šiaulių apygardos teismo 2012 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-624-357/2012.

3.161 straipsnio 3 dalyje. Teismas padarė išvadą, kad byloje nėra duomenų, kad tėvas darė ir daro ypatingą žalą vaiko raidai ar visiškai juo nesirūpina, be to, byloje yra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti, nes tėvas nori bendrauti su vaiku, tik šia teise negali naudotis dėl įkalinimo. Minėtoje byloje tėvo įkalinimą teismas vertino kaip objektyvią aplinkybę ir atsižvelgė į vaiko teisę žinoti savo biologinį tėvą. Teismas taip pat pažymėjo, jog vien ta aplinkybė, kad kitas asmuo rūpinasi nepilnamečiu vaiku, kad vaikas auga kaip motinos ir jos naujojo sutuoktinio vaikas, nesudaro pagrindo šio žmogaus laikyti tėvu ir apriboti biologinio tėvo valdžią neterminuotai.¹⁶⁵

Klaipėdos apygardos teismo teisėjų kolegija sprendimu apribojo tėvo valdžią neterminuotai, nes byloje buvo nustatytas itin žiaurus elgesys su nepilnamečiu vaiku. Tėvo neteisėti veiksmai buvo nustatyti įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu baudžiamojoje byloje, kurioje jis pripažintas kaltu dėl savo mažamečio sūnaus sunkaus sveikatos sutrikdymo. Pirmosios instancijos teismas tėvo valdžią apribojo laikinai, nes tėvas siekia bendrauti su vaiku, tačiau apeliacinės instancijos teismas vertino, jog žiaurus ir tyčinis nusikaltimas prieš vaiką yra išimtinis atvejis, vaiko gydymas buvo ilgas ir skausmingas, pats faktas, kad vaikas buvo sužalotas savo tėvo, padarė jam sunkią psichologinę traumą, todėl vien tėvo noras bendrauti su vaiku nepatvirtina, kad tėvas pakeis savo elgesį, o vaiko grąžinimas tėvui atitiks geriausius vaiko interesus.¹⁶⁶

Iš pateiktų pavyzdžių darytina išvada, kad teismas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes turi diskrecijos teisę spręsti, ar yra vilčių, jog situacija šeimoje pasikeis, t.y. pagerės, ar tėvai padarys reikiamas išvadas ir ateityje stengsis rūpintis savo vaikais. Nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog sprendimas, ar yra vilčių, jog situacija šeimoje pagerės, yra gan subjektyvaus pobūdžio, tačiau visgi šis sprendimas turėtų būti grindžiamas objektyviais faktais, pavyzdžiui, ar tėvas (motina) bendrauja su vaiku, ar nori su vaiku palaikyti emocinius ryšius, ar yra tam tikrų objektyvių požymių, kad tėvas ar motina išties stengiasi, kad situacija ateityje pasikeistų (darbo susiradimas, kreipimasis į priklausomybės ligų centrą dėl gydymo, psichologo konsultacijų lankymas ir pan.). Tačiau netgi minėtų aplinkybių buvimas ne visuomet reiškia, kad tėvų valdžia bus apribota laikinai. Iš aukščiau pateikto pavyzdžio, kuomet tėvas siekė bendrauti su vaiku, tačiau nepaisant to, tėvo valdžia jam apribota neterminuotai, darytina išvada, kad tokiais atvejais teismas turėtų vadovautis prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu ir įvertinti, ar vaikas, patyręs smurtą nuo savo tėvų, ateityje jausis saugus būdamas su prieš jį smurtavusiais tėvais. Siekiant išsaugoti tiek fizinę, tiek psichologinę vaiko sveikatą, vaikas turėtų augti saugioje aplinkoje, todėl nustačius žiaurų elgesį

¹⁶⁵ Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. spalio 10d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1261-524/2012.

¹⁶⁶ Klaipėdos apygardos teismo teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-991-159/2012.

su vaikais, manytina, tėvų valdžia turėtų būti ribojama tik neterminuotai.

Tėvams neveikiant, nesiekiant suprasti vaikų poreikių, nesikreipiant pagalbos ir neieškant galimybių tenkinti vaikų poreikius, t.y. nustačius, kad nėra duomenų, kad padėtis ateityje gali pasikeisti, vaikų teisių apsaugos institucijos turėtų kreiptis ne dėl laikino, o dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo.

Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 2 dalis nustato, kad „neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ar motina) daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti“.¹⁶⁷

EŽTT yra pažymėjęs, kad šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas. Toks žingsnis turi būti pagrįstas pakankamai protingais ir svarbiais vertinimais, atsižvelgiant į vaiko interesus. Teismas turi nustatyti ar konkrečiu atveju apribojimo pagrindai yra svarbūs ir pakankami. Tėvo (motinos) ir vaiko buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis. Biologinės šeimos tarpusavio santykiai negali būti nutraukti dėl vaiko perdavimo viešajai globai.¹⁶⁸ Teismas yra pažymėjęs, kad vaiko perdavimas globai turėtų būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turėtų būti sustabdytas, kai tik aplinkybės leidžia tai padaryti. Kiekvienas laikinos globos taikymo atvejis turėtų būti suderintas su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką. EŽTT yra nurodęs, kad bylose dėl tėvų valdžios apribojimo itin svarbu pasiekti teisingą vaiko ir jo tėvų interesų balansą, tačiau ypatinga svarba turi būti teikiama vaiko interesams, kurie priklausomai nuo jų pobūdžio ir rimtumo gali būti viršesni už tėvų interesus.¹⁶⁹

Kuomet tėvai nesugeba vaikų interesų iškelti aukščiau už savuosius, pripažįstama, kad tėvų teisės buvo ribojamos pagrįstai. Tokios situacijos tinkamas pavyzdys yra EŽTT sprendimas byloje *DOLHAMRE v. Sweden*.¹⁷⁰ Minėtoje byloje EŽTT nenustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimo, nes pripažino, kad valdžios institucijų sprendimas pratęsti trijų pareiškėjų vaikų viešąją globą ir bendravimo apribojimas buvo priimtas vadovaujantis geriausiais vaikų interesais ir pateikus svarbius bei pakankamus motyvus, siekiant užtikrinti vaikų saugumą, sveikatą ir raidą. Vyriausioji pareiškėjų duktė atitinkamoms valdžios institucijoms pareiškė patirianti tėvo seksualinę prievartą, reguliarių fizinį smurtą, žeminantį elgesį. Vaikas nedelsiant buvo atskirtas nuo tėvų, o po kurio laiko viešajai globai buvo perduoti ir dar du jaunesni pareiškėjų vaikai. Po kelių mėnesių ikiteisminis tyrimas dėl vaiko kaltinimų tėvui dėl seksualinės prievartos buvo nutrauktas, nes vaikas atsiėmė didžiąją dalį tėvui pareikštų kaltinimų. Nepaisant to,

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁶⁸ *Olsson v. Sweden*, no. 31127/96, §59, 27 November 1992, Series A no. 250

¹⁶⁹ *Olsson v. Sweden*, no. 31127/96, §90, 27 November 1992, Series A no. 250

¹⁷⁰ *DOLHAMRE v. Sweden*, no. 67/04, ECHR 2010.

kompetentinga institucija ir toliau laikėsi pozicijos, kad vaikams gyventi kartu su tėvais yra pavojinga, nes vis tiek liko požymių, jog vaikai patyrė fizinį ir psichinį smurtą namuose. Nacionalinis teismas pripažino, kad vaikams reikia tęstinės, profesionalios pagalbos už namų ribų ir atkreipė dėmesį į tėvų nenorą bendradarbiauti, siekiant palengvinti vaikų grįžimą į namus. Teismui atrodė svarbu, kad tėvai atsisakė susitikti su socialinės rūpybos institucijų ir vaikų namų atstovais, siekiant suplanuoti jų susitikimą su jaunesniaisiais vaikais, nors nebuvo jų matę daugiau kaip septynis mėnesius. Vietoje to, kad bendradarbiautų ir siektų apsaugoti savo vaikus nuo streso, jie atvyko į globos namus netikėtai, o vizitas pasibaigė policijos įsikišimu. Tėvai taip pat atsisakė susitikti su vyriausiąja dukra pasiūlytoje neutralioje vietoje. Taigi, teismo nuomone, tėvai šiuo atveju nesugebėjo priešpastatyti vaikų interesų prieš savuosius ir dėti realias pastangas, nepaisyti nesutarimų su socialinių institucijų darbuotojais ir suteikti prioritetą vaikams. Būtent minėtieji motyvai nulėmė, kad viešojoje globa vaikams buvo pratęsta turint svarbius ir pakankamus motyvus, siekiant užtikrinti vaikų saugumą, sveikatą ir raidą.¹⁷¹

Situacija, kuomet tėvai iškelia savo interesus prieš vaiko interesus yra aptinkama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, jog vaiko tėvas dešimt metų neįgyvendino tėvo valdžios- su vaiku nebendravo, juo visiškai nesirūpino. Po vaiko motinos mirties savo kaip tėvo valdžia pradėjo naudoti priešingai vaiko interesams, t.y. neatkūręs emocinio ryšio su vaiku, vaiką norėjo perkelti į kitą aplinką, nesuprato, jog po motinos mirties vaikas tapo itin pažeidžiamas, ignoravo jo emocinius poreikius, o savo elgesiu darė jam žalojamąjį poveikį. Teismas padarė išvadą, kad vaiko tėvas suabsoliutina savo kaip biologinio vaiko tėvo teises ir iškelia jas virš prioritetinių vaiko teisių visiškai nepaisydamas savo sūnaus teisių ir jo teisėtų interesų gyventi saugioje, harmoningoje aplinkoje.¹⁷²

Atkreiptinas dėmesys, kad bylose dėl tėvų valdžios apribojimo turi būti analizuojamas kiekvieno iš tėvų gyvenimo būdas, santykis su vaikais ir tėvų valdžios įgyvendinimas. Jeigu pagrindas apriboti tėvų valdžią yra tik vienam iš tėvų, o kitas tėvas (motina) savo pareigas atlieka tinkamai, reikėtų įvertinti, kaip vaikas gyvens po tokio teismo sprendimo. Jeigu vaiko tėvai gyvena atskirai, tai tokiu atveju vaiko palikimas su kitu tėvu (motina), kuriam tėvų valdžia neapribota, nesudaro papildomų problemų ir nereikalauja detalesnės analizės. Tačiau priešingai yra tuomet, kai vaiko tėvai gyvena kartu, o vienam iš jų yra apribojama tėvų valdžia. Apribojus tėvų valdžią, tėvas (motina) netenka teisės gyventi su vaiku ir jį auklėti. Taigi, gali būti, kad tokioje situacijoje, vaiko tėvas (motina), kuriam tėvų valdžia neapribota susiduria su interesų konfliktu- gyventi toliau su kitu tėvu (motina) ar stengtis užtikrinti vaikui kuo saugesnę aplinką

¹⁷¹ *DOLHAMRE v. Sweden*, no. 67/04, ECHR 2010.

¹⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-218/2013.

ar gyventi atskirai. Logiška išvada, jog tėvo (motinos) pasirinkimas gyventi su kitu tėvu (motina), kuriam apribota tėvų valdžia, neatitinka geriausių vaiko interesų. Manytina, jog tokiu atveju taip pat būtų galima traktuoti, jog toks tėvo (motinos) elgesys aukščiau iškelia savo interesus negu vaiko. Tolesnis gyvenimas su kitu tėvu (motina), kuriam tėvo valdžia apribota, galėtų būti vertinamas kaip netinkamas tėvų valdžios panaudojimas, vengimas tinkamai pasirūpinti savo vaikais, nes jiems nesudaromos sąlygos gyventi saugioje ir harmoningoje aplinkoje.

Kita praktikoje dažnai aptinkama situacija, tai esamų globėjų reiškiami argumentai, jog vaikas negali būti grąžinamas biologiniams tėvams dėl to, kad globėjai sudaro jam geresnes buities sąlygas nei gali sudaryti vaiko biologiniai tėvai. Kaip jau buvo minėta, Civilinio kodekso 3. 180 straipsnio 1 dalyje išvardintų sąlygų, kuomet gali būti apribojama tėvų valdžia, sąrašas yra baigtinis ir nei vienoje iš sąlygų nenumatyta, kad tėvų valdžia gali būti ribojama vien tik dėl sunkios tėvų turtinės padėties. Taigi, minėtieji globėjų argumentai, jog jie gali suteikti vaikui geresnes buities ir gyvenimo sąlygas, turėtų būti atmestini. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 3 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009, teisėjų kolegija pripažino, kad faktas, jog tėvų darbo ir buities gyvenimo sąlygos yra sudėtingesnės negu globėjų, su kuriais gyvena vaikas, negali būti pagrindas taikyti griežtesnį tėvų valdžios apribojimo būdą negu nustatytas įstatyme (šiuo atveju tėvams buvo taikytas laikinas tėvų valdžios apribojimas, nors vaiko globėjai prašė teismo taikyti neterminuotą tėvų valdžios apribojimo būdą), juolab, kad globėjų nurodytų aplinkybių įstatymų leidėjas nepripažįsta kaip sąlygų neterminuotam tėvų valdžios apribojimui taikyti.¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 4 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013, septynių teisėjų kolegija taip pat pripažino, kad globėjos galėjimas vaikui suteikti geresnes sąlygas nevertinamas kaip pakankamas pagrindas vaiko gyvenamajai vietai su ja nustatyti.¹⁷⁴ EŽTT jurisprudencijoje pabrėžiama, kad biologinių tėvų teisių ribojimas dėl prastesnių materialinių sąlygų kelia rimtą EŽTK pažeidimo riziką. Faktas, kad vaikas gali būti atiduotas į jo ugdymui palankesnę aplinką, kaip toks, negali pateisinti vaiko paėmimo iš biologinių tėvų globos.¹⁷⁵ Turi egzistuoti kitos aplinkybės, pagrindžiančios tokios griežtos priemonės būtinumą (vaikų patiriama prievarta, tėvų piktnaudžiavimas valdžia ir pan.). Tiek LR Civilinis kodeksas, kurio 3.165 straipsnis nustato, kad tėvai turi pirmumo teisę auginti ir auklėti savo vaikus, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, tiek EŽTT jurisprudencijoje pripažįstama, kad biologiniai tėvai, norintys ir gebantys auginti savo vaikus, turi prioritetą prieš kitus asmenis.

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009.

¹⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. 2013, Nr. 39.

¹⁷⁵ *Amanalachioai v. Romania*, no. 4023/04, §86, ECHR 2009.

Tėvų sunki materialinė padėtis, manytina, galėtų būti pagrindas laikinai apriboti tėvų valdžią, jei ta padėtis yra tokia sunki, kad šeimoje dėl tėvų kaltės yra neužtikrinami net būtiniausi fiziologiniai vaiko poreikiai (šeima neturi gyvenamojo būsto, vaikas badauja ir pan.). Skurdo rizikos lygis nusako gyventojų, esančių žemiau skurdo rizikos ribos, dalį. Remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, vaikų (nuo 0 iki 17 metų amžiaus), esančių žemiau skurdo rizikos ribos, dalis 2012 metais sudarė 20,8 procentus vaikų, 2013 metais- 26,9 procentus vaikų.¹⁷⁶ Tai tikrai nereiškia, kad Lietuvoje visi vaikai, esantys žemiau skurdo rizikos ribos, yra neauginami savo biologinių tėvų, ar kad jų tėvams yra pradėtas tėvų valdžios apribojimo procesas. Vaiko apsaugos teisių tarnybos nesikreipia dėl tėvų valdžios apribojimo visais atvejais, kai tėvų materialinė padėtis yra sunki ar kai vaikai neturi tinkamų sąlygų mokytis, nes tokių atvejų Lietuvoje yra pernelyg didelis skaičius, ką parodė ir vaikų, esančių žemiau skurdo rizikos ribos, lygis Lietuvoje. 2013 metais 20664 vaikai augo socialinės rizikos šeimose, kas sudarė 3,8 procentus visų Lietuvoje gyvenančių vaikų.¹⁷⁷ Jeigu būtų visais atvejais tėvams būtų ribojama tėvų valdžia, vaikai apskritai neturėtų kur gyventi, nes nėra nei tiek vaikus globoti norinčių asmenų, tai tiek vietų vaikų globos namuose. Atkreiptinas dėmesys, kad esant sunkiai šeimos materialinei padėčiai tėvams yra suteikiamos socialinės išmokos, socialinis būstas, daugumoje valstybių veikia įvairiausios labdaros organizacijos, padedančios skurstančioms šeimoms, tad nustačius, pavyzdžiui, kad vaikui kilo grėsmė gyvybei ar sveikatai dėl išsekimo (vaikas atsiduria ligoninėje), reikėtų detaliau išanalizuoti situaciją, ar vaiko tėvai ėmėsi visų įmanomų priemonių, kad jų vaikas gautų reikiamų maisto medžiagų. Nustačius, kad tėvai aplaidžiai elgiasi- nesikreipia į kompetentingas institucijas dėl paramos suteikimo, nors pagal galiojančius įstatymus jiems tokia parama priklausytų ir jie apie tai vaiko teisių apsaugos institucijų buvo įspėti, teismas turėtų konstatuoti, kad tėvų valdžia yra apribojama ne dėl sunkios tėvų materialinės padėties, o dėl tėvų nesirūpinimo vaikais, be to, tokiais atvejais dažniausiai tėvai turi ir kitų problemų, tokių kaip piktnaudžiavimas alkoholiu, smurtas artimoje aplinkoje. Priešingai, nustačius, kad vaiko tėvai stengiasi ir imasi visų įmanomų būdų pasirūpinti savo vaikais ir neegzistuoja kitos aplinkybės, dėl kurių tėvų valdžia gali būti ribojama, valstybinės institucijos turėtų ne bausti tėvus, o suteikti jiems pagalbą. Pažymėtina, kad rezultatas galimas tik tada, kai darbas su šeima vyksta nuolat, planingai, o ne suteikiant vienkartinę paramą.

EŽTT byloje *Amanalachioai v. Romania* pripažino, kad Rumunijos nacionaliniai teismai ir valdžios institucijos (ypač valstybinės institucijos, atsakingos už vaiko teisių apsaugą) pažeidė EŽTK 8 straipsnį. Vaiko seneliams nesutikus grąžinti vaiko tėvui, valstybinės institucijos

¹⁷⁶ Lietuvos Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas[interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-03-01]. < <http://osp.stat.gov.lt/lietuvos-vaikai> >

¹⁷⁷ Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 metų veiklos ataskaita, parengta 2014-02-28, Nr. 5-4. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius[žiūrėta 2015-03-13]. <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2013metuataskaita.pdf>>

nesiėmė reikiamų priemonių, kad dukra grįžtų gyventi su tėvu, neužtikrino, kad nebūtų prarastas dukrą ir tėvą siejantis emocinis ryšys, nesuteikė psichologinės pagalbos ir pan. Teismai, sprenddami ginčą su kuo turi gyventi vaikas rėmėsi aplinkybėmis, jog vaiko seneliai gali suteikti vaikui geresnes ugdymo sąlygas nei vaiko tėvas ir tuo, kad vaikas yra emociškai prisirišęs prie senelių. Pažymėtina, kad Rumunijos nacionaliniai teismai taip pat nustatė, kad vaiko tėvas (pareiškėjas) turi normalias gyvenimo sąlygas, o tėvo rūpestis vaiku buvo nuoširdus. Taigi, EŽTT padarė išvadą, kad šiuo atveju aplinkybės, kurios pateisintų šeimos ryšių nutraukimą, nebuvo pakankamai svarbios ir pakankamos.¹⁷⁸

Išanalizavus *Amanalachioai v. Romania* bylos aplinkybes, darytina išvada, kad Rumunijos nacionaliniai teismai ir valstybinės institucijos padarė itin grubų EŽTK 8 straipsnio pažeidimą ir nepagrįstai apribojo asmens teisę į jo šeimos gyvenimo gerbimą, nesistengė pasiekti, kad biologinė šeima būtų suvienyta. Iš esmės teigtina, jog buvo klaidingai nustatyta, kas yra geriausiai vaiko interesai, nes biologinės šeimos ryšių nutraukimas negali būti pateisinamas vien tik geresnių materialinių sąlygų vaikui suteikimu. Ryšio su tėvu, kuris iš esmės nepažeidė vaiko teisių ir turėjo galimybę pats auginti ir auklėti vaiką, nutraukimas negali atitikti geriausių vaiko interesų.

Teismas, sprenddamas įvairių susidūrusių interesų pusiausvyros nustatymo klausimą, turi atlikti išsamų visos šeimos situacijos tyrimą ir išnagrinėti tiek emocinius, psichologinius, tiek materialinio ar faktinio pobūdžio veiksnus, nes tik tokiu būdu galima nuspręsti, koks sprendimas geriausiai atitiks vaiko interesus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2013 m. vasario 4 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013 analizavo baudžiamosios bylos duomenų reikšmę nagrinėjant civilines bylas dėl tėvų valdžios apribojimo. Teismas pažymėjo, kad „kaltinamasis aktas (nesant įsiteisėjusio teismo nuosprendžio) yra vienas rašytinių įrodymų civilinėje byloje, kuris tiriamas ir vertinamas kartu su kitais įrodymais“¹⁷⁹. Vaiko motinai buvo pareikšti įtarimai baudžiamajame procese, tačiau ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas nenustačius jos veiksmuose pagrindų patraukti ją baudžiamojon atsakomybėn.¹⁸⁰ Šioje byloje teismas vadovavosi EŽTT praktika, pagal kurią pripažįstama, kad „laukiant baudžiamojo proceso baigties, nepilnamečio vaiko interesai pateisina tėvo bendravimo teisių suvaržymą ir jo teisės į šeimos gyvenimo gerbimą apribojimą, tačiau vaiko interesai reiškia ir būtinybę leisti šeimos ryšiams plėtotis iš naujo, kai tik paaiškėja, kad ribojimo priemonės nebūtinės“.¹⁸¹ Teisėjų kolegija taip pat atkreipė dėmesį į EŽTT sprendimą

¹⁷⁸ *Amanalachioai v. Romania*, no. 4023/04, ECHR 2009.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. 2013, Nr. 39.

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. 2013, Nr. 39.

¹⁸¹ *Schaal v. Luxembourg*, no. 51773/99, ECHR 2003(Cituota iš: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų

byloje *Clemeno et autres c. Italie*, kurioje EŽTT konstatavo EŽTK 8 straipsnio pažeidimą, nes nacionaliniai teismai visiškai apribojo vaiko, kuris buvo perduotas viešajai globai ir įvaikinimo procedūrai dėl įtartos seksualinės tėvo prievartos, biologinės šeimos ryšius. Nacionaliniame baudžiamajame procese tėvas visgi buvo išteisintas, o vaiko motinai įtarimai išvis nebuvo pareikšti. Nacionaliniai Italijos teismai nelaukė baudžiamojo proceso pabaigos ir priėmė sprendimus, kurių pasėkoje vaiko ir biologinės šeimos ryšiai buvo nutraukti, taip buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis.¹⁸² Taigi, nutraukus ikiteisminį tyrimą vaiko motinos atžvilgiu ir nenustačius jokių kitų motinos valdžios apribojimo pagrindų bei nustačius, kad vaiką su motina sieja stiprus ir saugus emocinis ryšys, o pakeitus vaiko gyvenamąją vietą jo psichikos būklei neturėtų būti pakenkta, teismas netaikė motinos valdžios apribojimo ir nusprendė grąžinti vaiką biologinei motinai. Manytina, kad šioje byloje ypač didelę reikšmę turėjo nepilnamečio vaiko psichologinė ekspertizė ir Vaiko teisių apsaugos skyriaus išvada, šio skyriaus darbuotojų pranešimai, nes būtent jų pagrindu teismas padarė išvadą, jog buvo imtasi pakankamų priemonių vaiko ir motinos ryšiui atkurti ir pasirengimo procesas praėjo sklandžiai. Jeigu toje pačioje situacijoje psichologų pateikta išvada būtų priešinga, t.y. kad vaiko perkėlimas į kitą gyvenamąją vietą galėtų jam sukelti psichologinę traumą ir galimai padarytų žalos vaiko sveikatai ir raidai, manytina, ir teismų priimti sprendimai būtų buvę visiškai kitokie ir vaikas nebūtų grąžintas motinai, kaip buvo jau aprašytoje ir nagrinėtoje EŽTT byloje *Z.J. v. Lithuania*.

Atkreiptinas dėmesys, kad kuo vaikas yra jaunesnis, tuo lengviau jis gali prisitaikyti kitoje aplinkoje. Tokios pozicijos laikėsi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija, konstatavusi, jog vaiko jaunas amžius leis jam geriau adaptuotis naujoje aplinkoje ir vaikui nebus padaryta didelė psichologinė žala.¹⁸³ Šiuo atveju svarbu įvertinti, ar vaikas yra tokio amžiaus, kad dar negali išreikšti savo nuomonės, todėl ir psichologinės ekspertizės atlikimas nebūtų tikslingas. Kasacinis teismas nusprendė, kad vaiko geriausių interesų turinys yra daug platesnis ir negali apsiriboti vien ta aplinkybe, kad vaikas yra pripratęs augti tam tikroje aplinkoje ir ši aplinkybė negali nulemti vaiko ateities.¹⁸⁴ Teismas teikė pirmenybę saugios aplinkos vaikui užtikrinimui, o ne vaiko pripratimui prie šeimos, tačiau autorės nuomone, reikėtų atkreipti dėmesį, jog šiuo atveju buvo sprendžiamas ginčas tarp dviejų galimų vaikų globėjų, o ne tarp vaiko globėjų ir biologinių vaiko tėvų. Pagal Lietuvoje susiklosčiusią praktiką, biologinės

skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. 2013, Nr. 39.)

¹⁸² *Clemeno et autres c. Italie*, no. 19537/03, ECHR 2008. (Cituota iš: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. 2013, Nr. 39.)

¹⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-169/2010.

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-169/2010.

šeimos ryšiai nėra nutraukiami vien tik dėl netinkamų gyvenimo sąlygų.

Atlikus teismų praktikos analizę, darytina išvada, kad geriausiųjų vaiko interesų įvertinimas apima kelis aspektus: *pirma*, svarbiausia yra užtikrinti, kad vaikas augtų stabilioje ir saugioje aplinkoje, *antra*, būtina įvertinti, ar vaiko perkėlimas gyventi į kitą aplinką gali sukelti jam psichologinę traumą ar yra galimybė, kad vaikas lengvai prisitaikys naujoje aplinkoje, *trečia*, vaiko ryšių su šeima palaikymas gali būti nutraukiamas tik išimtiniais atvejais, kuomet bendravimas žalingas vaikui.

Išnagrinėti pavyzdžiai patvirtina, kad tėvų valdžios apribojimas turi būti taikomas kaip išimtinė, krašutinė sankcija tėvams, nevykdantiems ar netinkamai vykdančioms tėvų valdžią. Tiek nacionalinių teismų, tiek EŽTT praktikoje pripažįstama, kad, esant duomenų, kad padėtis šeimoje gali pagėrėti, nacionaliniai teismai ir vaiko teisių apsaugos institucijos privalo imtis priemonių, kad biologinė šeima būtų suvienyta.¹⁸⁵ Tokios priemonės galėtų būti vaiko bendravimo tvarkos su biologiniais tėvais nustatymas, pagalba tėvams (psichologų konsultacijos) ir pan. Tačiau net jeigu valstybinės institucijos imsis visų įmanomų būdų, kurie galėtų padėti tėvams vėl gyventi kartu su savo biologiniais vaikais, o tėvai ir toliau netinkamai vykdys savo pareigas ir nesugebės visų pirma atsižvelgti į vaiko interesus (pavyzdžiui, tėvai nesilaikys nustatytos bendravimo tvarkos ir tokiu elgesiu sukels vaikui stresą, nesigydys savo priklausomybių ligų, nekeis gyvenimo būdo), tikslas suvienyti biologinę šeimą nebus pasiektas. Manytina, kad kuo ilgiau vaikas yra atskirtas nuo savo biologinių tėvų, tuo labiau silpnėja vaiko ir biologinių tėvų emocinis ryšys, o tai reiškia, kad su laiku tėvams bus sunkiau prarastą ryšį atkurti.

Tais atvejais, kai duomenų, jog ateityje situacija pagėrės nėra, taikomas neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, kurio pasekmės skiriasi nuo laikino tėvų valdžios apribojimo pasekmių.

Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 3 dalis nustato, jog „apribojus tėvų valdžią laikinai ar neterminuotai, tėvams sustabdomos asmeninės ir turtinės teisės, pagrįstos giminyste ir nustatytos įstatymų“.¹⁸⁶ Taigi tėvai iš netenka asmeninių teisių, tokių kaip auginti ir auklėti savo vaiką, reikalauti grąžinti vaiką iš kitų asmenų, iš dalies bendrauti su vaiku (bendravimas galimas tik jei tai nekenkia vaiko interesams), bei turtinių teisių, t.y. tvarkyti savo vaiko turtą uzufrukto teise. Pažymėtina, kad remiantis Civilinio kodekso 3.206 str.¹⁸⁷, tėvai, kuriems buvo apribota tėvų valdžia, netenka teisės ateityje prašyti išlaikymo iš savo pilnamečių vaikų, tai taip pat laikytina

¹⁸⁵ *Cristescu v. Romania*, no. 13589/07, § 57, ECHR 2012; *Johansen v. Norway*, no. 17383/90, § 78, 17 January 1995, Reports 1996-III; *Clemeno et autres c. Italie*, no. 19537/03, ECHR 2008.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262. LR Civilinio kodekso 3.206 str. 2 d. nustato, jog jeigu vaikai buvo atskirti nuo savo tėvų nuolatinei dėl pačių tėvų kaltės, tokie tėvai neturi teisės į išlaikymą.

turtinės teisės sustabdymu. Atkreiptinas dėmesys, kad tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnametį vaiką lieka, ir teismui, priėmus sprendimą apriboti tėvų valdžią, iš jų taip pat priteisiamas išlaikymas nepilnamečiams vaikams. Minėtos pasekmės atsiranda tiek apribojus tėvų valdžią laikinai, tiek neterminuotai.

Pagrindinis ir esminis skirtumas tarp pasekmių, kylančių apribojus tėvų valdžią laikinai ir neterminuotai, yra tai, kad „apribojus tėvų valdžią neterminuotai, be atskiro tėvų sutikimo vaikas gali būti įvaikintas“¹⁸⁸. Įvaikinimo pasekmes nustato Civilinio kodekso 3.227 straipsnio 1 dalis: „įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų bei jų giminaičių pagal kilmę tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos ir sukuriamos įtėviams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuonims tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę“.¹⁸⁹ Taigi, jeigu tėvų valdžios apribojimo pasekmės taikomos tik to tėvo, kurio atžvilgiu teismo sprendimu apribota tėvų valdžia, tai įvaikinimas sukelia teisinės pasekmės ne tik vaiko tėvams, bet ir visiems kitiems jų giminaičiams. Įvaikinus vaiką, asmeninių teisių ir pareigų jo atžvilgiu netekimas paliečia kur kas platesnį asmenų ratą. Atlikus teisės normų, reglamentuojančių tėvų valdžios apribojimo ir įvaikinimo pasekmes, analizę, darytina išvada, kad tikslingai teisės normose vartojamos skirtingos sąvokos: tėvų valdžios apribojimo (net neterminuoto) atveju tėvų asmeninės ir turtinės teisės yra **sustabdomos**, o įvaikinimo atveju- **panaikinamos**. Teisės normos suteikia teisinę galimybę tėvų valdžios apribojimą panaikinti ir atkurti sustabdytas asmenines ir turtines biologinių tėvų teises, o vaiką įvaikinus atkurti biologinių tėvų teisių nėra galimybės, nes „įvaikintojai laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo [...]“¹⁹⁰. Laikino tėvų valdžios apribojimo atveju įvaikinimas taip pat yra galimas, tačiau šiuo atveju būtinas biologinių vaiko tėvų rašytinis sutikimas, patvirtintas teismo (Civilinio kodekso 3.212 straipsnio 1 dalis)¹⁹¹.

Laikino ir neterminuoto tėvų valdžios apribojimo pasekmės- tai, kad vienu atveju įvaikinti vaiką biologinių tėvų sutikimas būtinas, o kitu atveju nereikalingas- patvirtina, kad neterminuotas tėvų valdžios apribojimas yra griežčiausia sankcija tėvams ir turi būti teismo taikomas tik nustačius išskirtines aplinkybes (ypatingą žalą vaiko vystymuisi) ir esant Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 ir 2 dalyje nustatytoms aplinkybėms ir tik įsitikinus, jog byloje nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti.

Kaip jau buvo minėta, įstatymas suteikia galimybę panaikinti tiek laikiną, tiek neterminuotą tėvų valdžios apribojimą. Civilinio kodekso 3.181 straipsnio 2 dalis nustato, jog „tėvų valdžios laikinas ar neterminuotas apribojimas gali būti panaikinamas, jei įrodoma, kad

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ *Ibid.*

tėvai (tėvas ar motina) pakeitė savo elgesį ir gali auklėti vaiką, ir jei tėvų valdžios apribojimo panaikinimas neprieštarauja vaiko interesams“.¹⁹² Taigi iš teisės normos turinio matyti, kad tėvams, kurių valdžia yra apribota, nepakaks vien tik įrodyti, jog jų elgesys pasikeitė, nes įstatymas numato dar vieną itin svarbią sąlygą– tėvų valdžios apribojimo panaikinimas turi neprieštarauti vaiko interesams. Minėta sąlyga iš esmės reiškia tai, kad tiek tėvas ar motina, siekiantis tėvų valdžios apribojimo, tiek pats nepilnametis vaikas turi būti pasiruošę vėl gyventi kartu. Tam tėvai turi sudaryti tinkamas sąlygas vaikų augimui ir vystimuisi, tačiau svarbiausia– vaikas turi būti psichologiškai pasiruošęs vėl gyventi kartu su savo biologiniu tėvu ar motina. Jeigu vaiko perkėlimas iš globėjų šeimos gali sukelti jam psichologinę traumą, tuomet vaiko buvimas saugioje aplinkoje turės pirmenybę prieš tėvų norą vėl gyventi kartu su savo vaiku. Manytina, kad vaiko ir tėvų emocinio ryšio tvirtumas turėtų būti svarbiausias kriterijus vertinant, ar tėvų valdžios panaikinimas neprieštarauja vaiko interesams. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje, pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriame teismas rėmėsi nepalankiomis vaikų motinos buities sąlygomis, pajamų trūkumu, dėl ko sprendė, kad motinos valdžios apribojimo panaikinimas prieštarautų vaikų interesams. Apeliacinės instancijos teismas rėmėsi išreikštu vaikų noru gyventi su mama, vaikus ir motiną siejo glaudus emocinis ryšys, o motina įrodė, kad jos elgesys pasikeitė. Teismas padarė išvadą, kad „laikini pareiškėjos buitiniai nepritekliai ir buities sąlygos negali pažeisti prioritetinės vaikų teisės gyventi kartu su savo tėvais ir prieštarauti pagrindiniam tikslui– suvienyti biologinius tėvus ir vaiką“.¹⁹³ Nors Kauno apygardos teismas, priimdamas minėtą sprendimą, nesirėmė aukščiau minėtu EŽTT *Amanalachioai v. Romania* byloje išdėstytu aiškinimu, jog biologinės šeimos suvienijimas yra svarbesnis nei vaikui suteikiamos geresnės materialinės sąlygos, tačiau iš esmės buvo laikytasi EŽTT praktikos ir tinkamai atskleisti geriausieji vaikų interesai.

Svarbu pažymėti, kad Civilinio kodekso 3.181 straipsnio 3 dalis įtvirtina tėvų valdžios apribojimo būdų transformaciją: „jei aplinkybės pasikeitė, tačiau nėra pakankamo pagrindo visiškai panaikinti neterminuotą tėvų valdžios apribojimą, jis gali būti pakeistas laikinu apribojimu“.¹⁹⁴ Teismas įvertinęs visas byloje esančias aplinkybes ir nustatęs, kad tėvų elgesys pasikeitė, tačiau dar neišnyko visos aplinkybės, dėl kurių tėvų valdžia buvo apribota, arba nustačius, kad vaikas psichologiškai nėra pasiruošęs grįžti į biologinę šeimą, teismas turi teisę švelninti tėvų valdžios apribojimo būdą iš neterminuoto į laikiną. Tėvams toks teismo sprendimas iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kaip nieko iš esmės nepakeičiantis, tačiau nereikėtų pamiršti, jog apribojus tėvų valdžią laikinai, jų vaikas nebegalės būti įvaikintas be tėvų sutikimo.

¹⁹² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁹³ Kauno apygardos teismo teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 17 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-76-413/2013.

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

Nors Civilinio kodekso normos tiesiogiai to neįvardija, tačiau galima ir atvirkštinė tėvų valdžios apribojimo būdų transformacija- laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti pakeistas į neterminuotą tėvų valdžios apribojimą, pavyzdžiui, tėvams toliau darant vaikams psichologinę žalą, nesirūpinant ir nesidomint jais ir situacijai nebeteikiant vilčių, jog ateityje tėvų elgesys pasikeis.

Civilinio kodekso 3.181 straipsnio 4 dalis įtvirtina tėvų valdžios apribojimo rūšių transformaciją: „jei paaiškėja, kad panaikinus tėvų valdžios laikiną ar neterminuotą apribojimą lieka sąlygos, dėl kurių vaikas negali gyventi kartu su tėvais, tėvų valdžios laikinas ar neterminuotas apribojimas gali būti pakeistas vaiko atskyrimu nuo tėvų“.¹⁹⁵ Taikant minėtą normą, svarbu nepamiršti pagrindinio vaiko nuo tėvų atskyrimo ir laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo skirtumo- tėvų kaltės buvimo ar nebuvimo fakto. Taigi, išnykus aplinkybėms, dėl kurių buvo apribota tėvų valdžia, turi atsirasti kitos, objektyvios ir nuo tėvų valios nepriklausančios, aplinkybės, dėl kurių vaikas negali gyventi kartu su tėvais. Civilinio kodekso 3.181 straipsnio 5 dalis įtvirtina atvirkštinę tėvų valdžios apribojimo rūšių transformaciją: „jei atskirti tėvai (tėvas ar motina) nuo vaikų savo tėvų valdžią naudoja priešingai vaikų interesams, jiems gali būti taikomas laikinas ar neterminuotas tėvų valdžios apribojimas“.¹⁹⁶ Šiuo atveju dėl objektyvių aplinkybių atskirti nuo vaiko tėvai turi pradėti elgtis neteisėtai, t.y. jų veiksmuose turi pasireikšti kaltė.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pripažįstama, kad „[...]teismo sprendimas dėl laikino tėvų valdžios apribojimo nustatymo neįgyja *res judicata* galios [...]“.¹⁹⁷

Teismo sprendimo *res judicata* galia įtvirtinta LR Civilinio proceso kodekso 279 straipsnio 4 dalyje: „sprendimui, nutarčiai ar įsakymui įsiteisėjus, šalys ir kiti dalyvavę byloje asmenys, taip pat jų teisių perėmėjai nebegali iš naujo pareikšti teisme tų pačių ieškinio reikalavimų tuo pačiu pagrindu, taip pat kitoje byloje ginčyti teismo nustatytus faktus ir teisinius santykius [...]“.¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje aiškinama, kad „įsiteisėjusio teismo sprendimo *res judicata* savybė reiškia, jog šalių ginčas yra galutinai išspręstas, o teismo sprendimas šalims turi įstatymo galią. Materialieji sprendimo *res judicata* padariniai yra dvejopi. Pirma, šalys nebegali pakartotinai reikšti tapataus ieškinio, tai yra negatyvusis *res judicata* efektas; antra, sprendimas gali būti reikalavimo pagrindas kitoje civilinėje byloje – jis įgyja prejudicinę galią, tai yra vadinamasis pozityvusis *res judicata* principo taikymo efektas“.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009.

¹⁹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

¹⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-277/2014.

Reikalavimams dėl tėvų valdžios apribojimo negali būti taikomas draudimas pakartotinai kreiptis į teismą dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu visų pirma dėl to, kad Civilinio kodekso 3.181 straipsnio 2 dalis numato tėvams teisę kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo, o antra, galimas ir tapataus reikalavimo pateikimas teismui, pavyzdžiui, jei Vaiko teisių apsaugos skyrius kreiptųsi į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo, tačiau teismas tokio reikalavimo netenkintų, tai nereiškia, kad ateityje Vaiko teisių apsaugos skyrius nebegalės pareikšti teisme tapataus reikalavimo dar kartą. Tai, kad ginčas dėl tėvų valdžios netinkamo ar tinkamo įgyvendinimo negali būti laikomas galutinai išspręstu, galima paaiškinti tuo, kad tėvų ir vaikų santykiai yra tęstinio pobūdžio, jie su laiku keičiasi, keičiantis aplinkybėms, galima reikšti pakartotinį ieškinį tėvų valdžios apribojimo ar jo panaikinimo. Išimtis yra numatyta Civilinio kodekso 3.181 straipsnio 5 dalyje: „tėvų valdžios apribojimą galima panaikinti tik tuomet, jei vaikas neįvaikintas“.²⁰⁰ Teismo sprendimas dėl įvaikinimo įgyja *res judicata* galią.

Kokios pasekmės apribojus tėvų valdžią taikomos tėvams aptarta aukščiau, tačiau kokias pasekmes tėvų valdžios apribojimas sukelia vaikui be to, kad vaikas netenka teisės gyventi kartu su savo tėvais, būti jų auklėjamas ir globojamas? Į minėtą klausimą atsako Civilinio kodekso 3.183 straipsnio 4 dalis: „priėmęs sprendimą apriboti tėvų valdžią, teismas tuo pačiu sprendimu skiria vaikui globą (rūpybą) ir nustato jo gyvenamąją vietą“.²⁰¹ Globa nustatoma vaikams iki keturiolikos metų, rūpyba- nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų.²⁰² Civilinio kodekso 3.126 straipsnio 1 dalis nustato vaiko globos (rūpybos) nustatymo principus: „1) vaiko interesų pirmumas; 2) pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus; 3) vaiko globa (rūpyba) šeimoje; 4) brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus“.²⁰³ Civilinio kodekso 3.252 straipsnio 2 dalis numato tris vaiko globos (rūpybos) formas: šeimoje, šeimynoje, vaikų globos institucijoje.²⁰⁴ Taigi, įstatymas numato, kad nustatant vaikui globą (rūpybą), vaiko gyvenimas šeimoje turi pirmenybę prieš vaiko gyvenimą institucinėse globos institucijose, tačiau faktiškai, daugiau nei pusė vaikų, netekusių tėvų globos, kiekvienais metais patenka į vaikų globos namus²⁰⁵. Šiuo metu 26 vaikai laukia eilėje, kad patektų į valstybinę vaikų globos įstaigą.²⁰⁶ Iš esmės tėvų valdžios apribojimo procese tiek iki teismo sprendimo, tiek po jo, skaudžiausias pasekmes patiria vaikai. Jie netenka pačio svarbiausio dalyko jų amžiuje- galimybės gyventi

²⁰⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² *Ibid.* (3.251 straipsnis)

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ Lietuvos Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas[interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-03-01]. < <http://osp.stat.gov.lt/lietuvas-vaikai> >

²⁰⁶ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius, 2015-04-28 [žiūrėta 2015-04-30]. <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiku_globos_istaigos/laisvos_vietos/>

kartu su savo tėvais, būti jų globojamiems ir mylimiems.

Taigi, nors Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalis ir nustato penkis tėvų valdžios apribojimo pagrindus, tačiau tolimesniam jų aiškinimui būtina remtis tiek teismų praktika, tiek bendru suvokimu, kas yra tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas, kuris gali būti skirtingas priklausomai nuo kultūros, visuomenėje nusistovėjusių tradicijų. Laikinas tėvų valdžios apribojimas Lietuvoje taikomas kaip prevencinė priemonė, siekiant, kad tėvai pakeistų savo elgesį ar gyvenimo būdą. Šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas, todėl neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tik nustačius ypatingą žalą vaiko interesams ir nesant duomenų, kad ateityje padėtis šeimoje gali pagerėti. Biologiniai tėvai turi prioritetą prieš kitus asmenis, todėl jų teisių ribojimas negali būti pateisinamas vien ta aplinkybe, kad vaiko interesai būtų geriau įgyvendinti jam augant globoje. Siekiant nustatyti geriausius vaiko interesus, būtina atsižvelgti į tai, kad svarbiausia yra užtikrinti, kad vaikas augtų stabilioje ir saugioje aplinkoje, būtina įvertinti, ar vaiko perkėlimas gyventi į kitą aplinką gali sukelti jam psichologinę traumą, vaiko ryšių su šeima palaikymas gali būti nutraukiamas tik išimtiniais atvejais, kuomet bendravimas žalingas vaikui. Lietuvos Respublikoje tėvų valdžios apribojimas nėra taikomas visais atvejais, kuomet atsiranda tėvų valdžios apribojimo pagrindai, nes atskyrus vaiką nuo jo biologinių tėvų iškyla kita svarbi problema- kur nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, kai globoti norinčių asmenų skaičius palyginti su tėvų globos netekusių vaikų skaičiumi Lietuvoje yra per mažas ir netgi vaikų globos namuose trūksta laisvų vietų. Nors teisės aktuose apibrėžiamos tik tėvų valdžios apribojimo pasekmės, kylančios tėvams, tačiau skaudžiausias tėvų valdžios apribojimo pasekmes patiria vaikai, nes netenka teisės gyventi su savo tėvais, nuolat jausti jų meilę ir supratimą.

Tėvų, kuriems apribota tėvų valdžia, teisė matytis ir bendrauti su vaiku

Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnio 3 dalis nustato, jog „valstybės dalyvės gerbia vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais“.²⁰⁷ Civilinio kodekso 3.161 straipsnio 3 dalyje numatoma, jog vaikas turi teisę bendrauti su savo tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu ar skyrium.²⁰⁸ Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog apribojus tėvų valdžią, tėvams išlieka teisė matytis su vaiku, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja vaiko interesams.²⁰⁹

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis EŽTT jurisprudencijos standartais,

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

²⁰⁹ *Ibid.*

geriausių vaiko interesų apsvaistymą įvardijo kaip: užtikrinimą, kad vaikas augtų sveikoje aplinkoje ir tėvas (motina) negali imtis priemonių, kurios pakenktų vaiko sveikatai, raidai, ir užtikrinimą vaiko ryšių su šeima palaikymo (išskyrus atvejus, kai paaiškėjo ydingas šeimos netinkamumas), nes šių ryšių suvaržymas reiškia vaiko atskirimą nuo jo šaknų.²¹⁰

Vienas pagrindinių laikinosios globos tikslų yra grąžinti vaiką į šeimą. Minėtas tikslas nebus pasiektas, jei tėvai negalės nuolat bendrauti su vaiku. Bendravimas yra būtinas siekiant, kad vaiko ir tėvo (motinos) emocinis ryšys nebūtų prarastas. Net jeigu vaikas negrįš į biologinę šeimą, vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, matytis su jais. Bendravimo uždraudimas yra pati griežčiausia priemonė tėvų ir vaikų santykiuose, todėl turi būti taikoma tik nustačius, jog tėvo (motinos) ir vaiko bendravimas darys žalą vaikui, neatitiks geriausių vaiko interesų.

EŽTT savo praktikoje akcentuoja, kad tėvo (motinos) ir vaiko buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis, o biologinės šeimos tarpusavio santykiai negali būti nutraukti dėl vaiko perdavimo viešajai globai.²¹¹

EŽTT praktikoje taip pat nustatyta, kad nors valdžios institucijos turi plačias vertinimo laisvės ribas, analizuojant vaiko perdavimo į viešąją globą būtinumo klausimą, griežtesnio kruopštumo reikalaujama sprendžiant tolimesnių apribojimų, tokių kaip tėvų teisės bendrauti su vaikais, klausimą.²¹² Byloje *K.A. v. Finland* EŽTT nustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimą, nes nacionalinės valdžios institucijos nesiėmė pakankamų veiksmų, kad biologinė šeima būtų suvienyta. Teismas pabrėžė, kad griežtas vaikų lankymo teisių suvaržymas atspindėjo socialinės rūpybos institucijų intenciją sustiprinti vaikų ryšius su globėjų šeima, o ne suvienyti biologinę šeimą.²¹³

Tiek EŽTT, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje formuojama praktika, pagal kurią, taikoma tėvų valdžios apribojimo priemonė turi būti derinama su galimybe atkurti šeimos ryšius, pripažįstama, kad vaiko laikinoji globa negali paneigti vaiko teisės bendrauti su tėvais, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Praktiškai minėto tikslo įgyvendinimas vyksta teismui nustatant tėvo ar motinos, kuriam apribota tėvų valdžia, bendravimo su vaiku tvarką. Pastaraisiais metais teismų praktikoje pastebimas psichologų dalyvavimas teismo procesuose ir jų pateikiamų išvadų tiesioginė reikšmė priimamiems teismo sprendimams. Pavyzdžiui, šeimoje susiklosčius konfliktinei situacijai, eksperto išvadoje buvo siūlomas būdas atkurti tėvo ir vaiko santykius, kurį teismas ir nustatė- tėvo ir vaiko bendravimas vyks tarpininkaujant šeimos

²¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika* Nr. 39, 2013 m.

²¹¹ *Eriksson v. Sweden*, no. 11373/85, § 58, 22 May 1989, Series A no. 156, *Scozzari and Giunta v. Italy*, no. 39221/98 and 41963/98, § 169, ECHR 2000-VIII.

²¹² *K.A. v. Finland*, no. 27751/95, § 139, ECHR 2003.

²¹³ *K.A. v. Finland*, no. 27751/95, § 142-143, ECHR 2003.

psichologui pagal šio specialisto sudarytą planą ir paskirtą grafiką.²¹⁴ Vaiko ir tėvų santykiai nesibaigia priėmus teismo sprendimą. Valdžios institucijos, atsakingos už vaikų teisių apsaugą, turėtų ir toliau padėti tėvams ir vaikams palaikyti tarpusavio ryšį, analizuojant EŽTT sprendimus, darytina išvada, kad tai jos turėtų daryti aktyviais veiksmais, o ne vien pasyviai stebėdamos procesą. Kartu yra pabrėžiama, kad šioje srityje valstybės pareigos nėra absoliučios ir jos daugiau susijusios su priemonių, o ne rezultato klausimu.²¹⁵

Teismas nustato bendravimo tvarką tokią, kokia ji galima pagal esamą situaciją bylos nagrinėjimo metu. Teismo sprendimas dėl bendravimo tvarkos nustatymo neįgyja *res judicata* galios, todėl tėvas ar motina, pasikeitus aplinkybėms, gali vėl kreiptis į teismą dėl bendravimo tvarkos pakeitimo.

Tais atvejais, kai bendravimas su tikraisiais tėvais galėtų pakenkti vaiko interesams, reikia nustatyti teisingą konkuruojančių interesų- vaiko intereso augti ramioji ir stabilioje aplinkoje ir tėvų intereso bendrauti su vaiku- pusiausvyrą. Geriausi vaiko interesai gali nusverti tėvų interesus. Bendravimas kenkia vaiko interesams tuomet, kada vaikas jaučia įtampą, baimę bendraujant su biologiniu tėvu ar motina, tam nustatyti gali būti pasitelkiama specialistų (psichologų) pagalba. Bendravimas gali daryti žalą vaikų psichologinei sveikatai, pavyzdžiui Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija konstatavo, kad vaikų tėvas smurtavo prieš vaikų motiną, vaikai daug kartų patyrė tėvo smurtą, patyčias, vaikų tėvas fiziškai ir psichologiškai žalojo vaikus, todėl pagrįstai buvo taikytas neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, nepaliekant teisės matytis su vaikais²¹⁶.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje konstatuota, kad tais atvejais, kai vaikas išreiškia akivaizdžias neigiamas nuostatas dėl bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu ar motina, teismas turi išsiaiškinti, ar vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu ar motina ribojimas yra būtinas siekiant apsaugoti vaiko interesus ir jeigu nėra kitų objektyvių aplinkybių, dėl ko galėtų būti ribojamas vaiko bendravimas su tėvais, o tik vaiko prieštaravimas, teismas gali neatsižvelgti į vaiko nuomonę ir nustatyti, jo manymu, geriausiai vaiko poreikius ir interesus atitinkančią bendravimo su biologiniais tėvais tvarką²¹⁷.

Jungtinėje Karalystėje galiojančio Vaikų įstatymo (*Children Act 1989*) 34 straipsnis nustato, kad teismas turi teisę nustatyti paimto globon vaiko ir tėvų bendravimo tvarką arba neleisti vaikui bendrauti su tėvais, tačiau įstatymo normos nenustato konkrečių sąlygų, kuomet

²¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-454/2014.

²¹⁵ *Cristescu v. Romania*, no. 13589/07, § 69, ECHR 2012.

²¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-544/2008.

²¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-202/2014.

teismas gali uždrausti vaiko ir tėvų bendravimą. Vaiko teisių apsaugos institucijos turi teisę neleisti vaikui bendrauti ar matytis su tėvais, kai tai būtina siekiant apsaugoti vaiko interesus ir tik skubiais atvejais bei ne ilgiau nei 7 dienoms.²¹⁸

Norvegijos Vaiko gerovės įstatymo 4-19 skyrius nustato, jog vaikai ir tėvai turi teisę bendrauti, kol nenustatyta kitaip. Priimant globos įsakymą (*care order*), apskrities socialinės gerovės komisija nustato bendravimo tvarką, tačiau siekiant apsaugoti vaiko interesus, gali būti nustatyta, kad tėvai neturės teisės bendrauti su vaiku, taip pat gali būti nuspręsta tėvams neatskleisti vaiko buvimo vietos buvimo adreso.²¹⁹ Pavyzdžiui, pati griežčiausia priemonė-visiško bendravimo su motina uždraudimas- buvo taikyta, nes prieš tai buvo bandoma pagrobti vaiką iš globėjų²²⁰.

EŽTT byloje *Johansen v. Norway* konstatavo EŽTK 8 straipsnio pažeidimą dėl to, kad nacionalinės valdžios institucijos neįvykdė savo pozityvios pareigos suvienyti biologinę šeimą. Griežtas motinos teisių ribojimas (neterminuotas motinos valdžios apribojimas ir motinos teisės bendrauti ir matytis su vaiku uždraudimas) nebuvo suderinamas su EŽTK 8 straipsnio reikalavimais, nes neegzistavo pakankami ir svarbūs motyvai.²²¹

Taigi, vaiko perdavimu globai yra užtikrinamas vaiko geriausių interesų įgyvendinimas, tačiau kartu negali būti paneigta biologinių tėvų teisė turėti galimybes bendrauti su vaiku. Tik paliekant tėvams teisę matytis ir bendrauti su vaiku yra galimas biologinės šeimos suvienijimas, t.y. pagrindinio laikinosios globos tikslo pasiekimas. Tėvų valdžios apribojimas, nepaliekant tėvams teisės matytis ir bendrauti su vaiku, iš esmės reiškia, kad nebėra vilčių, kad situacija ateityje pasikeis ir vaikas galės grįžti gyventi pas tėvus. Uždraudžiant bendrauti su vaiku siekiama ne atkurti tėvų ir vaiko ryšius, o atvirkščiai- juos nutraukti, todėl toks uždraudimas turėtų būti pagrįstas geriausiais vaiko interesais ir pakankamais bei itin svarbiais motyvais.

²¹⁸ *Children Act 1989, no.41, UK Public General Act. The official home of UK legislation.* [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>>

²¹⁹ *Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (the Child Welfare Act). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway.* [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <<https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>>

²²⁰ 15min.lt informacija. Pagrobtų vaikų dramos: Norvegija Gabrieliaus neatiduos, o Liją palieka Lietuvai. 15min.lt [interaktyvus]. Vilnius, 2015-02-24 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/emigrantai/pagrobtu-vaiku-dramos-norvegija-gabrieliaus-neatiduos-o-lija-palieka-lietuvai-592-483788>>

²²¹ *Johansen v. Norway*, no. 17383/90, 17 January 1995, Reports 1996-III.

TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO PROCESAS IR JO YPATUMAI

Bylos dėl tėvų valdžios apribojimo, kaip ir visos kitos iš šeimos teisinių santykių kylančios bylos, nagrinėjamos civilinio proceso tvarka, tačiau atsižvelgiant į šeimos teisinių santykių specifiką ir jų nagrinėjimui taikomi tam tikri ypatumai, kurie trumpai bus apžvelgti šiame skyriuje.

Lietuvos teismų statistikos duomenimis, 2014 metais pirmosios instancijos teismai išnagrinėjo 46 bylas dėl vaikų ir tėvų atskyrimo, 105 bylas dėl terminuoto tėvų valdžios apribojimo ir net 610 bylų dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo. Deja, bylų dėl įvaikinimo skaičius kur kas mažesnis, 2014 metais išnagrinėtos 218 bylų, iš kurių 54 bylos buvo dėl tarptautinio įvaikinimo.²²²

Tėvų valdžios apribojimo bylos nagrinėjamos pagal ginčo teisenos taisykles²²³, taikant Civilinio proceso kodekso 375-380 ir 400-409 straipsnių nurodytas išimtis. Pavyzdžiui, Civilinio proceso kodekso 379 straipsnis nustato, kad ginčas gali būti nagrinėjamas **uždaramame teismo posėdyje** (tai aktualu siekiant apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, žmogaus asmeninio ar šeiminio gyvenimo slaptumui apsaugoti); 376 straipsnio 1 dalyje įtvirtinamas **teismo aktyvus vaidmuo**- teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, jei to reikia bylai teisingai išspręsti²²⁴. Tokiu būdu teismui suteikiama galimybė siekti apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, nes jų gynimas reiškia ir viešojo intereso gynimą.

Civilinio proceso kodekso 378 straipsnis **draudžia priimti sprendimą už akių**.²²⁵ Tai reiškia, jog vaiko tėvas ar motina, kuriam pareikštas ieškinys dėl tėvų valdžios apribojimo, privalo būti informuotas apie procesą. EŽTT savo sprendimuose ne kartą pabrėžė, kad tėvų dalyvavimas jų teisių suvaržyme privalo būti užtikrintas, jiems turi suteikta informacija tiek apie procesą, tiek apie turimus įrodymus, tiek apie priimtus sprendimus, nes kitokiu atveju tėvams nebus suteikta galimybė dalyvauti sprendimų, susijusių su jų teisėmis, procese, išreikšti savo argumentus (staigaus vaiko paėmimo atvejais, kuomet būtina apsaugoti vaiką nuo galimos žalos, nėra pareigos nedelsiant informuoti tėvus- *aut. pastaba*).²²⁶ Taigi, informacijos tėvams nesuteikimas gali lemti EŽTK 8 straipsnio pažeidimą. Lietuvos Respublikoje tėvai apie pradėtą teisminį tėvų valdžios apribojimo procesą sužino iš teismo gaunamo pranešimo, procesinių dokumentų, būdami atsakovais, jie turi teisę susipažinti su visa civilinės bylos medžiaga. Tokiais

²²² Lietuvos teismai [interaktyvus]. Vilnius, 2015 [žiūrėta 2015-03-11]. <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>

²²³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262 (3.183 straipsnio 1 dalis).

²²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340 (376 straipsnio 1 dalis, 379 straipsnis).

²²⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340 (378 straipsnis).

²²⁶ Kilkelly, U. *Supra* note 81, p. 416-417.

atvejais, kai tėvams nepavyksta įteikti procesinių dokumentų ar teismo šaukimo, tai, kad teismo sprendimas už akių draudžiamas, dar nereiškia, kad teismas negalės priimti sprendimo dėl tėvų valdžios apribojimo, nes tai reikštų, jog tėvai galėtų piktnaudžiauti savo teise neatsiimdami teismo šaukimų ar kitų procesinių dokumentų. Kadangi teismas tėvų valdžios apribojimo bylose gali būti aktyvus, tiek teismas, tiek Vaiko teisių apsaugos tarnybos turi imtis visų įmanomų priemonių išsiaiškinti tėvų buvimo vietą ir informuoti juos apie teismo procesą, tačiau tam nepavykus egzistuoja galimybė įteikti procesinius dokumentus viešo paskelbimo būdu, kas yra laikoma tinkamu šalies informavimu (Civilinio proceso kodekso 130 straipsnis). Pažymėtina, Civilinio proceso kodeksas draudžia priimti sprendimą už akių, tačiau įstatymas leidžia išnagrinėti civilinę bylą pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, kai atsakovui tinkamai pranešta apie bylos nagrinėjimo laiką ir vietą, ir priimti pagrįstą ir motyvuotą teismo sprendimą, tokiu būdu nesuteikiant tėvams galimybės piktnaudžiauti procesu. Tą patvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, nustačius, kad atsakovui teismo šaukimas buvo įteiktas tinkamai, jis nenurodė nedalyvavimo teismo posėdyje svarbių priežasčių, todėl tokiu atveju teismas turėjo teisę išnagrinėti bylą iš esmės ir priimti teismo sprendimą, kurį atsakovas gali skusti tiek apeliacine, tiek kasacine tvarka, priešingai nei sprendimo už akių priėmimo atveju²²⁷.

EŽTT byloje *Jucius and Juciuvienė v. Lithuania* pripažino, kad rašytinis apeliacinis procesas pareiškėjams nedalyvaujant neužtikrina pareiškėjų teisės į šeimos gyvenimo gerbimą apsaugos, nes apeliacinis teismas iš esmės turėjo spręsti fakto klausimą (globos suteikimo), todėl EŽTT pažymėjo, jog šis klausimas negalėjo būti tinkamai išspręstas remiantis vien byloje esančia medžiaga.²²⁸

Pagal EŽTT praktiką bylos, susijusios su tėvų ir vaikų santykiais, laikytinos prioritetinėmis ir reikalaujančios greitesnio išnagrinėjimo²²⁹. Taip yra todėl, kad **laikas** tokiose bylose gali tyrėti lemiamą reikšmę vaiko ir tėvų santykiams, nes jiems negyvenant kartu, jų tarpusavio emocinis ryšys silpnėja. Ilga proceso trukmė taip pat gali turėti neigiamą įtaką ir vaiko psichologinei būsenai, nes proceso metu nėra aiškumo kaip toliau gyvens vaikas, o stabilumo buvimas vaiko raidai yra itin svarbus veiksnys.

Kita itin svarbi teismo teisė tėvų valdžios apribojimo ar vaiko ir tėvų atskyrimo procese yra **teismo teisė peržengti pareikštų reikalavimų ribas**, kurią nustato Civilinio kodekso 3.183 straipsnio 2 dalis ir Civilinio proceso kodekso 376 straipsnio 3 ir 4 dalys. Taigi, šios rūšies civilinėse bylose šalių dispozityvumo principas nėra absoliutus. Pasak M.Jonaičio, „šalys nėra visagalės proceso šeiminkės, be apribojimų disponuojančios ginčo dalyku ir pagrindu. Tuo tarpu teismas [...] besirūpinantis visuomenės intereso užtikrinimu gali [...] priimti sprendimą

²²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-218/2013.

²²⁸ *Jucius and Juciuvienė v. Lithuania*, no. 14414/03. §31, ECHR 2009.

²²⁹ *Ignaccolo-Zenide v. Romania*, no. 31679/96, §102, ECHR 2000-I.

ultra petita, t.y. viršyti pareikštus reikalavimus bei taikyti alternatyvų subjektinių teisių arba teisėtų interesų gynimo būdą²³⁰. Tai patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pavyzdžiui, teismas nenustatęs pagrindo apriboti tėvų valdžią, gali taikyti švelnesnę vaiko teisių apsaugos priemonę²³¹.

Dar vienas reikšmingas tėvų valdžios apribojimo proceso ypatumas yra **vaiko nuomonės išklausymas**. Vaiko teisių apsaugos konvencijos 12 straipsnis nustato, kad „valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti jį liečiančiais klausimais, [...] todėl vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu [...]“.²³² Civilinio kodekso 3.164 straipsnio 1 dalis nustato, kad „kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebančias suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą ir priimant sprendimą į jo norus turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Sprendžiant klausimą dėl globėjo (rūpintojo) paskyrimo ar įvaikinimo, į vaiko norus turi būti atsižvelgiama išskirtinai“.²³³ Vaiko neįmanoma išklausyti tiesiogiai gali būti ne tik dėl objektyvių priežasčių (pavyzdžiui, vaiko ligos), o ir dėl vaiko jautrumo, siekiant apsaugoti vaiką nuo žalos jo psichinei būsenai, teismas gali pavesti išsiaiškinti vaiko nuomonę per atstovus, pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojus, socialinius darbuotojus ar psichologus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad aiškinantis vaiko nuomonę, pirmiausia turi būti išsiaiškintas vaiko gebėjimas tą nuomonę išreikšti (pavyzdžiui, pasitelkiant psichologo pagalbą), vaiko galimybė reikšti savo nuomonę yra vertinamojo pobūdžio ir konkretaus vaiko amžiaus įstatymas nenustato. Kuo vaikais vyresnis ir brandesnis, tuo didesnė reikšmė teikiama jo pareikštai nuomonei, pavyzdžiui, EŽTT byloje *Hokkanen v. Finland* nusprendė, kad 12 metų mergaitė yra pakankamai brandi, kad būtų atsižvelgta į jos nuomonę²³⁴. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje pabrėžė, kad vaiko nuomonė yra vertinama kartu su visomis kitomis aplinkybėmis, pareiga išklausyti vaiko nuomonę nereiškia, kad galutinį sprendimą priima vaikas, į vaiko norą neatsižvelgiama, kai jo noras prieštarauja jo interesams²³⁵. Taigi, pareiga atsižvelgti vaiko nuomonę nėra absoliuti, visų pirma, teismas turi įvertinti vaiko brandą reikšti savo pažiūras, antra vaiko nuomonės išklausymas dar nereiškia, kad teismas turi pareigą priimti sprendimą,

²³⁰ Jonaitis, M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująją Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą. *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 42(34), p.125.

²³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008.

²³² Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

²³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

²³⁴ *Hokkanen v. Finland*, no. 19823/92, 23 September 1994, Series A no. 229-A. (Cituota iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 20 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-3-445/2014).

²³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-455/2014.

kuris atitiktų vaiko nuomonę, nes turi būti teikiama pirmenybė geriausiems vaiko interesams, kurie ne visada sutampa su vaiko norais.

Jungtinės Karalystės Vaikų įstatymo (*Children Act 1989*) 1 straipsnis nustato, jog teismas, spręsdamas klausimus, susijusius su vaikais, turi atsižvelgti į vaiko norus ir jausmus (atsižvelgiant į vaiko amžių ir sugebėjimus), galimą poveikį vaikui dėl pasikeitusių aplinkybių, jo fizinius, emocinius ir švietimo poreikius, jo amžių, lytį ir visas kitas vaiko savybes, kurios teismo manymu reikšmingos nagrinėjamu atveju, bet kokią žalą, kurią jis patyrė ar gresiančią žalą, kaip kiekvienas iš tėvų ar kitų asmenų (globėjų) sugeba patenkinti vaiko poreikius ir pan.²³⁶ Škotijos vaikų įstatymo (*Children (Scotland) Act 1995*) 16 straipsnis nustato teismui pareigą išklausti vaiko nuomonę ir į ją atsižvelgti, įvertinus jo amžių ir išsivystymą, tačiau vaiko norams nesuteikiamas joks prioritetas ir jie vertinami kartu su visomis kitomis aplinkybėmis. Minėtas straipsnis taip pat nustato prezumpciją, jog 12 metų ir vyresnis vaikas sugeba išreikšti savo nuomonę.²³⁷

Norvegijos Vaiko gerovės įstatymo Nr. 100 (*the Child Welfare Act*) 6-3 skyrius nustato, jog vaikui turi būti suteikiama informacija apie nagrinėjamą klausimą ir suteikta galimybė išsakyti savo nuomonę vaikams nuo 7 metų amžiaus ir jaunesniems vaikams, kurie sugeba išreikšti savo pažiūras, o vaikams, kuriems yra suėję 15 metų gali būti suteikta teisė būti bylos šalimi.²³⁸ Taigi, Norvegijoje galiojantys teisės aktai nustato, kad nuo 7 metų amžiaus nereikia svarstyti vaiko gebėjimo išsakyti savo nuomonę, o būtina ją išklausti, tačiau jos išklausymas nereikia privalomumo į vaiko nuomonei teikti pirmenybę priimant sprendimus

Civilinio kodekso 3.182 straipsnis nustato **asmenis, galinčius kreiptis dėl tėvų valdžios apribojimo ar vaiko ir tėvų atskyrimo**: vaiko tėvai ar vienas iš tėvų, vaiko artimieji giminaičiai, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras ir vaiko globėjas (rūpintojas).²³⁹

Civilinio kodekso 3.182 straipsnyje yra nenumatytas vienas itin svarbus asmuo- **vaikas**. Civilinio kodekso 3.164 straipsnio 2 dalis nustato, kad „jei vaikas mano, kad tėvai pažeidinėja jo teises, jis turi teisę savarankiškai kreiptis į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, o nuo keturiolikos metų- ir į teismą“²⁴⁰. Kyla klausimas, ar minėta teisės norma suteikia vaikui, kuriam yra suėję 14 metų, teisę savarankiškai kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo? Autorės

²³⁶ *Children Act 1989, no.41, UK Public General Act. The official home of UK legislation.* [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>>

²³⁷ *Children (Scotland) Act 1995, UK Public General Act. The official home of UK legislation.* [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/36/contents>>

²³⁸ *Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (the Child Welfare Act). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway.* [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <<https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>>

²³⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262 (3.182 straipsnio 1 ir 2 dalys).

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

nuomone, atsakymas būtų neigimas. Nepilnamečiai asmenys nuo 14 iki 18 metų turi visišką civilinį procesinį veiksnumą, jeigu turi visišką civilinį materialųjį veiksnumą²⁴¹. Civilinį veiksnumą nustato Civilinio kodekso 2.7 ir 2.8 straipsniai, pavyzdžiui bylose, susijusiose su nepilnamečių darbo santykiais ar gauto uždarbio disponavimu, nepilnamečiai asmenys nuo 14 iki 18 metų gali savarankiškai kreiptis į teismą. Tėvų valdžios apribojimo procese nepilnamečiai neturi civilinio veiksnumo, tad ir savarankiškai kreiptis į teismą negali.

2013 metais dėl tėvų valdžios apribojimo ar atskyrimo iš viso į teismą buvo kreiptasi 801 kartą: 685 kartus kreipėsi Vaiko teisių apsaugos tarnyba, 23 kartus vienas iš vaiko tėvų, 22 kartus vaiko globėjas, 28 kartus vaiko artimieji giminaičiai ir 44 kartus prokuroras. 2011 metais prokuroras į teismą kreipėsi net 158 kartus, 2012 metais- 115 kartų. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos nuomone, toks ryškus prokuroro kreipimosi į teismą sumažėjimas įvyko todėl, kad Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistai savarankiškai geba paruošti procesinius dokumentus teismui, dėl to prokuratūra gauna mažiau prašymų dėl vaiko teisių gynimo.²⁴² Autorės nuomone, siekiant proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo, prokuroras neturėtų atsisakyti praktikos kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo, ypač tokiais atvejais, kuomet vaiko teisės pažeidžiamos naudojant smurtą prieš vaiką. Pavyzdžiui, pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl vaiko sveikatos sutrikdymo ir nustačius, kad įtariamasis yra vaiko tėvas ar motina, prokuroras galėtų inicijuoti ir tėvų valdžios apribojimo procesą, nelaukiant, kol tai padarys Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai.

Kaip matyti iš aukščiau pateiktų statistikos duomenų, 85,5 procentų atvejų į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo ar atskyrimo kreipiasi **Vaiko teisių apsaugos tarnybos**, todėl jų vaidmuo tėvų valdžios apribojimo procese yra itin svarbus. Civilinio kodekso 3.184 straipsnis nustato, kad nagrinėjant bylas dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas yra būtinas, ji, ištyrusi šeimos gyvenimo sąlygas, pateikia teismui išvadą dėl ginčo, kurią teismas vertina kartu su kitais byloje esančiais įrodymais.²⁴³ Be išvados pateikimo, vaiko teisių apsaugos institucijos teismo proceso metu turi ir kitų pareigų, kurios nenumatytos teisės aktuose, tačiau pripažįstamos teismų praktikoje, pavyzdžiui, užtikrinti, kad vaikai dalyvautų sprendimo priėmimo, kad jiems būtų išaiškintos sprendimo priežastys ir padariniai, esant galimybei iš anksto vaikus parengti perėjimui pas globėją²⁴⁴.

Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų, patvirtintų LR Vyriausybės 2002 m.

²⁴¹ Driukas, A., Valančius V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Teisinės informacijos centras, Vilnius: 2005, p. 468.

²⁴² Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 metų veiklos ataskaita, parengta 2014-02-28, Nr. 5-4. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius[žiūrėta 2015-03-13]. <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2013metuataskaita.pdf>>

²⁴³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

²⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.

gruodžio 17 d. nutarimu Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo“ (toliau- Bendrieji vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatai) 2 straipsnis nustato vaiko teisių apsaugos skyriaus paskirtį- „pagal kompetenciją įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ir vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams ir ginti juos teisės aktų nustatyta tvarka“.²⁴⁵ Minėtų nuostatų II skirsnis nustato vaiko teisių apsaugos skyriaus uždavinius, o III skirsnis- funkcijas, dauguma jų yra susijusios su kreipimusi į teismą ir išvadų teismui pateikimu. Bendrųjų vaiko teisių apsaugos nuostatų 7.26 punktą nustato, kad skyrius „konsultuoja tėvus, globėjus (rūpintojus), tėvus, pedagogus, socialinius darbuotojus, kitus fizinius bei juridinius asmenis ir pačius vaikus jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais“²⁴⁶, 7.37.1 punktą- bendradarbiauja su kitomis institucijomis organizuojant pagalbą ir paramą vaikui, tačiau tai vienintelės skyriaus funkcijos, apibrėžiančios vaiko teisių apsaugos skyrių tiesioginį bendravimą su tėvais, pagalbą vaikui ne teismo proceso metu. Atlikus vaiko teisių skyriaus funkcijų analizę, darytina išvada, kad Lietuvos Respublikoje vaiko teisių apsaugos skyriai neturi įgaliojimų aktyviais veiksmais padėti šeimai ir vaikui.

Jungtinėje Karalystėje vaiko teisių pažeidimus tiria vaikų tarnybos, kurios įeina į Sveikatos ir socialinės globos tarnybos (*Health and Social Care Trust*) sudėtį. Vaikų tarnybos, gavusios pranešimą apie vaiko teisių pažeidimus, skubiai pradeda tyrimą (nei tyrimo pradėjimo, nei tyrimo pabaigimo terminai nenustatyti), gali kreiptis į policiją dėl skubaus vaiko paėmimo arba į teismą dėl visų su vaikų teisėmis susijusių klausimų, taip pat teikia tėvams ir globėjams reikalingą pagalbą.²⁴⁷

Anglijos, Velso ir Šiaurės Airijos provincijose labdaros pagrindu veikianti institucija Nacionalinė draugija dėl žiauraus elgesio su vaikais prevencijos (*NSPCC- National Society for the Prevention of Cruelty to Children*) turi teisės aktų nustatytus įgaliojimus tirti skundus dėl vaikų teisių pažeidimų, imtis priemonių apsaugoti vaikus nuo patiriamos ar galimos žalos, skubiai suteikti reikalingą pagalbą. Vaikų teises saugančios institucijos Jungtinėje Karalystėje pabrėžia, jog vaiko paėmimas iš šeimos yra kraštutinė priemonė, todėl pirmiausia būtina šeimai suteikti pagalbą, tam gali būti sudaromas specialus vaiko apsaugos planas, kuriame numatoma koku būdu ir kaip dažnai socialinės tarnybos tikrins situaciją šeimoje, kokie pasikeitimai yra būtini, kad žalos rizika vaikui būtų sumažinta ir kokios pagalbos priemonės bus pasiūlytos šeimai.²⁴⁸ Kiekviena Jungtinės Karalystės provincija teisės normomis nustato vaikų teisių

²⁴⁵ LR Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 120-5415.

²⁴⁶ *Ibid.*

²⁴⁷ *Belfast Health and Social Care Trust* [interaktyvus]. Belfast [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.belfasttrust.hscni.net/services/GatewayServices-ChildProtection.htm>>

²⁴⁸ *National Society for the Prevention of Cruelty to Children* [interaktyvus]. NSPCC, 2015 [žiūrėta 2015-03-08].

apsaugos institucijų įgaliojimus, tačiau iš bendrai aprašomų funkcijų, pavyzdžiui: užtikrinimas, kad vaikai gautų nuolatinę socialinio darbuotojo pagalbą, kai jos reikia, kad vaikui nedelsiant būtų suteikta pagalba, vaikų poreikių įvertinimas ir tinkamos paramos šeimai nustatymas²⁴⁹, darytina išvada, kad vaiko teises ginančios institucijos Jungtinėje Karalystėje naudojasi plačiomis įgaliojimų ribomis ir turi teisę aktyviais veiksmais suteikti šeimai pagalbą.

Lietuvos Respublikoje ir Jungtinėje Karalystėje sprendimą dėl tėvų valdžios apribojimo gali priimti tik teismas. Norvegijoje galiojantis Vaiko gerovės įstatymo Nr. 100 (*the Child Welfare Act*) 4-20 skyrius nustato, jog tėvų valdžia gali būti apribota apskrities socialinės gerovės komisijos sprendimu, paliekant galimybę tokį sprendimą apskusti teismui civilinio proceso tvarka²⁵⁰. Iš viso Norvegijoje yra 12 apskričių socialinės gerovės komisijų, kurių kiekvieną sudaro teisininkas, specialiai apmokytas specialistas ir trečiasis neutralus asmuo²⁵¹. Vaiko gerovės tarnybos (*the child welfare service*) yra vaiko teises ginančios institucijos, kurių paskirtis yra užtikrinti, kad visi vaikai turėtų tinkamas sąlygas augti ir vystytis. Pagrindinės jų funkcijos yra šios: tirti pranešimus ir skundus apie vaikų teisių pažeidimus, įgyvendinti prevencines pagalbos šeimai priemones, toliau tirti, stebėti vaikus ir šeimas, ruošti medžiagą apskrities socialinės gerovės komisijai dėl tėvų valdžios apribojimo, o skubiais atvejais, kai vaikui gresia pavojus- laikinai perkelti vaiką į globėjų šeimą, tačiau tokia globa negali trukti ilgiau kaip 6 savaites, norint ją pratęsti reikalingas apskrities socialinės gerovės komisijos sprendimas.²⁵²

Norvegijos Vaiko gerovės tarnybos naudojasi plačiomis įgaliojimų ribomis, pavyzdžiui Vaiko gerovės įstatymo 4-3 skyrius nustato, jog tėvai, asmuo, su kuriuo gyvena vaikas, negali prieštarauti vykdomam tyrimui, jų lankymuisi namuose²⁵³. Šeimai taikomos prevencinės priemonės (konsultavimas, patarimas, priežiūra, vaiko darželio ar po pamokinės priežiūros suteikimas, asmens, kuris padeda šeimai paskyrimas ir lankymasis namuose) gali būti paskirtos be tėvų sutikimo.²⁵⁴ Jeigu tėvai nesilaikys paskirtų prevencinių priemonių, bus laikoma, kad jie

<http://www.nspcc.org.uk>

²⁴⁹ Belfast Health and Social Care Trust [interaktyvus]. Belfast [žiūrėta 2015-03-08]. <http://www.belfasttrust.hscni.net/services/GatewayServices-ChildProtection.htm>

²⁵⁰ Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (*the Child Welfare Act*). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway. [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>

²⁵¹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorės Odetos Tarvydienės susitikimų Danijoje ir Norvegijoje apžvalga. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-08]. <http://vaikoteises.lt/media/file/Idomu/Norvegija2.pdf>

²⁵² *The Child Welfare Service's Tasks*. The Government of Norway [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/child-welfare/allocation-of-responsibilities-related-to-c1/saksgang-i-barnevernet/id415354/>

²⁵³ Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (*the Child Welfare Act*). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway. [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>

²⁵⁴ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorės Odetos Tarvydienės susitikimų Danijoje ir Norvegijoje apžvalga. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-08]. <http://vaikoteises.lt/media/file/Idomu/Norvegija2.pdf>

nesiekia tinkamai rūpintis savo vaikais, ko pasekoje vaikas gali būti perkeltas gyventi į globėjų šeimą.

Svarbu paminėti, kad Vaiko gerovės tarnybos, gavusios informacijos apie galimai pažeistas vaikų teises, privalo reaguoti nedelsiant, įstatymas nustato tam 1 savaitės terminą, o galutinis sprendimas turi būti priimtas ne vėliau kaip po 3 mėnesių, ypatingais atvejais- 6 mėnesių. Už minėtų terminų pažeidimą savivaldybėms gali būti paskirta bauda.²⁵⁵

LR Bendrieji vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatai nenustato laiko, per kurį Vaiko teisių apsaugos tarnybos turi sureaguoti į gaunamą informaciją apie vaiko teisių pažeidimus, ar laiko, kuomet tarnybos privalo kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo, tačiau skubiais atvejais, iškilus grėsmei vaiko sveikatai ar gyvybei, privalo nedelsiant paimiti vaiką iš tėvų ar kitų vaiko atstovų ir organizuoti laikinosios globos (rūpybos) nustatymą²⁵⁶.

Autorės atliktoje Apklausoje į klausimą, kiek vidutiniškai laiko tėvams vedant asocialų (netinkamą) gyvenimo būdą, Vaiko teisių apsaugos skyrius dažniausiai praktikoje priima sprendimą kreiptis dėl tėvų valdžios apribojimo, net 70,4 % respondentų atsakė, jog toks sprendimas priimamas, kai tėvų elgesys nesikeičia daugiau nei metus, likę 29,6 % atsakė, jog dėl tėvų valdžios apribojimo kreipiasi, kai tėvų elgesys nesikeičia daugiau nei 6 mėnesius.²⁵⁷

Pritartina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos pastebėjimui, kad „esant tokiai padėčiai (tėvams netinkamai vykdant savo pareigas- *aut. pastaba*) ilgus metus, socialinis darbas su šeima, orientuotas daugiausia į kontrolę (susitvarkė namus ar ne, išgėręs ar ne) ir atsakingų institucijų pasyvus stebėjimas yra itin ydingas, nes toleruoja žalingas vaikų raidos sąlygas ir formuoja atitinkamas jų pačių nuostatas, kad toks gyvenimo būdas ir tokios gyvenimo sąlygos yra priimtinos [...]“.²⁵⁸

Autorės nuomone, nėra ydinga praktika kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo tėvų elgesiui nesikeičiant daugiau kaip 6 mėnesius ar metus, tačiau ydinga yra tai, kad per tą laiką iki kreipimosi į teismą, Vaiko teisių apsaugos skyrius neturi įgaliojimų taikyti kitas prevencinio pobūdžio priemones, kurios suteiktų pagalbą šeimai ir užkirstų kelią vaiko paėmimui iš šeimos, o apsiriboja vien pasyviu situacijos stebėjimu. Šiuo atveju, galime atsižvelgti į Norvegijos pavyzdį: Vaiko gerovės tarnybos, gavusios pranešimą apie vaiko teisių pažeidimą, pradeda tyrimą, beveik pusė bylų tyrimo eigoje nutraukiama, ketvirčio bylų baigtis- vaikai paimami iš šeimos ir perduodami globėjams, o likusiajai daliai- organizuojama pagalba,

²⁵⁵ Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (the Child Welfare Act). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway. [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <<https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>>

²⁵⁶ LR Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 120-5415.

²⁵⁷ Apklausa: tėvų valdžios apribojimo problematika. Priedai: lentelė Nr. 7.

²⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.

t.y. yra taikomos įvairios prevencinės priemonės: konsultavimas, pagalba namuose, vaikų darželio suteikimas, asmens, kuris padeda šeimai paskyrimas.²⁵⁹ Remiantis Apklausos duomenimis, dažniausia tėvų reakcija į gaunamas pastabas dėl netinkamo elgesio su vaikais yra tokia, jog jie nesuvokia problemos, nes mano, jog elgiasi tinkamai, šį atsakymo variantą pasirinko 35,6 % respondentų, 19,2 % respondentų atsakė, kad tėvai suvokia problemą ir žada pasitaisyti, tačiau tik 2,7 % atsakė, jog tėvai ne tik suvokia problemą, bet ir realiai ieško pagalbos²⁶⁰, todėl manytina, kad laiku imantis prevencinių priemonių (aktyviais veiksmais suteikiant reikalingą pagalbą šeimai), atsirastų galimybė, kad dėl tų tėvų valdžios apribojimo nebus pagrindo kreiptis po metų ar vėliau ir didesnis skaičius vaikų liks gyventi biologinėje šeimoje. Minėtam tikslui pasiekti būtini teisės normų pakeitimai, suteikiantys platesnius įgaliojimus Vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojams.

Autorė pritaria LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projekto nuostatoms, kurios nustato, kad vaiko teisių apsaugos skyrius, nustatęs vaiko teisių pažeidimą šeimoje, kreipiasi į socialinių paslaugų įstaigą dėl pagalbos plano šeimai sudarymo ir jį įgyvendina. Tik paaiškęs, kad pagalbos plane nustatytos priemonės ir šeimai teiktos paslaugos nepadeda vaiko tėvams keisti elgesio su vaiku, gali būti priimtas sprendimas kreiptis į teismą dėl leidimo paaimti vaiką iš šeimos.²⁶¹ Minėtame įstatymo pakeitimo projekte nustatyta, jog pagalbos plano sudarymo ir vykdymo tvarką nustato socialinės apsaugos ir darbo ministras²⁶², tačiau įstatymo normoms dar nesant priimtoms, tokia tvarka nėra numatyta. Autorės nuomone, socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta pagalbos plano sudarymo ir vykdymo tvarka turės itin didelę reikšmę, kadangi būtina teisės normomis nustatyti ne pasyvų situacijos stebėjimą ir vertinimą, o konkrečius vaiko teisių apsaugos skyrių veiksmus. Tokie aktyvūs veiksmai galėtų būti įpareigojimas tėvams ar globėjams lankyti psichologo konsultacijas ar pačio skyriaus darbuotojų tarpininkavimas, siekiant užtikrinti, kad vaiko bendravimas su tėvu (motina) vyktų sklandžiai, teikiamos socialinės, švietimo ar sveikatos priežiūros paslaugos.

Taigi, bylos nagrinėjimas uždare teismo posėdyje, aktyvus teismo vaidmuo, operatyvumas, teismo teisė peržengti pareikštų reikalavimų ribas ir vaiko nuomonės išklausymas yra tie tėvų valdžios apribojimo proceso bruožai, kurie suteikia teismui teisę apsaugoti ir tinkamai ginti vaikų interesus teismo proceso metu. Pagrindinės problemos egzistuoja ne teismo proceso metu- Vaiko teisių apsaugos skyriai Lietuvos Respublikoje neturi įgaliojimų

²⁵⁹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorės Odetos Tarvydienės susitikimų Danijoje ir Norvegijoje apžvalga. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://vaikoteises.lt/media/file/Idomu/Norvegija2.pdf>>

²⁶⁰ Apklausa: tėvų valdžios apribojimo problematika. Priedai: lentelė Nr. 9.

²⁶¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2>

²⁶² *Ibid.*

suteikti šeimai reikalingą pagalbą, imtis priemonių, kurios padėtų užkirsti kelią vaiko paėmimui iš šeimos, o vien tik pasyvus situacijos stebėjimas daro neigiamą įtaką vaikams ir neapsaugo jų interesų. Tam, kad Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojai galėtų aktyviais veiksmais suteikti reikiamą pagalbą tiek nepilnamečiams vaikams, tiek jų tėvams ar globėjams, reikalingas ne tik skyriaus darbuotojų skaičiaus padidinimas, bet būtina teisės normomis nustatyti platesnius jų įgaliojimus, praplėsti skyriaus vykdomas funkcijas ir uždavinius, pagal kuriuos intervencija į šeimos gyvenimą būtų dažnesnė, tačiau labiau orientuota į prevenciją, nei į vaiko paėmimą iš šeimos.

IŠVADOS

1. Tėvų ir vaikų asmeninių santykių teisinis reglamentavimas su laiku plečiasi: nuo visiško vaikų teisių apsaugos nebuvimo iki vaikų teisių pripažinimo sudėtine žmogaus teisių dalimi. Suvokiant vaiką ne kaip tėvų nuosavybę, viešasis interesas apsaugoti kiekvieną vaiką nuo jam galinčios kilti žalos iškelia tėvų ir vaikų teisiniam reguliavimui naują uždavinį- nustatyti tinkamą pusiausvyrą tarp šeimos gyvenimo autonomijos ir valstybės intervencijos būtinumo.
2. Lietuvos Respublikoje tėvų valdžios apribojimas nėra taikomas visais atvejais, kuomet atsiranda tėvų valdžios apribojimo pagrindai, nes atskyrus vaiką nuo jo biologinių tėvų iškyla kita svarbi problema- kur nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, kai globoti norinčių asmenų skaičius palyginti su tėvų globos netekusių vaikų skaičiumi Lietuvoje yra per mažas, o vaikų globos namuose trūksta laisvų vietų.
3. Tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas reiškia tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų vaikui garantuojamų teisių užtikrinimą, kurių suvokimas skiriasi priklausomai nuo kultūros, požiūrio į vaikų auklėjimą, visuomenėje nusistovėjusių elgesio vertinimo normų. Vertinime, ar tėvai tinkamai įgyvendina tėvų valdžią ir ar jų elgesys atitinka geriausius vaiko interesus, pastebimas tėvams keliamų reikalavimų griežtėjimas: siekiant tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią svarbu ne tik suteikti vaikui materialinį aprūpinimą, bet ir užtikrinti, kad vaikas augtų ir vystytųsi saugioje ir harmoningoje aplinkoje, išklaudyti vaiko nuomonę visais su juo susijusiais klausimais.
4. Geriausiųjų vaiko interesų įvertinimas apima kelis aspektus: *pirma*, svarbiausia yra užtikrinti, kad vaikas augtų stabilioje ir saugioje aplinkoje, *antra*, būtina įvertinti, ar vaiko perkėlimas gyventi į kitą aplinką gali sukelti jam psichologinę traumą, ar yra galimybė, kad vaikas lengvai prisitaikys naujoje aplinkoje, *trečia*, vaiko ryšių su šeima palaikymas gali būti nutraukiamas tik išimtiniais atvejais, kuomet bendravimas žalingas vaikui.
5. EŽTK 8 straipsnyje numatyta teisė į šeimos gyvenimo gerbimą nėra absoliuti, tačiau bet koks kišimasis į privatų šeimos gyvenimą gali būti pateisinamas tik išimtiniais atvejais. Tiek teorijoje, tiek praktikoje suformuoti trys pagrindiniai kriterijai, kuriuos ištyrus nustatoma, ar valstybės įsikišimas į privatų šeimos gyvenimą nepažeidė EŽTK 8 straipsnyje numatytos teisės į šeimos gyvenimo gerbimą, tai yra: *pirma*, šeimos gyvenimo ribojimas buvo atliktas laikantis nacionalinės teisės normų, *antra*, ar teisėti tikslai, kurių siekiama priimtu sprendimu (ribojimas bus proporcingas siekiamam teisėtam tikslui), ir *trečia*, ribojimas bus būtinas demokratinėje visuomenėje, t.y. egzistuoja svarbūs ir pakankami motyvai.

6. EŽTK 8 straipsnis įtvirtina ne tik apsaugą nuo savavališkų valdžios institucijos veiksmų, bet ir suponuoja valstybės institucijų pozityvias pareigas apsaugoti vaiką nuo jam gresiančios žalos ir atkurti vaiko ir tėvų emocinius ryšius, siekiant suvienyti biologinę šeimą.
7. Galimas žalos išieškojimas iš valstybės, kaip atsakingos už vaiko teisių apsaugos institucijas, kurios turi veikti pagal savo paskirtį ir realiai imtis priemonių apsaugoti vaikus nuo patiriamos žalos, yra ir prevencinė priemonė, ir priemonė vaikui, patyrusiam žalą dėl valstybės institucijų neveikimo ar netinkamo veikimo gauti pagrįstą žalos atlyginimą.
8. Lietuvos Respublikoje teismui nagrinėjant bylas dėl tėvų valdžios apribojimo, kiekvienu atveju sprendžiamas tėvų kaltės klausimas, skirtingai nei Jungtinėje Karalystėje ir Norvegijoje, kur tėvų kaltė nenustatinėjama, tėvų teisėms apriboti pakanka pagrindo, jog vaiko sveikatai ir raidai kyla ar gali kilti žala.
9. Tėvų valdžios apribojimo pagrindų, įtvirtintų LR Civilinio kodekso 3.180 straipsnyje, sąrašas yra baigtinis. LR Civilinio kodekso normos nenumato, jog laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas ir nenustačius įstatyme išvardintų pagrindų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas praktiką, jog laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė, siekiant apsaugoti vaiką nuo galimos žalos, plečiamai aiškina ir taiko LR Civilinio kodekso 3.180 straipsnį, tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika nors ir prieštarauja LR Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalies tekstui, tačiau iš esmės atitinka prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą ir nėra žalinga teisinėje valstybėje, o netgi atvirkščiai- teismas, matydamas, kad esantis teisės normos turinys ne visais atvejais suteikia galimybę apsaugoti vaikų teises ir jas apginti, nesilaiko įstatymo pagal raidę, o taiko jį atsižvelgdamas į siekiamą įstatymo tikslą- apsaugoti vaiko teises ir interesus.
10. Už netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą, piktnaudžiavimą tėvų valdžia ar tėvų pareigų nevykdymą tėvams gali būti taikomos specifinės teisines sankcijos, iš kurių griežčiausia yra tėvų valdžios apribojimas.
11. Teismų praktikoje atkreipiamas dėmesys į vaiko psichologinį pasiruošimą grįžti į biologinę šeimą, tam gali būti nustatytas pereinamasis laikotarpis. Vaiko pasiruošimui įvertinti pasitelkiami specialistai: psichologai, socialiniai darbuotojai ir kt. Specialistų išvados dažnai turi lemiamą reikšmę sprendimo priėmime, todėl jų vaidmuo sprendžiant klausimus, susijusius su tėvų ir vaikų santykiais, darosi vis svarbesnis.
12. Nepaisant aktyvaus teismo vaidmens, operatyvumo, teismo teisės peržengti pareikštų reikalavimų ribas ir vaiko nuomonės išklausymo, vaikų teisių apsauga nėra efektyvi, nes Vaiko teisių apsaugos skyriai Lietuvos Respublikoje neturi įgaliojimų suteikti šeimai

reikalingą pagalbą, imtis priemonių, kurios padėtų užkirsti kelią vaiko paėmimui iš šeimos, o vien tik pasyvus situacijos stebėjimas daro neigiamą įtaką vaikams ir neapsaugo jų interesų.

13. Tėvų valdžia ribojama ir vaikai nuo tėvų turėtų būti atskiriami tik išimtiniais atvejais, tačiau dažnesnė valstybės intervencija į šeimos gyvenimą gali apsaugoti vaiką nuo galimos didesnės žalos jo gyvybei, sveikatai ar vystymuisi.
14. Vaiko paėmimu iš biologinės šeimos suvaržomos tokios asmeninės neturtinės teisės kaip vaiko teisė į šeimos ryšius, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, tačiau tėvų valdžios apribojimu siekiama apsaugoti absoliučias vaiko teises į gyvybę, sveikatą, raidą. Tai yra pagrindinis tėvų valdžios apribojimo tikslas. Vaiko interesų viršenybės principo taikymas lemia, jog vaiko interesas būti apsaugotam nuo galimos fizinės ar psichologinės žalos yra svarbesnis už tėvų interesą gyventi su savo vaiku.

PASIŪLYMAI

1. Didėjant vaikų teisių apsaugos standartams, Lietuvos Respublikoje būtina papildyti LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, siūloma nustatyti smurto prieš vaiką sąvoką bei uždrausti fizinių bausmių vaikams taikymą: „smurtas prieš vaiką- tai vaiko patiriamas fizinis, emocinis ir seksualinis smurtas, atliktas kito asmens veikimu ar neveikimu, tiesiogine ar netiesiogine tyčia arba dėl didelio neatsargumo, sukeliantis ar galintis sukelti žalą vaiko sveikatai, raidai ir orumui, taip pat ir fizinės bausmės“.
2. Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalyje numatytas tėvų valdžios pagrindas- nesirūpinimas vaiku- yra nedetalizuojamas ir nepaaiškintas jokiuose teisės aktuose, siekiant išvengti skirtingų sąvokos interpretacijų, siūloma papildyti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą ir nustatyti nesirūpinimo vaiku sąvoką: „nesirūpinimas vaiku- tai nuolatinis tėvų pareigų nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms: vaiko neišlaikymas, vaikui reikalingos medicininės ar psichologinės pagalbos gavimo neužtikrinimas, bendravimo su vaiku stoka, vaiko iki 7 metų palikimas be vyresnių kaip 14 metų asmenų priežiūros, leidimas vaikui vartoti alkoholį, narkotines ar psichotropines medžiagas, leidimas be svarbios priežasties praleidinėti pamokas, nesimokyti ar kitų tėvų pareigų nevykdymas, kurių pasėkoje nepatenkinami vaiko fiziologiniai, emociniai ir ugdymo poreikiai ir dėl to kyla grėsmė vaiko gyvybei, sveikatai ar raidai.“
3. Griežtėjant tėvams keliamiems reikalavimams, teisės normomis svarbu užtikrinti, kad tėvams pirmiausiai būtų taikomos prevencinio pobūdžio priemonės, o tėvų valdžios apribojimas ir toliau išliktų išimtinė sankcija tėvams. Prevencinio pobūdžio priemonių taikymą siūloma pavesti Vaiko teisių apsaugos skyriams, tokiu būdu išplečiant jų įgaliojimus ir teises. Siūloma papildyti LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, numatant tėvams taikomas prevencines priemones ir jų nesilaikymo pasekmes: „1. Vaikų teisių apsaugos skyrius, nustatęs, kad vaiko teises pažeidė vaiko atstovai pagal įstatymą ar kiti su vaiku gyvenantys asmenys, sudaro pagalbos šeimai planą, kuriame nustato, koks padarytas vaiko teisių pažeidimas, kaip turi pasikeisti elgesys šeimoje, kokios socialinės, medicininės ar švietimo paslaugos bus teikiamos šeimai. 2. Vaikų teisių apsaugos skyrius turi teisę užtikrinti galimybę vaiko tėvams ar kitiems kartu su vaiku gyvenantiems asmenims lankyti psichologo konsultacijas, nedelsiant pradėti gydymą nuo priklausomybių ligų, dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose ir pasiūlyti kitas priemones, kurias Vaiko teisių apsaugos skyrius mano esant reikalingas, atsižvelgus į individualius vaiko poreikius. 3. Vaiko tėvams nesilaikant Vaikų teisių apsaugos skyriaus

nustatytų prevencinių priemonių ir situacijai šeimoje nesikeičiant, po 30 dienų nuo įpareigojimų tėvams pranešimo dienos Vaikų teisių apsaugos skyrius turi teisę kreiptis į teismą dėl laikinosios globos vaikui paskyrimo.“

4. Siūloma papildyti LR Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų III skirsnį šiomis Vaikų teisių apsaugos tarnybų funkcijomis: „1. Gavusi pranešimą ar skundą apie pažeidžiamas vaikų teises, Vaikų teisių apsaugos tarnyba privalo pradėti tyrimą dėl vaiko teisių pažeidimų ne vėliau kaip per 3 darbo dienas; 2. Tyrimas dėl vaiko teisių pažeidimų turi būti užbaigtas ir sprendimas priimtas ne vėliau kaip per 1 mėnesį nuo skundo ar pranešimo gavimo dienos; 3. Galimi tyrimo dėl vaiko teisių pažeidimo užbaigimo sprendimai: užbaigti tyrimą apsiribojant pokalbiu su vaiko atstovais pagal įstatymą, sudaryti pagalbos šeimai planą ir padėti šeimai jį įgyvendinti, kreiptis į teismą dėl vaiko ir tėvų atskyrimo arba tėvų valdžios apribojimo; 4. Vaikų teisių apsaugos skyriaus specialistas privalo betarpiškai dalyvauti įgyvendinant pagalbos šeimai planą, kiek įmanoma išsamiau išsiaiškinti vaiko atstovų pagal įstatymą netinkamo elgesio priežastis ir padėti jas pašalinti; 5. Vaiko paėmimo iš šeimos atveju Vaikų teisių apsaugos skyrius privalo užtikrinti, kad vaikui nedelsiant būtų suteikta reikalinga medicininė ir psichologinė pagalba, pagal vaiko amžių ir išsivystymą paaiškinama, koks vyksta procesas, kodėl ir kas laukia vaiko ateityje.“

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Specialioji literatūra:

1. Andriulis, V. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
2. Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Monografija. Vilnius: Justitia, 2008.
3. Driukas, A., Valančius V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Teisinės informacijos centras, Vilnius: 2005
4. Eekelarr J., *Family Law and Personal Life*. Oxford University Press: 2007.
5. Kanonų teisės kodeksas. *Cidex iuris canonici*. Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencija: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.
6. Kilkelly, U. Article 8: the right to respect for private and family life, home, and correspondence. Harris, O'Boyle and Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights*. Second edition. Oxford University Press: 2009.
7. Lundy, L. *Family Values in the classroom? Reconciling Parental Wishes and children's Rights in State Schools. International Journal of Law, Policy and the Family*, 2005, Vol. 19, No 3.
8. Mikelėnas, V. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009.
9. Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2007.
10. Sagatys, G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
11. Sagatys, G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
12. Smith, A.B. Children as Social Actors: An Introduction. *The International Journal of Children's Rights*. 2007.
13. Tarptautinių žodžių žodynėlis. UAB „Gimtinė“, Vilnius, 1999.
14. Volodko, R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. Teorija ir praktika. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
15. Žiobienė, E. (Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai. *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai. Mokslo studija*. Mykolo Romerio universitetas: 2013.

II. Moksliniai straipsniai:

16. Česnaitytė, V. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. *Socialinis darbas*. 2012, Nr. 11(2): 257-270.

17. Januškienė, J., Šimonis, M. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Teisės problemos*. 2001, 4:63-84.
18. Jonaitis, M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą. *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 42(34), p.125.
19. Mikelėnas, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos. *Justitia*. 1996, 1(1):10.
20. Norkūnas, A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. *Jurisprudencija*, 2002, 28(20):115-121.
21. Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiai ir teisiniai aspektai. *Teisės problemos*. 2007, 2(56):7-54.
22. Stripeikienė, J., Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. *Jurisprudencija*. 2003, 42(34): 12-17.
23. Trumpulis, U. Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas. *Socialinių mokslų studijos*. 2010, 2(6):123-137.

III. Lietuvos Respublikos teisės aktai:

24. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1969 m. liepos 16 d. įsakas Nr. VII-327 „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso patvirtinimo“. *Vyriausybės žinios*. 1969, Nr. 21-186.
25. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
26. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
27. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
29. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2, 10, 49,56 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-317, Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. Vilnius, 2013-03-05 [žiūrėta 2015-02-18].
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=443881&p_tr2=2
30. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2931, Lietuvos Respublikos Seimas, [interaktyvus]. Vilnius 2015-04-13 [žiūrėta 2015-04-25].
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023761&p_tr2=2
31. LR Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 120-5415.

IV. Tarptautinės sutartys:

32. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos

konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

33. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 48-1854.

34. Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

V. Užsienio valstybių teisės aktai:

35. Act of 17 July 1992, no.100 relating to Child Welfare Services (the Child Welfare Act). Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. The Government of Norway. [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/>

36. Children Act 1989, no.41, UK Public General Act. The official home of UK legislation. [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>>

37. Children (Scotland) Act 1995, UK Public General Act. The official home of UK legislation [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/36/contents>

38. Rights of Children and Young Persons (Wales) Measure 2011. The official home of UK legislation. [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <http://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/2/contents>

39. The Children Act, no. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents. Ministry of Children, Equality and Social Inclusion, The Government of Norway [interaktyvus.] Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-children-act/id448389/>

VI. Lietuvos Respublikos teismų praktika:

40. Kauno apygardos teismo 2012 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-2399-480/2012.

41. Kauno apygardos teismo teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 17 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-76-413/2013.

42. Klaipėdos apygardos teismo teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-991-159/2012.

43. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1261-524/2012.

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013. *Teismų praktika*. Nr. 39, 2013 m.

45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-883/2002. *Teismų praktika*. 2002, Nr. 18.

46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-965/2003.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-995/2003.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-530/2006. *Teismų praktika*. 2007, Nr. 26.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2008.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-544/2008.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-95/2009.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2009.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-169/2010.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2010.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-218/2013.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-202/2014.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308/2014.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-277/2014.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-454/2014.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-455/2014.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario

- 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2015.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 „Dėl įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas“. *Teismų praktika*. 2000, Nr. 12.
65. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (byla Nr. 2/98).
66. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (byla Nr. 36/2009-20/2010-4/2011-9/2011).
67. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-624-357/2012.
68. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. birželio 20 d. Nutartis administracinėje byloje Nr. ATP-207-533/2011.

VII. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

69. *A. v. The United Kingdom*, 23 September 1998, § 23, *Reports* 1998-VI.
70. *Amanalachioai v. Romania*, no. 4023/04, ECHR 2009.
71. *BEVACQUA and S. v. Bulgaria*, no. 71127/01, §65, ECHR 2008.
72. *Clemeno et autres c. Italie*, no. 19537/03, ECHR 2008.
73. *Cristescu v. Romania*, no. 13589/07, § 69, ECHR 2012.
74. *DOLHAMRE v. Sweden*, no. 67/04, ECHR 2010.
75. *Diamante and Pelliconi v. San Marino*, no. 32250/08, §170, ECHR 2011.
76. *Eriksson v. Sweden*, no. 11373/85, § 58, 22 May 1989, *Series A* no. 156.
77. *Glass v. United Kingdom*, no. 61827/00, §74, 2004-II.
78. *Hokkanen v. Finland*, no. 19823/92, 23 September 1994, *Series A* no. 229-A.
79. *I. And U. v. Norway*, no. 75531/01, ECHR 2004.
80. *Ignaccolo-Zenide v. Romania*, no. 31679/96, §102, ECHR 2000-I
81. *Johansen v. Norway*, no. 17383/90, 17 January 1995, *Reports* 1996-III.
82. *Jucius and Juciuvienė v. Lithuania*, no. 14414/03. §31, ECHR 2009.
83. *K.A. v. Finland*, no. 27751/95, § 139, ECHR 2003.
84. *Kutzner v. Germany*, no. 46544/99, § 58, EHCR 2002-1
85. *Lebbink v. Netherlands*, no. 45582/99, §37, ECHR 2004-II.
86. *M.A.K. and R.K. v. United Kingdom*, no. 45901/05 and 40146/06, § 35, ECHR 2010.
87. *Margareta and Roger Anderson v. Sweden*, no. 00012963/87, § 91, 25 February 1992,

Series A no. 226.

88. *Olsson v. Sweden*, no. 31127/96, §59, 27 November 1992, Series A no. 250.

89. *Schaal v. Luxembourg*, no. 51773/99, ECHR 2003.

90. *Scozzari and Giunta v. Italy*, no. 39221/98 and 41963/98, § 169, ECHR 2000-VIII.

91. *Z.J. v. Lithuania*, no. 60092/12, §103, ECHR 2014.

VIII. Kiti dokumentai ir šaltiniai:

92. 15min.lt informacija. Pagrobtų vaikų dramos: Norvegija Gabrieliaus neatiduos, o Lija palieka Lietuvai. 15min.lt [interaktyvus]. Vilnius, 2015-02-24 [žiūrėta 2015-03-08].

<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/emigrantai/pagrobtu-vaiku-dramos-norvegija-gabrieliaus-neatiduos-o-lija-palieka-lituvai-592-483788>

93. Baronienė, D. Emigrantų vaikai- po didinamuoju stiklu. *Lietuvos Žinios*. [interaktyvus] Vilnius, 2013-03-15 [žiūrėta 2015-03-06]. <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuviai-svetur/emigrantu-vaikai-po-didinamuoju-stiklu/37785>

94. *Belfast Health and Social Care Trust* [interaktyvus]. Belfast [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.belfasttrust.hscni.net/services/GatewayServices-ChildProtection.htm>>

95. BNS informacija. E.Žiobienė: Lietuvoje vaiko teisių apsaugos standartai- labai žemi. *Kauno diena*. [interaktyvus]. Kaunas, 2015-02-05[žiūrėta 2015-03-06].<<http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/e-ziobiene-lietuvoje-vaiko-teisiu-apsaugos-standartai-yra-labai-zemi-673641#.VUE7dCHtmkp>>

96. Delfi ir BNS informacija. Vaiko teisių kontrolierė- apie „vaikų atiminėjimo“ pataisą: laikas auklėti tėvus. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2013-10-31[žiūrėta 2015-03-06]. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vaiko-teisiu-kontroliere-apie-vaiku-atiminejimo-pataisa-laikas-aukleti-tevus.d?id=63179954>

97. DMN informacija. Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ vadovė gina norvegus. *Kauno diena*. [interaktyvus]. Kaunas, 2015-02-03[žiūrėta 2015-03-08]. <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/organizacijos-gelbekit-vaikus-vadove-gina-norvegus-673098#.VUFFQCHtmko>

98. ELTA ir Lietuvos Rytas informacija. Norvegija ne visada laimi bylas dėl vaikų teisių apsaugos. *Lietuvos Rytas*. [interaktyvus]. Vilnius, 2015-03-04 [žiūrėta 2015-03-08]. <http://www.lrytas.lt/lietuvas-diena/aktualijos/norvegija-ne-visada-laimi-bylas-del-vaiku-teisiu-apsaugos.htm>

99. Lietuvos Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas[interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-03-01].< <http://osp.stat.gov.lt/liuvos-vaikai>>.

100. *National Society for the Prevention of Cruelty to Children* [interaktyvus]. NSPCC, 2015 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.nspcc.org.uk>>

101. Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtas pataisytas ir papildytas leidimas „TLK-10-AM Sisteminis ligų sąrašas“. TLK-10-AM/ACHI/ACS elektroninis vadovas [interaktyvus]. Australijos sandrauga, 2008 [žiūrėta 2015-03-12]. <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp>
102. *The Child Welfare Service's Tasks. The Government of Norway* [interaktyvus]. Oslo [žiūrėta 2015-02-01]. <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/child-welfare/allocation-of-responsibilities-related-to-c1/saksgang-i-barnevernet/id415354/>
103. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-08]. http://www.vaikoteises.lt/lt/tarptautine_apsauga/isvykstantiesiems_i_uzsieni_/isvykimas_laiki_nai.html
104. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius, 2015-04-28 [žiūrėta 2015-04-30]. http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiku_globos_istaigos/laisvos_vietos/
105. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorės Odetos Tarvydienės susitikimų Danijoje ir Norvegijoje apžvalga. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-08]. <http://vaikoteises.lt/media/file/Idomu/Norvegija2.pdf>
106. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2013 metų veiklos ataskaita, parengta 2014-02-28, Nr. 5-4. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2015-03-13]. <http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2013metuataskaita.pdf>
107. Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“. Fizinių bausmių vaikams taikymas Lietuvoje [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2015-03-03]. <http://gelbvaik.lt/wp-content/uploads/2013/04/Fiziniu-bausmiu-vaikams-Lietuvoje-tyrimas-2012.pdf>
- IX. Interneto svetainės:**
108. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus]. Vilnius, [žiūrėta 2015-02-18]. <http://www.lrs.lt>
109. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija [interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2015-03-03]. www.socmin.lt/download/6120/jvtvk_2013_lentele.pdf
110. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2015-02-18]. <http://www.tm.lt>
111. Lietuvos teismai [interaktyvus]. Vilnius, 2015 [žiūrėta 2015-03-11]. <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>
112. *The official home of UK legislation* [interaktyvus]. Norwich, 2011 [žiūrėta 2015-02-01]. <http://www.legislation.gov.uk>

Matuliūkštė R. Tėvų valdžios apribojimas: teisinis reglamentavimas ir problematika/ Civilinės justicijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė- Dalija Svirbutienė.-Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2015.

ANOTACIJA

Baigiamajame magistro darbe analizuojama kokiais atvejais ir koku būdu turi būti ribojama tėvų valdžia, kad būtų tinkamai apsaugoti vaikų interesai, tiriant teismų praktiką, analizuojamas tėvų valdžios apribojimo pagrindų taikymas, atskleidžiama, kas yra geriausieji vaiko interesai ir kas yra netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas, tiriama vaikų teises saugančių institucijų įgaliojimai, reikalingi tinkamai vaikų teisių apsaugai ir tėvų valdžios apribojimui.

Tėvų valdžia ribojama ir vaikai nuo tėvų turėtų būti atskiriami tik išimtiniais atvejais, tačiau dažnesnė valstybės intervencija į šeimos gyvenimą gali apsaugoti vaiką nuo galimos didesnės žalos jo gyvybei, sveikatai ar vystymuisi. Tėvų valdžios apribojimo teisinis reglamentavimas nėra pakankamas siekiant užtikrinti tinkamą vaikų teisių apsaugą. Vaikų teisių apsauga nėra efektyvi, nes Vaiko teisių apsaugos skyriai Lietuvos Respublikoje neturi įgaliojimų suteikti šeimai reikalingą pagalbą, imtis priemonių, kurios padėtų užkirsti kelią vaiko paėmimui iš šeimos, o vien tik pasyvus situacijos stebėjimas daro neigiamą įtaką vaikams ir neapsaugo jų interesų.

Pagrindinės sąvokos: geriausieji vaiko interesai, tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas, tėvų valdžios apribojimas, šeimos gyvenimo gerbimas, vaikų teisių apsauga.

Matuliūkštė R. Restriction of parental authority: legal regulation and problematic issues/ Final Master Thesis of Civil Law. Supervisor- Dalija Svirbutienė.- Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Law, 2015.

ANNOTATION

Final Master thesis analyzes in what circumstances and in what way should be limited parental authority to adequately protect the interests of children, researching case law, analyzes application of restriction of parental authority elements, reveals what is the best interests of the child and what is inappropriate implementation of parental authority, investigates the children protection institutions authorizations, for the proper protection of the rights of children and parental authority restriction.

Parental authority should be restricted and children from their parents should be separated only in exceptional cases. Frequent state intervention in family life may protect the child from possible damage to the life, health or development. Legal regulation of parental authority restriction is not sufficient in order to protect children's rights properly. Protection of children's rights is not effective because the children protection institutions in the Republic of Lithuania does not have authorizations to provide the necessary assistance for the family, to take measures to prevent taking a child away from the family and only passive monitoring of the situation has a negative impact on children and do not protect their interests.

Key words: the best interests of the child, proper implementation of the parental authority, restriction of parental authority, respect for family life, protection of children's rights.

Matuliūškė R. Tėvų valdžios apribojimas: teisinis reglamentavimas ir problematika/ Civilinės justicijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė- Dalija Svirbutienė.-Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2015.

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema- tėvų valdžios apribojimas: teisinis reglamentavimas ir problematika- yra aktuali, nes pasikeitus vaiko teisių suvokimui ir vaiko teises pripažinus sudėtine žmogaus teisių dalimi, keičiasi tėvų ir vaikų santykių teisinis reglamentavimas. Vienas pagrindinių magistrinio darbo tikslų yra atsakyti į klausimą, ar dažnesnė valstybės intervencija į šeimos gyvenimą yra tinkamas vaikų teisių apsaugos būdas. Magistro baigiamajame darbe yra siekiama atskleisti, kas yra geriausieji vaiko interesai ir kas yra netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas, išanalizuoti, kokiais atvejais tėvų valdžios apribojimas yra suderinamas su Europos žmogaus teisių ir laisvių konvencijos 8 straipsnyje numatyta teise į šeimos gyvenimo gerbimą, tiriant teismų praktiką, išanalizuoti tėvų valdžios apribojimo pagrindų taikymą bei vaikų teises saugančių institucijų įgaliojimus, reikalingus tinkamai vaikų teisių apsaugai ir tėvų valdžios apribojimui.

Tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas reiškia tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų vaikui garantuojamų teisių užtikrinimą. Vertiname, ar tėvai tinkamai įgyvendina tėvų valdžią pastebimas tėvams keliamų reikalavimų griežtėjimas: siekiant tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią svarbu ne tik suteikti vaikui materialinį aprūpinimą, bet ir užtikrinti, kad vaikas augtų ir vystytųsi saugioje ir harmoningoje aplinkoje. Teismų praktikoje, nagrinėjant globos bei vaiko grįžimo į biologinę šeimą klausimus, atkreipiamas dėmesys į vaiko psichologinę būseną, tam įvertinti pasitelkiami specialistai (psichologai, socialiniai darbuotojai), todėl jų vaidmuo sprendžiant klausimus, susijusius su tėvų ir vaikų santykiais, darosi vis svarbesnis.

Magistro baigiamojo darbo hipotezė- tėvų valdžios apribojimo teisinis reglamentavimas nėra pakankamas siekiant užtikrinti tinkamą vaikų teisių apsaugą- pasitvirtina, nes Vaiko teisių apsaugos skyriai Lietuvos Respublikoje neturi įgaliojimų suteikti šeimai reikalingą pagalbą, imtis priemonių, kurios padėtų užkirsti kelią vaiko paėmimui iš šeimos, o vien tik pasyvus situacijos stebėjimas daro neigiamą įtaką vaikams ir neapsaugo jų interesų. Lietuvos Respublikos teisės aktuose būtina nustatyti smurto prieš vaikus sąvoką, įtraukiant fizinių bausmių vaikams uždraudimą, bei teisės normomis detalizuoti tėvų valdžios apribojimo pagrindų sąvokas. Tėvų valdžia ribojama ir vaikai nuo tėvų turėtų būti atskiriami tik išimtiniais atvejais, tačiau dažnesnė valstybės intervencija į šeimos gyvenimą gali apsaugoti vaiką nuo galimos didesnės žalos jo gyvybei, sveikatai ar vystymuisi.

Matuliūkštė R. Restriction of parental authority: legal regulation and problematic issues/
Final Master Thesis of Civil Law. Supervisor- Dališa Svirbutienė.- Vilnius: Mykolas Romeris
university, Faculty of Law, 2015.

SUMMARY

Final Master thesis- restriction of parental authority: legal regulation and problematic issues- is relevant, because when the perception of children's rights has changed and the rights of the child are recognized as an integral part of human rights, changes in parent-child relations legal regulation are necessary. One of the main aims of the Master's work is to answer the question of whether more frequent state intervention in family life is an appropriate way of protecting children's rights. Master thesis reveals what is the best interest of the child and what is inappropriate implementation of parental authority, analyzes the cases in which parental authority restriction is compatible with the European Convention on Human Rights Article 8: right to respect for family life, analyzes application of restriction of parental authority elements, investigates the children protection institutions authorizations, for the proper protection of the rights of children and parental authority restriction.

Proper implementation of parental authority means ensuring children's rights which are guaranteed by the international and national laws. Requirements for the proper parental authority are tightening: in order to properly implement parental authority is important not only to give to children material supply, but also to ensure that children grow up and develop in a safe and harmonious environment. Case law draws attention to child's psychological condition. In order to assess the child's psychological condition professionals (psychologists, social workers) are invoked so their role in the decisions, relating to the parent-child relations, making process is becoming more important.

Master's thesis hypothesis- legal regulation of parental authority restriction is not sufficient in order to protect children's rights properly. Protection of children's rights is not effective because the children protection institutions in the Republic of Lithuania does not have authorizations to provide the necessary assistance for the family, to take measures to prevent taking a child away from the family and only passive monitoring of the situation has a negative impact on children and do not protect their interests. It is necessary to establish the concept of violence against children including corporal punishment of children prohibition and to specify elements of restriction of parental authority. Parental authority should be restricted and children from their parents should be separated only in exceptional cases. Frequent state intervention in family life may protect the child from possible damage to the life, health or development.

PRIEDAI

APKLAUSA „TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO PROBLEMATIKA“

Anketa.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės justicijos instituto magistrantė Reda Matuliūkštė atlieka tyrimą, siekdama išsiaiškinti pagrindines problemas tėvų valdžios apribojimo srityje.

Respondentai: Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojai.

Klausimai:

1. Kiek vidutiniškai ieškinių dėl tėvų valdžios apribojimo (dėl tėvų kaltės) Jūsų skyrius pateikia teismui per metus?

- ☐ 1-10
- ☐ 11-20
- ☐ 21-30
- ☐ 31-50
- ☐ 51-100
- ☐ daugiau nei 100

2. Kiek vidutiniškai ieškinių dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (esant objektyvioms aplinkybėms) Jūsų skyrius pateikia teismui per metus?

- ☐ 1-5
- ☐ 6-12
- ☐ 12-20
- ☐ 20-50
- ☐ daugiau nei 50

3. Pagrindinę problemą tėvų valdžios apribojimo srityje įvardintumėte: (daug galimų variantų)

- ☐ nepakankamas darbuotojų darbu su socialinės rizikos šeimomis skaičius
- ☐ globėjų trūkumas (nėra globoti vaiką norinčių asmenų, šeimų)
- ☐ pernelyg ilgas teisminis procesas
- ☐ globėjų vaikui parinkimas
- ☐ vietų trūkumas globos įstaigose
- ☐ įrodymų dėl tėvų kaltės rinkimas
- ☐ per maža Vaiko teisių apsaugos skyriaus įtaka (suteikti nepakankami įgalinimai)
- ☐ Kita

4. Koks įvykis (sąlyga) dažniausiai lemia Vaiko teisių apsaugos skyriaus sprendimą kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo? (daug galimų variantų)

- ☐ užfiksuotas smurto prieš vaiką atvejis
- ☐ netinkamas vaiko tėvų gyvenimo būdas

- ☐ vaiko neišlaikymas materialiai
- ☐ užfiksuotas vaiko palikimas be priežiūros
- ☐ vaiko susižalojimas dėl nepakankamos priežiūros
- ☐ nepakankama vaiko priežiūra (pavyzdžiui, vaikui trūksta mokymosi priemonių, vaikas pastebimas purvinas ir pan.)
- ☐ tėvų materialinė padėtis (skurdas)
- ☐ įkalinimo bausmės atlikimas
- ☐ Kita

5. Kas šiuo metu Lietuvoje laikoma smurtu prieš vaiką?

- ☐ tik fizinis smurtas, kuomet vaikui padaromas kūno sužalojimas specialisto įvertinamas kaip nežymus, nesunkus arba sunkus sveikatos sutrikdymas
- ☐ bet koks fizinis smurtas, kuris palieka žymių ant vaiko kūno
- ☐ bet koks fizinis smurtas, net jeigu nėra žymių ant vaiko kūno
- ☐ bet koks fizinis ir/ar psichologinis smurtas prieš vaiką
- ☐ Kita

6. Koku būdu Vaiko teisių apsaugos skyrius gauna informaciją apie tai, kad tam tikro vaiko teisės yra pažeidžiamos? (daug galimų variantų)

- ☐ iš darželio auklėtojų, mokytojų ir kitų švietimo įstaigų darbuotojų
- ☐ iš kitų vaiko giminaičių
- ☐ anonimiškai
- ☐ iš vaiko kaimynų
- ☐ pačio vaiko
- ☐ Kita

7. Kiek vidutiniškai laiko, tėvams vedant asocialų (netinkamą) gyvenimo būdą, Vaiko teisių apsaugos skyrius dažniausiai praktikoje priima sprendimą kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo?

- ☐ iškart gavus informaciją (iki 1 mėn.)
- ☐ tėvų elgesys nesikeičia daugiau nei 1 mėn.
- ☐ tėvų elgesys nesikeičia daugiau nei 3 mėn.
- ☐ tėvų elgesys nesikeičia daugiau nei 6 mėn.
- ☐ tėvų elgesys nesikeičia daugiau nei metus

8. Kiek vidutiniškai tėvų padaro reikiamas išvadas ir keičia savo elgesį po Vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojų įspėjimo apie jų netinkamą elgesį su vaikais?

- ☐ 1 iš 2
- ☐ 1 iš 5
- ☐ 1 iš 10
- ☐ 1 iš 20
- ☐ 1 iš 50

☐ 1 iš 100

☐ nei vienas

9. Kaip dažniausiai tėvai reaguoja į gaunamas pastabas dėl netinkamo vaikų auklėjimo, dėl netinkamo elgesio su vaikais? (daug galimų variantų)

☐ suvokia problemą ir žada pasitaisyti

☐ suvokia problemą ir realiai ieško pagalbos

☐ reaguoja agresyviai

☐ pyksta už pastabas

☐ nesuvokia problemos, nes mano, jog elgiasi tinkamai

☐ visai nekreipia dėmesio į gaunamas pastabas

☐ Kita

10. Kokiais teisės aktais vadovaujasi Vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojai savo veikloje? (daug galimų variantų)

☐ LR civiliniu kodeksu

☐ LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu

☐ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija

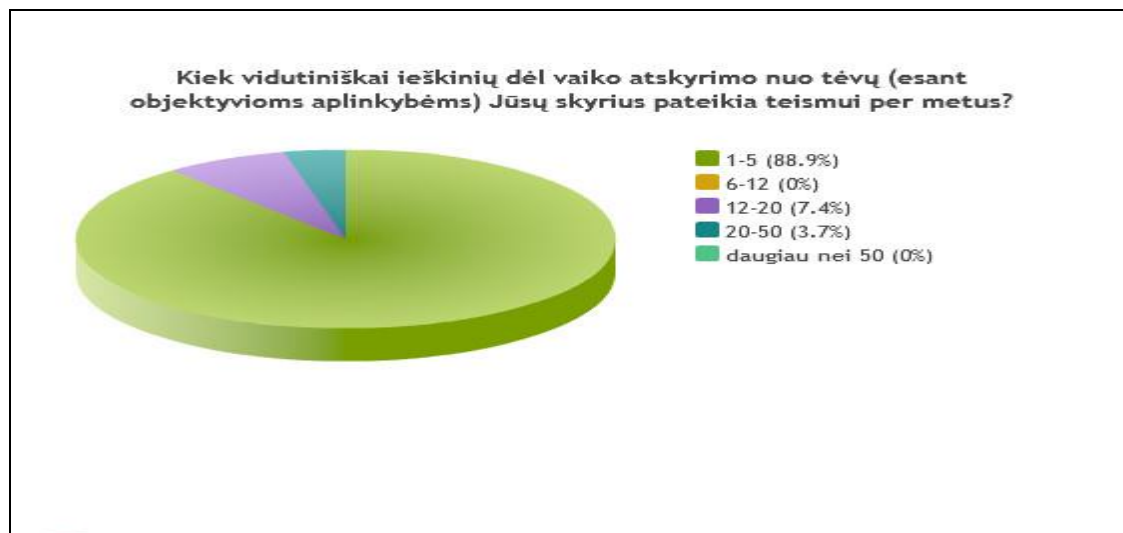
☐ Kita

Rezultatai

Lentelė Nr. 1.

Lentelė Nr. 2.

Lentelė Nr. 3.

Pagrindinė problema tėvų valdžios apribojimo srityje įvardintumėte: (daug galimų variantų)		
nepakankamas darbuotojų darbai su socialinės rizikos šeimomis skaičius	14	23.3%
globėjų trūkumas (nėra globoti vaiką norinčių asmenų, šeimų)	18	30%
pernelyg ilgas teisminis procesas	2	3.3%
globėjų vaikui parinkimas	1	1.7%
vietų trūkumas globos įstaigose	6	10%
įrodymų dėl tėvų kaltės rinkimas	11	18.3%
per maža Vaiko teisių apsaugos skyriaus įtaka (suteikti nepakankami įgalinimai)	6	10%
Kita	2	3.3%
Viso atsakymų	60	
Kiti atsakymai:		
- tėvų girtavimas, - per mažas socialinių darbuotojų darbo efektyvumas		

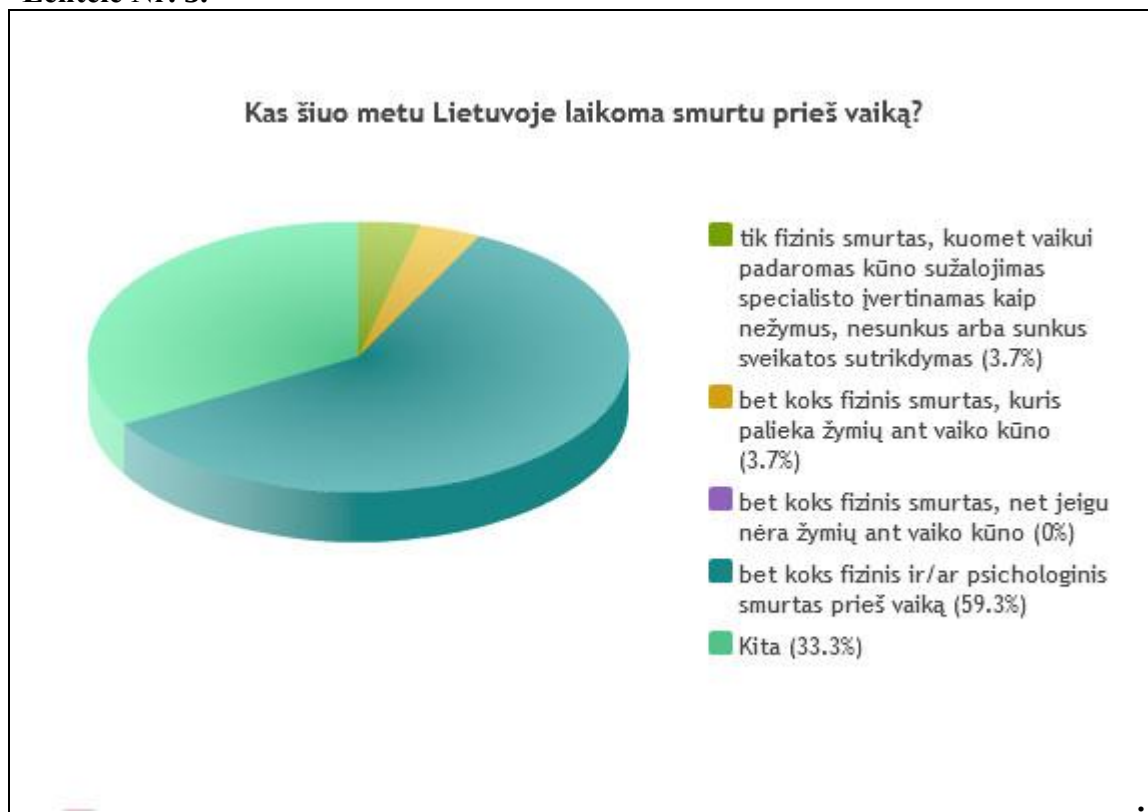
Lentelė Nr. 4.

Koks įvykis (sąlyga) dažniausiai lemia Vaiko teisių apsaugos skyriaus sprendimą kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo? (daug galimų variantų)		
užfiksuotas smurto prieš vaiką atvejis	10	13%
netinkamas vaiko tėvų gyvenimo būdas	22	28.6%
vaiko neišlaikymas materialiai	8	10.4%
užfiksuotas vaiko palikimas be priežiūros	7	9.1%
vaiko susižalojimas dėl nepakankamos priežiūros	7	9.1%
nepakankama vaiko priežiūra (pavyzdžiui, vaikui trūksta mokymosi priemonių, vaikas pastebimas purvinas ir pan.)	11	14.3%
tėvų materialinė padėtis (skurdas)	1	1.3%
įkalinimo bausmės atlikimas	7	9.1%
Kita	4	5.2%
Viso atsakymų	77	

Kiti atsakymai:

- socialinių įgūdžių stoka, negebėjimas tinkamai rūpintis vaiku
- Visas kompleksas išvardintų sąlygų
- išvardintų atvejų visuma, tačiau pagrindinė priežastis-girtavimas ir iš to išeinančios pasekmės
- Dažnai tėvų valdžia ribojama tik po laikinosios globos nustatymo praėjus 1 metams

Lentelė Nr. 5.

Lentelė Nr. 6.

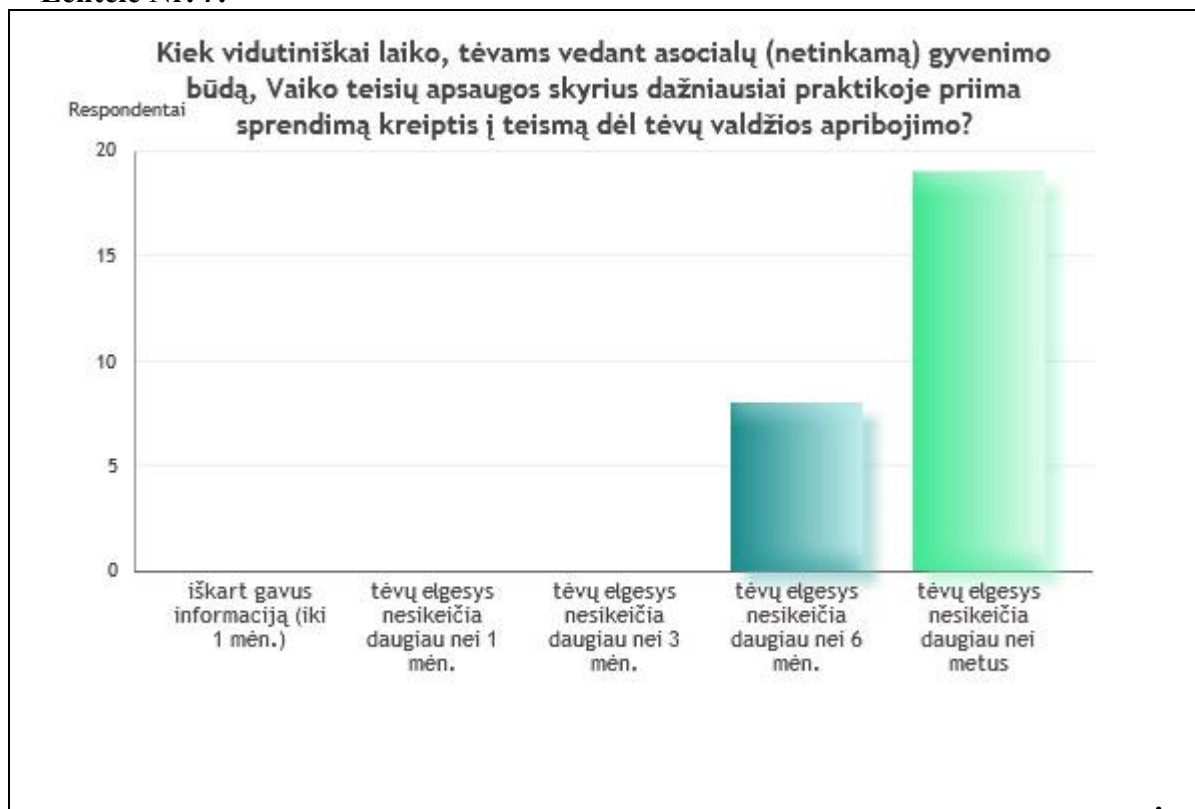
Kokiu būdu Vaiko teisių apsaugos skyrius gauna informaciją apie tai, kad tam tikro vaiko teisės yra pažeidžiamos? (daug galimų variantų)

iš darželio auklėtojų, mokytojų ir kitų švietimo įstaigų darbuotojų	22	19.5%
iš kitų vaiko giminaičių	22	19.5%
anonimiškai	23	20.4%
iš vaiko kaimynų	20	17.7%
pačio vaiko	19	16.8%
Kita	7	6.2%
Viso atsakymų	113	

Kiti atsakymai:

- policija, socialiniai darbuotojai
- visais išvardintais atvejais, taip pat iš medikų, policijos
- įv. kitų šaltinių
- iš socialinių darbuotojų
- visi išvardinti atvejai
- policijos
- socialinių darbuotojų

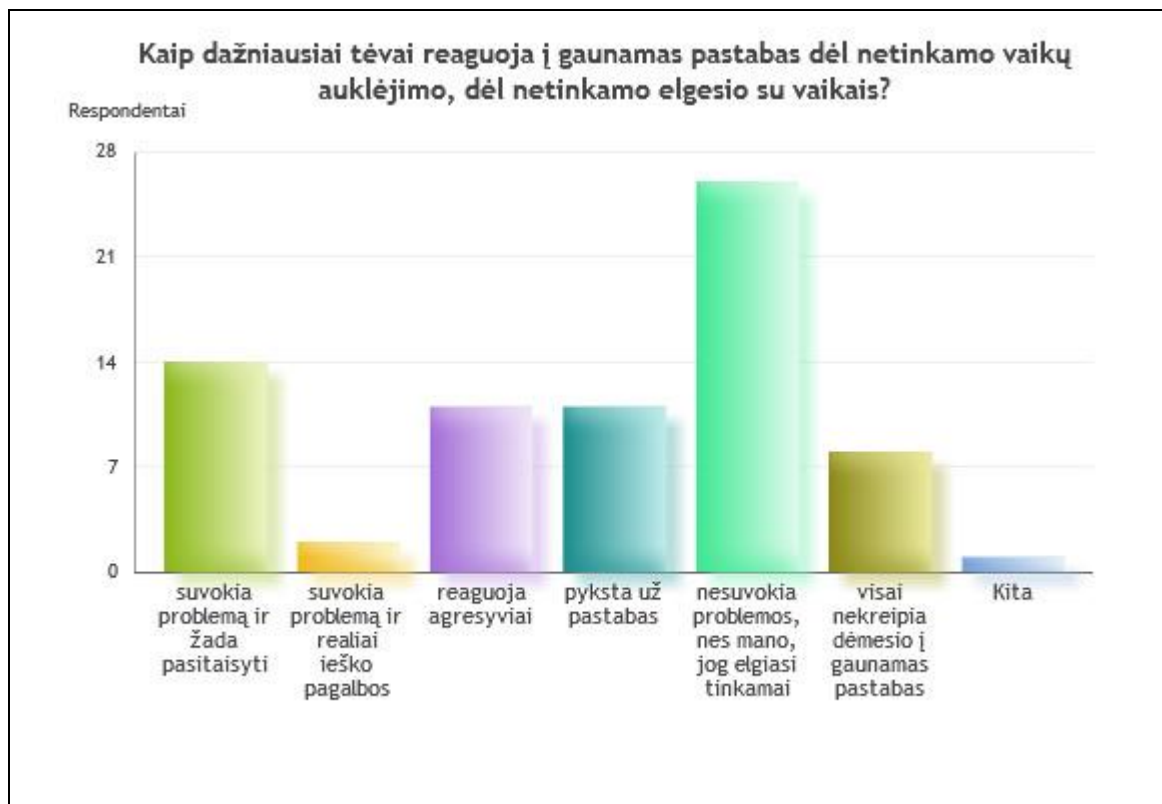
Lentelė Nr. 7.

Lentelė Nr. 8.

Lentelė Nr. 9.

Lentelė Nr. 10.

Kokiais teisės aktais vadovaujasi Vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojai savo veikloje? (daug galimų variantų)

LR civiliniu kodeksu	26	29.9%
LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu	25	28.7%
Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija	24	27.6%
Kita	12	13.8%

Viso atsakymų

87

Kiti atsakymai:

- LR civilinio proceso kodeksu
- visais teisės aktais susijusiais su vaiku ir jo teisių užtikrinimu: sveikatos, švietimo, socialinėje sferoje.
- Nuostatais ir t. t.
- Skyriaus nuostatais

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015-05-04
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto,
Civilinės justicijos instituto Civilinės teisės programos

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Reda Matuliūkštė

Studentė _____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„Tėvų valdžios apribojimas: teisinis reglamentavimas ir problematika“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)